

ГРУПА АУТОРА
ЕКОЛОГИЈА НА РАСКРСНИЦИ
Приредио
проф. др Дарко Надић

ГРУПА АУТОРА
ЕКОЛОГИЈА НА РАСКРСНИЦИ

ИЗДАВАЧ
Фондација „За српски народ и државу“

ЗА ИЗДАВАЧА
Бојана Радаковић, директор

ПРИРЕЂИВАЧ
проф. др Дарко Надић

ЛЕКТОР
Катарина Пиштељић

ПРИПРЕМА ЗА ШТАМПУ
Горан Рагковић

ШТАМПА
Бирограф, Београд

ТИРАЖ
200 примерака

ISBN 978-86-81728-20-8

ГРУПА АУТОРА

ЕКОЛОГИЈА НА РАСКРСНИЦИ

ПРИРЕДИО
проф. др Дарко Надић

2023

САДРЖАЈ

Уводник

Проф. др Дарко Надић

Нова цивилизација на новој раскрсници 7

Дарко П. Надић

Нове тенденције у развоју еколошких покрета у XXI веку . . . 20

Томислав А. Лунић

Јелена Ч. Ђесаревић

Теолошки приступ еколошком проблему 46

Мирјана М. Тодоровић

Третман отпада у Републици Србији 71

Татјана Ч. Грубор

**Медијске и промотивне кампање организације за заштиту
права животиња РЕТА 94**

Дарко П. Надић

Кинески еколошки пут 120

Дарко П. Надић	
Узроци и последице радикализације еколошких покрета у Србији	141
Снежана С. Ђорђевић	
Добра искуства паметних, зелених градова за одрживи зелени развој и демократизацију	159
Андреј Р. Бојић	
Развој климатске дипломатије и њен значај за савремене државе	193

УВОДНИК

НОВА ЦИВИЛИЗАЦИЈА НА НОВОЈ РАСКРСНИЦИ

ПРОФ. ДР ДАРКО НАДИЋ

Трећа деценија XXI века показује нам колико је наша цивилизација осетљива, крхка и трагична. Поред свих технолошких достигнућа које је цивилизација стварала у другој половини прошлог века, и у протекле две деценије овог века долазимо до сазнања да заправо нисмо толико напредовали колико смо сами себе у то убедили. Технолошка достигнућа која су олакшала људски рад и унапредила квалитет живота доводила су и доводе до даљег нарушавања еколошке равнотеже, стварања све већих и драматичнијих еколошких проблема који све више постају политички проблеми, и на националном и на глобалном нивоу. Одређени као политички, они постају глобални проблеми, лишени сваког националног обележја и националних специфичности, и утичу на целу планету. Климатске промене немају своју заставу, немају своју химну, немају свој фолклор. Слично је и са исцрпљивањем ресурса, проблемом глади, проблемом отпада, као и са свим другим еколошким проблемима, који у својој укупности чине оно што подразумевамо под еколошком кризом. Ми их само перципирамо, што је наша људска ограниченост да су они као такви нешто што карактерише стање животне средине у националним границама. У протеклих двадесет година овог века имали смо небројено криза: кризе хране, финансијске кризе,

ратне сукобе, климатске кризе, енергетске кризе. После сваке од ових криза сматрали смо, развијајући дух оптимизма, и убеђени од политичких и економских елита, да цивилизација из тих, пролазних криза излази снажнија и да су лекције научене, те да се неке ствари неће понављати. А грешке су се ипак понављале са све драматичнијим последицама. Политичке елите ове проблеме и кризе, поготово еколошку кризу, посматрају као неминовну последицу друштвеног развоја и политичких турбуленција. Обични људи то схватају као политичку игру елита. Али са другачијим последицама. Обични људи су забринути за свој живот, будућност своје деце, своје послове, своју плату и, на крају, за сопствени живот. Суштина је да смо се као бића усавршили да будемо хомо економикуси и хомо политикуси, али не и хомо екологикуси и хомо емпатикуси. Заборавили смо, или нас је у томе успорио развој технологије, комуникација и животни стандард, на усвајање и развијање планетарног хуманизма и солидарности. Професор др Данило Ж. Марковић сматрао је да планетарни хуманизам треба да „указује на потребу успостављања складног односа између природе и друштва^[1] ради очувања биолошког оквира живота“. Према професору Марковићу, „то би била општа обавеза човечанства, да свака генерација, онолико колико је то могуће, побољша наслеђено планетарно окружење и води рачуна да не учини ништа што би угрозило опстанак будућих генерација“.^[2] А та општа обавеза – еколошки етички императив важио би за све људе на планети Земљи „без обзира на то да ли су религиозни или натуралисти, теисти или хуманисти, богати или сиромашни, било које расе, етничке или нацио-

---

1 Данило Ж. Марковић, *Социјална екологија*, Завод за уџбенике, Београд, 2015, стр. 385.

2 *Исто*.

налне припадности“.^[3] Морам да истакнем да планетарни хуманизам не настаје спонтано. С једне стране, он настаје антиципирањем, промишљањем будућег глобалног друштва, док, с друге стране, настаје осмишљеним деловањем одређених друштвених група, било да су то у питању научници односно академска заједница, власници капитала, политичка елита, радничка класа, сељаци, било еколошки покрети као највидљивији део групе која има развијену еколошку свест. Питање антиципације, промишљања будућег друштва важно је за идеју планетарног хуманизма. Јер ту се у ствари питамо какву будућност желимо и да ли постоје разлике између такве будућности и оне коју својом несвешћу, игнорисањем и необразовањем заправо стварамо. Ту одмах постављамо и ново питање да ли „пророчанска“ будућност која нам се пласира по медијима, а она је катастрофична, може повољно утицати на политичке структуре, и националне и глобалне, да се у светској политици промени однос према животној средини. Или нас таква катастрофична будућност у ствари чини безвољнима да било шта променимо набоље у нашем понашању. То је можда кључна тачка планетарног еколошког хуманизма. Колико смо заиста способни, као цивилизација и као појединци, да се издигнемо изнад сопствене личне и националне себичности.

Ова питања и дилеме нису ништа ново у научном свету. Ово су питања која су се јавила већ седамдесетих година прошлог века. Сазнање да смо на раскрсници, да је будућност не само песимистичка већ можда и катастрофична и да треба тражити рационалне и прихватљиве излазе из светске еколошке, економске и политичке кризе, није било само академско већ и политичко питање. Чини нам се да су и данас више

---

3 *Истo.*

него актуелна питања која су још тада постављена: да ли су кризе енергије, хране, сировина итд. сталне или су производ наше непажње; могу ли се кризе решити у националним, подручним или локалним границама или трајна решења треба тражити у светским размерама; да ли се кризе могу решити применом традиционалних мера (које су се ограничавале на посебне видове друштвеног развоја, као што су технологија, економија, политика итд.) или стратегија треба да буде свеобухватна и укључи у себе све видове друштвеног живота; да ли је решавање кризе хитно, тј. да ли одлагање њиховог решавања отежава или ублажава њено решавање и постоје ли начини да се тоталне кризе реше сарадњом, без неправедних жртава било ког учесника светског система, тј. да ли постоји могућност таквог решавања које би омогућило остваривање добитка у светским оквирима.^[4] На основу овог цитата, а упоређујући са данашњом еколошком ситуацијом, чини нам се да се ствари нису покренуле са мртве тачке. Имамо иманентну кризу односа човечанства према природи која постаје све драматичнија и води ка некаквој катастрофи. Климатске промене, криза енергената, криза хране представљају данас не само нове социјалне проблеме и феномене већ пре свега еколошке, а самим тим и политичке, јер сматрамо да су политичке елите одговорне за нашу будућност и да социјални мир данас заправо нема цену. А модерно схваћени социјални мир и друштвено благостање данас се мере неким новим јединицама и мерним инструментима. Они обухватају и економски развој, сигуран посао, добра примања, енергетску стабилност, довољно хране итд., али укључују и квалитет животне средине. Из разлога очувања социјалног мира политичке елите су се и

---

4 Михајло Месаровић, Едуард Пестел, *Човјечанство на раскришћу*, Стварност, Загреб, 1976, стр. 12.

заинтересовале за еколошка питања. Не треба да заборавимо да од решавања ових еколошких и социјалних проблема зависи политичка будућност нове дигиталне цивилизације. Можемо да критикујемо глобални систем капитализма, али свакако не бисмо волели да пут до неког еколошког просвећеног социјализма води, на пример, преко неког новог варваризма, који би био ништа друго него рат свих против свих због природних ресурса. Од локалног до глобалног нивоа.

Као људска врста, надамо се да је цивилизација научила нешто из својих грешака. Међутим, није баш тако. Енергетска криза изазвана сукобом Украјине и Русије довела је до тога да стрепимо каква ће бити зима. На политичкој равни, земље Европске уније прогласиле су гас и нуклеарну енергију за еколошке изворе енергије. Чини се да се, с једне стране, ствари и проблеми демистификују, као и да се, с друге стране, игноришу. Игнорисањем еколошких проблема игнорише се будућност ове цивилизације, и то не само политичка већ и стварна физичка будућност. То је оно чега се треба плашити. Стварне физичке егзистенције природног света, али исто тако и политичке опструкције и уверавања да ће све бити у реду, док не схватимо или не се на убедимо да ћемо морати да живимо у условима који су далеко од нормалних за живот. Све ово би довело до успостављања неких минималистичких стандарда квалитета живота који би имали тенденцију да постану трајни.

Можда су све ове опасности драматизоване до баналности, али свакако брига и борба за физичку егзистенцију природе и човечанства могу се сматрати модерним и одговорним политичким понашањем, којим се показује да је некоме стало до политичке и сваке друге будућности. То можемо назвати еколошким политичким императивом. Будући да смо уздрмани енергетском кризом, чини нам се да ништа није вредније од енергије и природних ресурса, али то је само једна страна

медаље. Друга страна медаље указује на то да та иста природа и сва њена богатства морају да остану и другим генерацијама. Ту долази до специфичног сударања генерацијске себичности и планетарне солидарности. Све што смо претходно навели указује на то да „прави одговор на еколошку кризу може постојати само на планетарном нивоу и под условом да се изведе аутентична политичка, друштвена и културна револуција, која ће преусмерити циљеве производње материјалних и нематеријалних добара“.^[5]

Овај зборник-брошура представља специфичан допринос часописа *Најпрегак* развоју еколошке свести и могућем проналажењу правог смера на раскрсници која нас чека. *Најпрегак* је једини научни часопис друштвено-хуманистичке оријентације који се од првог броја одредио проеколошки – по саставу редакције, у смислу посебног члана уредништва за ову област, и пре свега по тематским областима које се у том смислу третирају. За потребе овог зборника поново објављујемо радове аутора из претходних бројева који се на директан или индиректан начин односе на екологију и еколошке проблеме. Сада их систематизујемо и проналазимо њихов заједнички именоватељ, односно нит која их повезује у једну целину.

Прву целину можемо да дефинишемо као „међународну и компаративну еколошку политику“. То је у складу с претходном идејом о глобалном решавању еколошке кризе или о планетарном хуманизму о којем је говорио проф. др Данило Ж. Марковић. У овом одељку први аутор Андреј Бојић, у свом раду „Развој климатске дипломатије и њен значај за савремене државе“, расправља о климатским променама и политичким изазовима које оне са собом носе. У том контексту, он

---

5 Феликс Гатари, *Три еколоџије*, ФМК, Универзитет Сингидунум, Београд, 2021, стр. 10.

сматра да националне државе морају да изграде унутрашње капацитете за успешно вођење климатске дипломатије. Климатска дипломатија у међународним односима нужно мења и концепт безбедности, али и концепт развоја. Зато Бојић у свом раду с правом тврди да су „данас државе 'добровољно приморане' да се баве транзицијом својих економија и да их 'чисте од прљавих технологија' и 'прекомерне употребе фосилних горива'". У тој „добровољној примораности“ највише страдају оне државе чија економија није спремна на такве радикалне транзиције. Таквим државама се прописују начин, средства и време потребни за „зелену транзицију“ који по својој суштини имају више дестимулативну него стимулативну функцију. Иако се Бојић тиме не бави у овом раду, пример „добровољне примораности“ нарочито је био уочљив у Србији, у новембру 2021, када су избили еколошки протести и када су европски политичари (ту се они нису разликовали од светских) вршили притисак да се одрекнемо угља. Девет месеци касније иста европска идеја о смањивању загађености доживљава свој енергетски коперникански обрт – отварање некад затворених угљенокопа у Немачкој и магично претварање фосилних у еколошки прихватљива горива, као што је то био случај са гасом. Страх од зиме и хладноће показао се већи од страха од климатских промена. Други рад у овој целини, „Кинески еколошки пут“ (Дарко Надић), показује трансформацију једне државе, у овом случају НР Кине. Овде није реч о индустријској, економској или културној већ пре свега еколошкој трансформацији, некој врсти еколошког просвећења и еколошког редизајнирања лика Кине у међународној заједници. Наиме, Кина је одувек важила, а то су наше политичке и економске предрасуде, за јефтиног произвођача и највећег светског загађивача. Неки пут су те предрасуде имале и своје статистичко покриће, међутим чини нам се да је позитивна еколошка трансформација у Кини

дошла не „добровољном присилом“ него сазнањем да будућа политика индустријског развоја Кине мора бити усклађена са општеприхваћеним еколошким циљевима човечанства. То је испољено кроз нову идеологију названу „еколошка цивилизација“ односно специфичан „зелени развој“, где здрава животна средина подржава одрживи економски и социјални развој, и то не само у Кини него и у целом свету. Трећи рад у овој целини, рад проф. др Снежане Ђорђевић „Добра искуства паметних, зелених градова за одрживи зелени развој и демократизацију“, припада овом другом компаративном одељку. Предмет овог рада је пример добре праксе паметних, зелених градова у примени ИТ апликација за пружање јавних услуга. У том смислу, ИТ апликације се креирају да би управо грађани креирали политике у урбаним заједницама, како би задовољавали своје потребе, у том смислу и еколошке. То значи задовољавање потреба које не би додатно нарушавале већ нарушену еколошку равнотежу у урбаним срединама. У свом раду проф. Ђорђевић говори о урбаним зеленим агендама којима је циљ не само побољшање квалитета живота грађана већ и побољшавање квалитета животне средине. Дати су примери градова у Европи који инсистирају на озелењавању урбаних простора. Осим тога, рад садржи и предлог шта би градови у Србији могли да науче, прихвате и преузму, али стварно добровољно, од тих градова у Европи који су направили крупан искорак у рехуманизацији урбаних простора и друштвених односа у њима.

Друга целина на изванредан начин одговара на питање где је Република Србија у свим тим процесима еколошке трансформације. Мирјана Тодоровић у свом раду „Управљање отпадом у Републици Србији“ истиче универзалност отпада као еколошке теме, али са фокусом на проблеме управљања отпадом код нас. Као главне разлоге лошег управљања отпадом она наводи пре свега недостатак постројења за третман отпа-

да, nedovoljno razvijен систем сакупљања отпада, нарочито у урбаним срединама итд. У раду се посебно наглашавају две целине – успостављање хијерархије у управљању отпадом и физичко-хемијски, биолошки, термички и механички третман управљања отпадом. Рад показује да се управљање отпадом, а самим тим и наша друштвена одговорност, не завршава онда када бацимо нешто у контејнер, већ да ту све заправо тек почиње, али да стварна еколошка одговорност за отпад лежи на произвођачима. Овај рад је кључан да за разумевање суштине Програма управљања отпадом у Републици Србији за период од 2022. до 2031. године, при чему спровођење овог програма, осим смањења штетног утицаја на животну средину и климатске промене, треба да омогући и остваривање предуслова за коришћење отпада у циркуларној економији. Друга два рада баве се еколошким покретима. Први од њих је посвећен феномену радикализације еколошких покрета у Србији. Као непосредни повод или инспирација за рад „Узроци и последице радикализације еколошких покрета у Србији“ (Дарко Надић) послужио је сада већ чувени случај „Рио Тинто“, који је довео до „политизације екологије“, односно до ситуације да се постојећи еколошки проблеми користе за решавање крупнијих и других политичких проблема, а не еколошких који су их у ствари изазвали. У раду се разматрају радикалне методе новостворених еколошких покрета у Србији у периоду од октобра 2021. до марта 2022. године. Други рад, од истог аутора, заступљен у овој брошури, хронолошки претходи горенаведеном, али по суштини представља његов наставак. „Нове тенденције у развоју еколошких покрета у 21. веку“ говори о актуелности и политичкој иновативности еколошких покрета. О њиховој политичкој, медијској, културолошкој и социјалној трансформацији. То је специфичан пут од политичке маргинализације и пацификације до стварања корпорацијских еко-покрета. Нуспојаве потпуне експлозије

еколошких покрета у овом веку јесу такозвани инфлуенсерски екологизам, селебрити екологизам и таблоидни екологизам, о чему се више расправља у самом раду у овој брошури. Оно што је време показало, након објављивања овог рада у часопису *Најпрегак*, јесте тенденција спајања интереса претходно наведених квазиекологизама с корпоративним екологизмом. Јуна ове године једна светска корпорација, присутна у Србији, зарад промоције свог новог брэнда минералне воде довела је у питање еко-систем слепих мишева, сталагмите и сталактите старе више милиона година. У питању је била чувена Рајкова пећина у околини Мајданпека. У сарадњи са „еко-звездама“ друштвених мрежа, Рајкова пећина и околина претворене су, буквално, у простор намењен за *rave party*, са вештачким осветљењем, а околни простор је послужио за „глампинг“. Ова, иначе потпуно нова реч уврштена је у модерне речнике 2016. године, а означава „луксузно или гламурозно камповање, врсту активног одмора који омогућава да уживате у природи поштеђени лоших страна традиционалног камповања. С обзиром на то да је реч о погодностима какве постоје у хотелима са пет звездица, уз неприкосновени приступ природи, глампинг је спој луксуза и једноставности“.^[6] Дакле, спој корпорацијског профитабилног интереса и квазиеколошког активизма и гламура. Можда би нови еколошки покрети морали себи за циљ у будућности да поставе одустајање од повезивања гламура с промовисањем вредности животне средине, али то је предмет за неку нову академску расправу када је реч о еколошким покретима и тенденцијама њиховог развоја у будућности.

И, на крају, трећа целина је посвећена проблему или изазову медијских промоција еколошких садржаја, као и те-

---

6 <https://daljine.rs/sta-je-glamping-i-zasto-morate-da-probate-ovu-vrstu-kampanovanja/> (приступљено 25. 7. 2022)

олошком приступу еколошким проблемима. Односно, преобликовању или покушају преобликовања еколошке свести људи. У свом раду „Медијске и промотивне кампање организације за заштиту права животиња ПЕТА“ Тања Грубор се бави истраживањем проблема како један еколошки покрет прераста у еколошки корпоративни покрет, усмерен ка заштити права животиња, односно, како је еколошки радикализам у овој области постао профитабилан. Она се у својој анализи не задржава само на том еколошко-економском феномену већ истражује и у којој мери промотивне и медијске кампање могу да обликују еколошку свест људи. У својој еколошкој свести заборавили смо или потисли чињеницу да животна средина није само оно што нас прво асоцира на то, тј. шуме, реке, језера, цветна поља итд., већ да њу чине и наши верни сапутници на овој планети, а то су животиње. Љубав према животињама градила се на два начина, на основу филмова Волта Дизнија и на основу тога да ли смо животиње класификовали као корисне за нашу врсту захваљујући образовању које нам је пружено. Еколошка свест коју ПЕТА (People for the Ethical Treatment of Animals) промовише усмерена је ка заштити угрожених животиња, занемарених и злостављених кућних љубимаца, али и ка промоцији веганства и вегетеријанства као начина исхране у којем се потпуно или делимично из исхране искључују намирнице животињског порекла. Тања Грубор у свом раду наводи неколико кампања ове организације које су провокативне и скандалозне, често и негледљиве за обичне људе, али које изазивају велике компаније и корпорације, водеће светске ланце ресторана, фармацеутску, модну и прехранбену индустрију да промене пословну политику и да редефинишу свој однос према животињама. И последњи рад у овој целини, аутора Томислава Лунића и Јелене Ћесаревић, „Теолошки приступ еколошком проблему“, говори о могућности да теологија преузме свој

део одговорности у решавању проблема човекове животне средине. Теолошко решење еколошких проблема темељи се на успостављању хармоније између Бога, човека и животне средине, а сама животна средина је човеку поверена као божји дар. Аутори сматрају да треба разликовати два приступа у сагледавању еколошког проблема – утилитаристички и литургијски. Док се утилитаристички односи на увођење зелених технологија, еколошке индустрије, одрживог развоја, литургијски приступ скреће пажњу на духовну и антрополошку позадину еколошког проблема.

И, на крају, враћамо се појму планетарног хуманизма и солидарности. Аутори књиге *Човјечанство на раскрићу* (1975) Михајло Месаровић и Едуард Пестел посебно су истакли нужност успостављања „нове светске етике“, која би, пре свега, требало да се одрази на промене у понашању појединца. Те промене понашања подразумевају редефинисање положаја у улоге појединца у савременом свету и посебно његове улоге у креирању сопственог живота, али и живота будућих генерација. Зато су они и тада исправно сматрали да „сваки појединац мора да постане свестан света“, односно да схвати своју друштвену улогу као члана светске заједнице. Основна јединица у оквиру које би се одвијали друштвени односи и људска сарадња, према њима, неће више бити национална држава већ глобална заједница. У том смислу, на примеру су истакли да међународна солидарност треба да изгледа тако да становник Немачке глад у Африци мора да схвати као озбиљан проблем, тј. као да та глад настаје и одиграва се у Баварској.^[7] Зашто је данас потребно другачије посматрање климатских промена, енергетске кризе, проблема отпада, односно глобалне еколош-

---

7 Михајло Месаровић, Едуард Пестел, *Човјечанство на раскрићу*, Стварност, Загреб, 1976, стр. 121.

ке кризе? Дигитална цивилизација се налази на раскрсници. У прошлом веку смо пропустили скретање у правом смеру. Надамо се да ћемо у овом веку ипак пронаћи право скретање, односно прави пут.

Београд, јула 2022.

НОВЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ У РАЗВОЈУ ЕКОЛОШКИХ ПОКРЕТА У XXI ВЕКУ^[1]

ДАРКО П. НАДИЋ

Универзитет у Београду
Факултет политичких наука
Београд (Србија)

САЖЕТАК: Еколошки покрети показују своју актуелност и иновативност и у XXI веку, јер еколошки проблеми и даље постоје, као и глобална еколошка криза, а политика зелених странака које су настале из еколошких покрета није дала одговарајуће резултате. У раду се излажу узроци настанка еколошких покрета и њиховог издвајања из нових друштвених покрета. У контексту тог издвајања, рад се бави истраживањем фаза развоја еколошких покрета од настанка до данашњих дана и упоређивањем њихових активности, од протеста до пацификације и маргинализације, од „корпорацијских“ еко-покрета, до стварања такозваних комуналних еколошких заједница, које у будућности могу да фигуришу као еколошки покрети. На основу законитости у досадашњем развоју еколошких покрета промишља се и њихова будућност у овом веку, као и нове тенденције и трендови. У том смислу, предмет анализе су покрети попут Економије опште добробити, чији циљ није само еколошка већ и потпуна друштвена трансформација, али и тренутно актуелни и *ad hoc* покрети попут Extinction Rebellion и Fridays for Future. Посебно су наглашене појаве, „инфлуенсерски екологизам“, „селебрити екологизам“ и „та-

---

1 Текст је први пут објављен у часопису за политичку теорију и праксу *Напредак* 1 (3) /2020, doi: 10.5937/napredak1-29602

блоидни екологизам“, које се представљају као иницијатива која може да резултује стварањем еколошких покрета у будућности.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: еколошки покрети, еколошка криза, еко-комуна, економија опште добробити, инфлуенсерски екологизам

Приликом промишљања о еколошким проблемима у савременом свету и могућностима њиховог решавања неминовно долазимо до ситуације да морамо да поведемо посебну расправу о еколошким покретима, њиховој суштини, и новој улози коју имају у овом веку. Заправо, настанак еколошких покрета у прошлом веку делимично је последица страха од могуће наступајуће апокалипсе, коју ће проузроковати људски немар и претерана деградација животне средине. Да не бих у овом раду беспотребно улазио у домен „хорор екологије“, кренућу од узрока настанка еколошких покрета, односно од њихове позиције унутар нових друштвених покрета.

Једно од релевантних објашњења настанка савремених еколошких покрета указује на три међусобно повезане појаве у развоју модерних политичких друштава. Прво, то је јачање грађанских слобода у другој половини XX века, што је омогућило другачије облике самоорганизовања друштвених група, и то посебно изван сфере класичних формула као што су политичке партије. Друго, модерне државе су постепено смањивале свој утицај у процесу одлучивања о будућности друштва и фокусирале се на традиционална политичка питања и проблеме у економији, запостављајући друге сфере друштвеног живота. Поједине сфере друштвеног, па и уско схваћеног политичког живота остале су занемарене или су једноставно жртвоване у име економског развоја. Једна од тих сфера, која је све више постајала друштвени па и политички

проблем, била је животна средина. То је резултат специфичне индиферентности државних система према стварним социјалним проблемима грађана. Зато је улога нових друштвених покрета у прошлом веку била јединствена. „[...] нови друштвени покрети, заједно са политичким организацијама, активирају расуту социјалну енергију маса и артикулишу је кроз одређене пројекте на решавање одређених друштвених проблема“ (Marković, 2015, str. 434).

Трећа појава која је утицала на стварање нових друштвених, а самим тим и еколошких покрета јесте последица претходне. Нови друштвени феномени тражили су и другачије организовање и нове начине решавања друштвених проблема без обзира на то да ли су имали економске или политичке узроке. Еколошки проблеми, настали убрзаном индустријализацијом, урбанизацијом, уништавањем биодиверзитета и драматичном потрошњом енергије, у једном моменту су били жртвовани у име постизања веће куповне моћи, већег БДП и бољег стандарда. Али само накратко. Оно о чему политичке структуре нису желеле да брину преузео је неформални сектор, на притисак грађана. Еколошки проблеми који су почели да се јављају, односно које смо као цивилизација касно почели да уочавамо, убрзали су појаву стварања еколошких покрета, посебно у индустријски развијеним државама.

Еколошки покрети су настали из два веома битна разлога. Први је незадовољени систем потреба унутар постојећег друштва, а други је директан захтев за променама унутар постојећег система (Pavlović, 1987, str. 147). Међутим, издвојио бих још један моменат који сматрам врло битним. Еколошки покрети су се издвојили из корпуса нових друштвених покрета јер су еколошки проблеми, по значају и актуелности, превазишли остале проблемске фракције у новим друштвеним покретима. Наиме, било је просто немогуће да еколошки покрети деле исти простор са феминистичким, антинуклеар-

ним, мировним и другим покретима. Једноставно, еколошки покрети су морали да делују самостално, али су у својој агенди свакако имали и све идеје наведених фракција друштвених покрета.

Еколошки покрети су наизглед аполитични (иако еколошке проблеме дефинишемо, прихватимо и третирамо као политичке проблеме), међутим њихова формална аполитичност заправо је политика схваћена на нов начин, у форми интересног самоорганизовања. Ово интересно самоорганизовање утемељено је као критика квантитативног економског раста и посебно као критика развоја индустрије и технике. У складу са својим основним циљем, модерни еколошки покрети су истицали захтев да се у привреди оствари штедња ресурса као и њихова поновна употреба (донекле се то остварује у такозваној циркуларној [кружној] економији), да се производи роба која ће имати дужи животни (употребни) век, као и децентрализује привреда, која би омогућила употребу еколошки прихватљиве технологије (Marković, 2015, str. 444). У области политике еколошки покрети су истицали потребу за повећавањем учешћа грађана у одлучивању, а у области културе значај развијања еколошке свести грађана и алтернативних облика живота и рада, као и промене вредносних система. Неки од ових циљева су остварени, а неки нису. Пре него што се упустим у анализу прошлости да бих доспео до предвиђања будућности еколошких покрета истакао бих чињеницу да сам развој еколошких покрета није био линеаран. Од свог настанка па до данас еколошки покрети су прошли кроз четири фазе, односно то су била четири таласа која су уздрмала темеље класичне, односно конзервативне демократије. Овде говорим о европским еколошким покретима, а остатак света је мање-више пратио ову појаву у еколошком буђењу грађанства. Ова подела на фазе/таласе условна је и намера ми је пре свега да прикажем не само процес и карактерис-

тике трансформације покрета већ и динамику идеја које су пратиле еколошке покрете.

Прва фаза европских еколошких покрета била је фаза *буђења и настанка*. Формирање базичних идеја, одабир циљева и средстава, као и сам начин формирања еколошких покрета на почетку седамдесетих година прошлог века по свим тим карактеристикама указивао је на спонтаност. Еколошки покрети су формиран из различитих интересних и грађанских иницијатива, па чак и еко-терористичких организација (Nadić, 2012, str. 82–93). Основни циљеви првих модерних еколошких покрета били су екологија (заштита животне средине), штедња необновљивих природних ресурса, промена избора енергије (радикални антинуклеаризам), непосредна демократија, мир у свету и разоружање, и алтернативни начини живота повезани са постматеријалистичким вредностима. Све то је, како је било замишљено, било могуће остварити (у мањој или већој мери) политичким притисцима на власт у комбинацији са грађанском непослушношћу. То је заправо личило на праву мешавину хипи културе на свом заласку и других нових поткултурних и радикалних политичких покрета. Таква мешавина, у културном и политичком смислу, била је ангажована на стварању новог система вредности, с надом да је систем могуће променити уколико се спознају узроци незадовољства. Међутим, стварност и политички апетити су показали другачију слику, што представља другу фазу, у којој се еколошки покрети, наизглед аполитични, претварају у политичке странке, односно странке зелених. На неки начин то је означило губитак идентитета и институционализацију самог покрета. Дословно, то је било одустајање од другачије политичке борбе и упадање у замке партијског живота. И, гледано из угла зелене политике, последице овог обрта биле су драматичне. Спонтаност и непосредност уступиле су место детаљној и прецизно дефинисаној организацији. Притисак

на власт која се остваривао на улици, у форми протеста, сада је прерастао у политичку праксу одлучивања у парламенту. Креативност је уступила место маркетиншким агенцијама. Грађани су мислили да ће прерастање покрета у партије донети нове моменте у политичком животу, односно да ће њихови еколошки интереси бити брже задовољени јер су они и постали политички признати имајући у виду стварну политичку легализацију, прерастање покрета у партије. Улични протести су се претворили у парламентарну борбу а побуна у парламентарну накнаду.

Трећа фаза значила је *попћуну маргинализацију* еколошких покрета и њихово искључивање из процеса одлучивања или суодлучивања о глобалној или националној еколошкој будућности. То је фаза када на политичку сцену ступа еколошка модернизација. Базирана на идеји и, пре свега, скупој пракси технолошког развоја којим се штити животна средина, еколошка модернизација представља „један технократско-административни модел решавања еколошких проблема, настао као резултат идеолошке конструкције и цивилизацијског компромиса неолибералне економије са друштвеним и политичким интересима за заштитом животне средине у условима глобализације“ (Nadić, 2012, str. 125). „Менаџерско-корпоративној структури која спроводи еколошку модернизацију, у име економије, не одговарају радикални еколошки покрети јер нису поткупљиви. Интереси ових покрета нису материјално-политички већ идеолошко-политички па самим тим су и неприхватљиви менаџерско-корпоративној структури. Зато смо у условима глобализације имали процес деглобализације еколошких покрета. Сведени на националне оквири, еколошки покрети су постали политички безопасни“ (Nadić, 2012, str. 127). Излаз из стања маргинализације и медијске тишине поједини глобални еколошки покрети (који због интернационалне димензије нису себе редефинисали у партије) нашли су у

прерастању у својеврсне еколошке корпорације, задржавајући све оне карактеристике, циљеве и методе борбе које су имали раније и унапређујући их упоредо с развојем информационих технологија. Зашто кажем еколошке корпорације? Јер, осим успешности акција и медијске присутности, сада су мерили и сопствену економску ефикасност, односно профит. Више није било довољно да учествујете у њиховим акцијама, да правите кампање, више није било довољно да вас медији спомињу као еколошки покрет (у позитивном или негативном контексту), сада је било потребно да са свог интернет сајта продате мајицу или шољу за кафу са логом своје организације. И наравно да имате управни одбор. Они еколошки покрети, који су неким чудом преживели и избегли замке класичног парламентаризма јер нису постали политичке странке, задржали су имиџ „побуњеника“ против система, али и „чудака“ који се противе изградњи ауто-путева, нових аеродромских pista, стамбених блокова итд., и у медијима се дефинишу као отпор свакој врсти модернизације, што суштински није истина већ је само медијска манипулација.

Четврту и последњу фазу/талас назваћу, условно, фазом „повратка аутентичним вредностима“. Ова фаза је уједно и фаза „васкрсења“, у којој еколошки покрети прелазе у праксу комуналног заједништва, развијајући у потпуности постматеријалистичке вредности искомбиноване са алтернативном економском визијом заједништва, сарадње и солидарности у производњи и потрошњи. Промене вредносних оријентација усаглашене су са идејама здравог живота (органиска производња хране, здрава храна, веганство и вегетаријанство, спиритуалност у свим својим верзијама итд.). Дакле, они не продају шоље за кафу и мајице, али производе и продају здраву храну. То је уједно и враћање екологизму, у смислу да одржива и испуњавајућа егзистенција претпоставља радикалну промену нашег односа према природи и нашег начина друштвеног

и политичког живота, као што је тврдио Добсон. Али, с друге стране, то може бити протумачено и као помодарство које ће кратко трајати. Јер употребна вредност еколошких покрета који су се окренули ка комунално-производној заједници зависиће и од њихове позиције у тржишној економији без обзира на моменте и карактеристике изолационизма које комунални и производни односи носе са собом. Многи критичари тих нових еколошко-комунално-производних покрета истичу њихову утопистичко-романтичарску карактеристику, која говори о њиховој пролазности и помодности, и посматрају их као нови тренд, који ће бити пролазан као и сви други трендови. Други аргумент који критичари мало суздржаније наглашавају у овој расправи јесте да су те комуне у ствари само краткотрајна реминисценција хипи културе шездесетих и седамдесетих година прошлог века, само друштвено прихватљивија, одговорнија и софистициранија. Као круцијалан, критичари потезу аргумент да се те еколошко-комунално-производне заједнице заснивају на идеји општег добра. Утопизам који критичари претпостављају као отежавајући фактор, заправо је само наша фикција. Фелбер, на пример, истиче скоро 15 примера добре праксе широм света, где је економија заједничког добра заснована на кооперативности и солидарности, као алтернатива материјализму и конзумеризму, испуњавајући предуслове за, назваћу то слободно, еко-социјалистичко друштво. Пре њега је то 1990. година већ изнела Остромова, а то показује да економија општег добра има бар своју временску одрживост у теоријском смислу. Из ове расправе искључујем такозвану циркуларну економију, коју схватам више као маркетиншку праксу и доказ да је могуће да неолиберална економска пракса буде „озелењена“, али не и чисто „зелена“.

Уколико не познајемо овај терен, а притом пратимо сопствене предрасуде, основна хипотеза била би да је овакав начин пословања, априори схваћен као алтернативан, могућ

само у неразвијеним земљама или максимално у земљама у развоју, као одбрамбени механизам на начин пословања и управљања јавним заједничким добрима у развијеним земљама. Међутим, није тако. Економија опште добробити, ако ћемо дефинисати ову фазу у развоју еколошких покрета, има свој смисао не само као теоријски концепт или као практично остваривање већ и као својеврсни економско-еколошки покрет у XXI веку. Овде одустајем од даље употребе термина „утопија“. Укратко, овде говоримо о алтернативној економији, која се такође може одредити као еколошки свесна и одржива. На тај начин комплекс питања о могућој обнови економије и њеном успостављању на еколошким и моралним начелима има свој смисао и сврху. То је донекле и „трећи пут“.

С једне стране, у опцији имамо наставак неолибералистичке визије економског развоја која је заснована на идеји слободног тржишта и, с друге стране, покушаје јачања државног интервенисања у сфери природних ресурса, где се они сурово институционализују да би се сачували. Трећи пут сматра да је излаз из кризе заправо у јачању кооператива, где ове кооперативе више нису само организациона јединица у којој се обављају производња, продаја и потрошња већ и заједнице које деле исте или мање-више сличне животне стилове. У том смислу оне се могу посматрати и као добровољно изабран начин остваривања основних економских интереса у традицијама поткултурних покрета из друге половине прошлог века, имајући у виду њихову идеју комунализма, отпадништва, слободе и добровољно изабране егзистенције која је на граници са изолационизмом. Тако, аргумент који критичари потезу у расправама нема своју основу. Међутим, пракса апсолутног економског слободарства (ако то могу тако да назовем) већ се показала као неуспешна или делимично остварива уколико погледамо уназад. Идеја еколошки одрживих кооператива нема изолационистички моменат. Заправо, њихов изолациони-

зам је само спољна слика. Права слика јесте да је изолационизам био само почетна фаза а да је након те фазе уследило повезивање комуна и стварање читавих националних, интернационалних па чак и континенталних покрета.

Пре самог објашњавања паневропског покрета Економија опште добробити, морам да истакнем да је у Србији, као и другим словенским земљама, овакав концепт под називом задруга постојао још у XIX веку и да је опстао у мање или више варијација и до данас. Суштину задруге је још 1872. године добро описао први српски социјалиста Светозар Марковић:

Заједнички рад и живљење породично показује се у задрузи... С економског гледишта задруга је првобитна асоцијација за производњу и потрошњу у исто време. Али има једна економска црта, којом се задруга одликује од свију сувремених дружина за производњу и потрошњу а то је: задруга производи сама све за своје потребе. Оно што задруга набавља куповином са стране, то је тако незнатно, да није вредно ни говорити о томе. Обично задруга купује: со, гвоздене алате, нешто посуђа и то је готово све. Ова способност задруге да набавља сама све што јој треба за живот долази од самог патријархалног живота народа. Потребе су свију чланова мале и могу се намирити домаћом производњом. Подела рада у сувременом значају, где један човек производи само један производ, а све остале добија у размену куповином и продајом, у првобитном друштву не постоји. Задруга производи све сама: рану, одело, обућу, постељу, алате, кућу – све. По своме строју породична задруга не би била кадра да произведе све намирнице у развијеном људском друштву, и то је један узрок што она пропада са развитком цивилизације. Али је значајно, што у данашњем друштву, сви највећи мислиоци о друштву сматрају као економски

идеал таквог друштва, где би сваки члан радио различите послове наизменце, који одговарају његовим природним склоностима и способностима, а не би био прикован за један посао као савремени европски радник; осим тога: да сваки члан друштва узајамном обвезом свију чланова добија намирнице, и да не мора прометати куповином и продајом из 99-те руке оно што може добити из прве. Једном речи: савремени економски идеал веома је близак у начелу оном економском строју, који постоји у задрузи (Marković, 1872, str. 7–15).

У мање-више сличном маниру и Фелбер у својој књизи *Change Everything: Creating an Economy for the Common Good* даје примере економске ефикасности, политичке непосредне демократије и кооперативе, и то како у развијеним, тако и у неразвијеним земљама. Почевши од највеће шпанске The Basque Mondragon Corporacion Cooperative (МСС) до Regionalwet AG у Немачкој и Il Secosecola у Венецуели. Можда најбољи пример пружа покрет Buen Vivir (Добар живот), који се поставља као постколонијална алтернатива.

„Buen vivir је врста народног знања, систем идеја како укрстити економске интересе са културом општег добра, локалним традицијама, бригом за еколошку равнотежу – и без дивљег раста потрошње. Ако догма глобалног економизма каже да социјално благостање захтева интеграцију у јединствени тржишни простор, повећање БДП-а и потражње потрошача, онда је филозофија Buen Vivir етика општег благостања, оно што се обично назива новим и све популарнијим термином благостања у економији.“^[2] Које су почетне политичке

---

2 <https://medium.com/@cryppix/no-future-4a6156ecbb55> (приступљено: 5. 5. 2020).

позиције Економије опште добробити, иако сам покрет негира да је политички. Прво, основна политичка премиса овог покрета је да су се еколошки и социјални стандарди срушили под налетом трке за профитом, при чему компаније у трци за увећавањем профита долазе до стадијума да имају моћ не само над појединцима или друштвеним групама него и над националним државама. Друга политичка премиса говори о томе да је овај покрет својеврсни *degrowth* (одрост) покрет, који истиче да је даљи раст на овој планети немогућ. Трећа политичка премиса је управо малочас поменут – „трећи пут“ (а то је Економија опште добробити), имајући у виду да су, како сматрају, концепти капитализма и комунизма пропали. Овде ћу направити малу опаску. Оба ова политичко-економска система показала су на неки начин своју еколошку неодговорност, док је о потпуној пропасти још рано говорити. Зато се у овом тренутку о тој врсти нове еколошке економије говори пре свега као о алтернативи.

Моралне премисе су друга основа те нове економије. Прва етичка премиса овог паневропског покрета заснована је на питању о сврси пословања. То више није новац, него задовољавање људских потреба. То је на трагу онога што је Данило Ж. Марковић рекао о „квалитету живота“ (подмиривање потреба људи у одређеним друштвеним условима са осећањем задовољства...). Будући да новац није индикатор задовољства већ само успешности, он није ни мерило у новој економији. Питање задовољавања потреба има своје етичко упориште, али само до одређене мере. Заправо, питање је стандардно. О којим потребама говоримо и о ком степену задовољавања тих потреба? Отприлике, то је иста замка као и у идеји, прецизније у основним принципима „одрживог развоја“. Да ли говоримо о материјалним или нематеријалним потребама? Да ли говоримо о основним потребама или о нечему што можемо сматрати „вишим“ потребама?

Ту већ улазимо у домен психологије, али будимо свесни чињенице да људи имају различите потребе. Од чисте воде и здраве хране до поседовања ролекс сата. Овде долазим до другог дела дефиниције Данила Ж. Марковића о подмиривању потреба „у оквиру дате вредносне оријентације“. Вредносна оријентација људи који просто вапе за чистом водом или здравом храном није иста као код људи који чезну за скупоценим сатом или аутомобилом. Основне људске потребе нису исто што и потребе за луксузом. Ту се онда поставља питање етичких индикатора. Етички индикатори које је Фелбер поставио јесу: људско достојанство („значи да је свако људско биће вредно, јединствено и достојно заштите, без обзира на етничку припадност, пол, старост, веру, језик, национално или социјално порекло. Људи и сва жива бића имају право на постојање и имају право да се према њима поступа са уважавањем, поштовањем и пажњом“); солидарност и друштвена правда (солидарност и друштвена правда су уско повезане вредности, засноване на заједничким основама емпатије, уважавања, саосећања и једнаких могућности. Циљ обе вредности је смањење неправедности, подела одговорности и постизање равноправније равнотеже у друштву), еколошка одрживост (здравље наше планете је пресудно за сва жива бића. Од суштинске је важности да се сви позабавимо климатском кризом. ЕОД – Економија опште добробити помаже појединцима, компанијама, општинама и организацијама да допринесу одрживом развоју и удовоље потребама садашњости, без угрожавања способности будућих генерација да живе добар живот); демократска партиципација (ово бисмо могли да протумачимо као комуналну верзију југословенске идеје о социјалистичком самоуправљању), односно транспарентност и заједничко одлучивање (транспарентност значи откривање свих информација релевантних за све учеснике у процесу доношења одлука. Заједничко одлучивање подстиче

учешће свих заинтересованих страна. Запослени, добављачи и пословни партнери могу се укључити на различитим нивоима, у распону од права вета на колективно и споразумно одлучивање). Ови етички принципи чврсто везују и повезују добављаче, инвеститоре, запослене и потрошаче. Самим тим, производи су јефтинији, квалитетнији, дуготрајнији и еколошки прихватљивији, физички услови радне средине достојни су рада и радника.

Осим политичких и моралних начела, паневропски пројект Економија опште добробити има и интегративну компоненту, такође политичку по својој суштини. Низ локалних и регионалних заједница, тачније више од пет стотина у Европи и Америци, које функционишу по комуналној матрици имају идеју и спроводе праксу уједињавања, односно укрупњавања. На тај начин, како се истиче у њиховом програмском манифесту, локалне иницијативе постају регионалне, а регионалне имају тенденцију да постану глобалне. То је корак ка новом социополитичком развоју и можда економској политици будућности. Економска политика будућности овог паневропског пројекта утемељена је на следећим визијама и вредностима. Друштво заједничког добра омогућава свим људима да: међусобно комуницирају с толеранцијом и узајамним поштовањем различитости и разноликих животних стилова; дефинишу своје личне вредности, постављају своје индивидуалне циљеве, проналазе свој идентитет и развијају свој пуни потенцијал; развијају своје таленте и вештине и на тај начин им помажу да смислено и у сарадњи допринесу општем добру; да се активно баве политиком, доносећи демократске одлуке и тако помажући у обликовању наше будућности. Економија служи општем добру. Потрошња природних ресурса остаје унутар планетарних граница. Креативна пословна активност доводи до иновативних решења за опште добро. Порези, царине, зајмови, јавне набавке и развој пословања имају за циљ јачање општег добра.

Пољопривреда ствара разнолике културне пејзаже и чува природну основу живота. Земље уживају у уравнотеженој трговини у етичком оквиру светске трговине. Употреба физичке силе ван националних граница лежи у реформисаним и демократизованим Уједињеним нацијама. Људи су ослобођени нездраве присиле да непрестано троше, акумулирају капитал и економски расту. Наш однос са Земљом је здрав колико и сама Земља.^[3] Поштовањем ових принципа и визија, као и идеје укрупњавања ових комуна, могуће је, како истичу предводници овог покрета, створити нову економију, која би била одржива, поштена и демократска. У политичком, па и у еколошком смислу, стварање ових комуна је излазак из једне утопистичке идеје и пребацивање у сферу праксе. Уједињавање комуна у паневропски покрет опет је почетак, односно улазак у другу димензију утопије, коју је опет могуће остварити. Да будем прецизнији, немогућност промене (у догледној будућности) економског система каквог данас познајемо на глобалном нивоу и на националним нивоима не значи одустајање од тих промена до којих се може доћи стварањем заједница, које би постојале паралелно с тим системом, доказујући да је алтернатива могућа и одржива. То нас доводи до питања прорицања будућности еколошких покрета и „зелене политике“ у Европи уопште.

Однос зелене политике са будућношћу је компликован. Искушење да преточимо све своје наде и тежње у ново друштво с друге стране раста је огромно. Политички еколози сигурно себе сматрају делом традиције „напредњачка“ који верују да будућност може бити боља од прошлости и да будућност после тога може бити још боља (Добсон, 2014, 10).

---

3 <https://medium.com/@cryppix/no-future-4a6156ecbb55> (приступљено: 5. 5. 2020).

Ова четврта фаза еколошких покрета, коју сам дефинисао као „повратак аутентичним вредностима“ има и своју другу страну. Та друга страна је одређена улогом друштвених мрежа и нових, али пре свега електронских медија. Раније сам поменуо да су у трећем таласу глобални еколошки покрети, попут ПЕТА (People for Ethical Treatments of Animals) и Гринписа, постали не само глобални већ и корпорацијски еко-покрети. Они су класичан пример како се протест, субверзивност, а имајући у виду историју ПЕТА, и еко-тероризам, претварају у новац.

Друштвене мреже су креирале нешто што се може дефинисати као „салонски екологизам“. Из своје гејмерске столице, на свом рачунару, а затим и у виртуаланој реалности, креирате еколошки покрет. Уједно креирате и профиле, планирате окупљања и акције, мотивишете пратиоце, правите листу еколошких проблема и истичете њихову ургентност. Одржавате или подржавате акције а на крају све то документујете фотографијама на профилу организације на друштвеним мрежама. Информације су брзе, до њих се долази у милисекунди, једино што вам је потребно, то је време да се укључите у стварну акцију или да је „салонски“ подржите. Стварност нових еколошких покрета ту делује мало изврнуто. Права масовност, односно учествовање у реалном простору и времену у некој конкретној акцији мери се двоструко: по броју „лајкова“ или „кликова“ и по броју стварних учесника на неком протесту. И један и други број подједнако су важни. Овде имам у виду два еколошка покрета, који себе баш тако дефинишу као „глобалне еколошке покрете“. Први је Extinction Rebellion, а други Fridays for Future.

Покрет Extinction Rebellion (Побуна против истребљења) сам себе је одредио као: „децентрализован, међународни и политички нестраначки покрет који користи ненасилну директну акцију и грађанску непослушност како би наговорио владе

да праведно делују у случају климатских и еколошких ванредних ситуација.“^[4] Циљеви који су постављени доста су широки, толико широки да обухватају мало више од чисто еколошких циљева: „1. Реци истину: Владе морају да кажу истину проглашавајући климатске и еколошке ванредне ситуације, радећи са другим институцијама како би саопштиле хитност промена. 2. Делуј сада: Владе морају сада да делују на заустављању губитка биодиверзитета и смањењу емисије гасова стаклене баште на нето нулу до 2025. године. 3. Изван политике: Владе морају да раде и да се воде одлукама Скупштине грађана о клими и еколошкој правди.“^[5] Ма колико нам се чинило да је овај покрет једноставан и приземан он је ипак комплексан. Стваран и виртуалан. Локалан, регионалан али и глобалан. Са јасно дефинисаном политиком. Ево како је то у случају „Побуне против изумирања“ програм истакнут у неколико тачака, са јасним порукама које свако може да схвати, прихвати и да делује у складу са њима:

Ево проблема: Сви смо то већ чули – Земља постаје све топлија, ниво CO₂ расте, а ми смо усред Шестог масовног изумирања (антропоцен). Суочени смо са два једнако критична питања – губитком биодиверзитета и климатским променама. Обоје имају невиђене последице без преседана не само на нас као људе, већ и на свако живо биће и екосистем на планети. Несумњиво је да ове промене покрећу људске активности. Могућност трансформације: Стојимо на провалији. Можемо признати истину онога са чиме се суочавамо или можемо наставити да избацујемо лименке низ пут и допуштамо да

---

4 <https://rebellion.global/about-us/> (приступљено: 6. 6. 2020).

5 *Исџо*.

ефекти планете која се загрева имају још штетније последице на сва жива бића. Већ смо везани за одређену дозу загревања и губитка биодиверзитета, али још увек има времена да променимо ову причу. Шта чини ППИ другачијим? Утиremo другачији пут. Свет у којем желимо да живимо захтева културу која је здрава, креативна, еластична и прилагодљива. Суочени смо с тешким изборима и до сада су ове катастрофе наишле на мало напора влада и институција да промене путању којом се крећемо. Ви сте ППИ: Побуну против изумирања чине људи из свих сфера живота, различитих средина, култура и политичких опредељења – људи попут вас окупљају се како би створили другачију причу. Знамо кризу са којом се суочавамо и желимо да променимо будућност. Ова борба је сва наша, и сви морамо бити спремни заузети се за истину и суочити се са њом. Ненасилна грађанска непослушност: Са више од 1.142 групе у 72 земље, већ правимо разлику. ППИ је заслужан за приморавање законодавства, гурање влада на акцију и померање јавног дискурса о клими и еколошкој кризи кроз наше креативне, умешне, трајне, ненасилне протесте широм света. Пратимо кораке многих који су дошли пре нас. Од индијског покрета за независност до женског права гласа, покрета за грађанска права до „арапског пролећа“, историја нам је изнова показивала да ненасилни протест делује као моћно средство за промену. А ипак, нема гаранција. Као побуњеници, знамо да је сутрашња стварност данашња брига. Свет који су похарале климатске промене и губитак биодиверзитета је онај који ће озбиљно утицати на све нас. Зашто побуна: Немамо другог избора. Побунимо се против система који су нас довели овде. Побунимо се за будућност коју желимо. Побунимо се јер је наша одговорност да делујемо. Немамо више времена за губљење.

Ништа није немогуће – још увек можемо да напишемо причу коју желимо и хоћемо. Ми као појединци можемо заједнички да направимо разлику. То ћемо учинити заједно – трансформисати свет, створити трајне промене и изградити бољу будућност за све.^[6]

Оно што сам малочас рекао, спомињући салонски екологаizam, не умањује стварну важност ове активности, оно што ППИ дефинише као „побуну“ дало је одређене медијске резултате. Покрет је препознатљив, нов је и модеран је. И, оно што је посебно важно, пре свега за медије, он је радикалан. И усмерен је превасходно на млађе генерације. Али буквално сваком ко поседује андроид мобилни телефон садржаји овог покрета су доступни. У новембру 2018. године, условно речено, чланови овог покрета су у знак протеста блокирали пет мостова преко Темзе у Лондону, а у априлу 2019. године пет централних тргова, исто у Лондону. Уз стабилну интернет везу успех сваке акције је загарантован.

Fridays for Future или Петком за будућност је веома сличан претходном покрету. Док Побуна против истребљења има своје елементе организованости, ПЗБ је више инспиративан него оригиналан. ПЗБ себе одређује као: „глобални покрет климатског штрајка, који је започео у августу 2018. године, када је 15-годишња Грета Тунберг започела школски штрајк за климу. У три недеље које су претходиле шведским изборима, она је сваког школског дана заседала испред шведског парламента, захтевајући хитне мере у вези са климатском кризом. Била је уморна од неспремности друштва да климатску кризу види онаквом каква она јесте – криза. За почетак је била сама, али су јој се убрзо придружили и други.

---

6 <https://rebellion.global/why-rebel/> (приступљено: 6. 6. 2020).

Осмог септембра, Грета и њене колеге штрајкачи одлучили су да наставе штрајк све док шведска политика не обезбеди сигуран пут знатно испод 2°C, тј. у складу са Париским споразумом. Направили су хаштаг *#FridaysForFuture* и подстакли друге младе људе широм света да им се придруже. Ово је означило почетак глобалног штрајка за климу у школама. Њихов позив на акцију изазвао је међународно буђење, када су се студенти и активисти удружили широм света како би протестовали испред својих локалних парламената и градских скупштина. Заједно са осталим групама широм света, Петак за будућност је део новог таласа промена који милионе људи тера да крену у акцију у вези с климатском кризом, а ми желимо да и ви постанете један од нас!^[7] Постоје само четири циља овог покрета: „Одржавајте раст глобалне температуре испод 1,5°C у поређењу са преиндустријским нивоима. Климатска једнакост и правда за све. Следите Париски споразум. Уједините се иза науке.“^[8]

Ту стижемо до приче о Грети Тунберг и још једном посебном феномену, који говори о тенденцијама у развоју модерних еколошких покрета у овом веку, а то је „инфлуенсерски екологизам“. Екологизам који инспирише. Грета Тунберг, девојчица која је љута на своју владу па и на цео свет због неактивности против климатских промена, постаје еко-икона целог једног покрета. Или је Грета заправо само један еко-производ на тржишту где се етикета „еко“ добро продаје. Наиме, Грета је маркетиншки производ Ингмара Ренцога, шведског предузетника, оснивача и извршног директора компаније *We don't have time* (Немамо времена), односно једног технолошког стартапа чији је циљ да постане највећа платформа друштвених медија

---

7 <https://fridaysforfuture.org/what-we-do/who-we-are/> (приступљено: 6. 6. 2020).

8 <https://fridaysforfuture.org/what-we-do/our-demands/> (приступљено: 6. 6. 2020).

на свету која се бави климатском кризом. Грета је вероватно стварно љута и стварно искрена у томе што ради, а имајући у виду њене године, можда и стварно верује у промене. Била она еко-икона или еко-производ, у сваком случају делује као стварна инспирација на своју генерацију.

Док се Грета бави климатским променама, у Србији такође постоји „инфлуенсерски екологизам“, али ту он има другачију димензију. Грета промовише нове вредности, док се у Србији место екологије (у оквиру „инфлуенсерског екологизма“) одређује у склопу сопствених индивидуалних вредности, односно места еколошке етике у личном етичком систему. На пример, портале, друштвене мреже, блогове, онлајн магацине са еколошким садржајем, креирају личности које имају одређени утицај, а у овом случају промовишу еколошке вредности. Међутим, ту је ситуација заправо прилично конфузна, јер се јављају различите ситуације – од излива опште љубави према „одрживом развоју“ и рециклирању, као да је у питању љубав према живом бићу, до изјава које немају за циљ да промовишу те идеје вредне поштовања већ оног ко их представља. „Инфлуенсерски екологизам“ не доприноси промоцији еколошких вредности већ је врста самопромоције, при чему су „екологија“ или забринутост за стање човекове животне средине само делић у мозаику. „Инфлуенсерски екологизам“ је тренд, што значи да је помодан. Како је помодан по својој суштини, тако је и исцрпљив и ограничена му је употребна вредност. Као и време трајања. Да ли је он инспиришући? Вероватно да јесте за оне који се налазе у истом социјалном миљеу и за оне који деле опште вредности особе која је „инфлуенсер“. Мислим да за друге није. Илустроваћемо ово примером. Особа (дискреција загарантована) из Србије, која би Грети могла да буде бака по годинама, на питање (постављено у једном онлајн магазину): Који су твоји трикови и савети за „зеленији“ дан?, даје следећи одговор:

„Моја еколошка свест је прво кренула од ормана. Све је почело онда када је јавно обелодањено да је модна индустрија по загађивању околине, одмах иза нафтне. Како могу да помогнем? Носим мараме са медузама искључиво из доба када је Ђани (Версаће) био жив, Александру Јоксимовићу сам конфисковала његов 'Мозаик' сако из 1975, а имам и довољно година за власницу *vintage* мале црне хаљине, која је толико тога прошла да спада у срцепарајући љубић.“ Особама које прате модне трендове и које свој живот унапређују кроз модне брендове ова изјава има инспиративан карактер. За оне који се облаче у такозваним ланцима продавница јефтиније и индустријски (масовно) произведене гардеробе, јер тренутно, а и будућности, могу себи само то да приуште, ова изјава је безначајна. Други, наравно, могу да тврде и супротно. Да је „боље и тако него никако“. Међутим, сасвим сам сигуран да се из „инфлуенсерског екологизма“ не може развити еколошки покрет. Напротив, „инфлуенсерски екологизам“ уништава еколошки покрет јер социјално разређује основну идеју покрета, тако да се може догодити да се у блиској будућности појави еколошки покрет намењен или створен само за богате, односно за оне који поседују више од социјалне већине у једном друштву, или, другим речима, да здрав живот и здраву животну средину могу себи да приуште само богати. Зато је „инфлуенсерски екологизам“ показатељ да особа која се представља као таква има лажну еколошку свест, односно да се истиче, одваја од већине, а у том случају еколошка свест „инфлуенсера“ није саставни део његовог укупног животног стила. То је једна комплетно лажна слика, коју медији могу да искористе за промоцију „инфлуенсера до тренутка док је јавност не прихвати као стварну слику. Тако, у поређењу са нашим, раније поменутом модном, друштвеном и интелектуалном инфлуенсерком, Гретин говор у скупштини УН у септембру 2019. делује као искрени вапај:

Све је ово погрешно. Не бих смела да будем овде. Требало би да се вратим у школу с друге стране океана. Па ипак, сви нама младима долазите због наде. Како се усуђујете! Украли сте моје снове и моје детињство својим празним речима. Па ипак, ја сам једна од срећница. Људи пате. Људи умиру. Читави еко-системи се урушавају. На почетку смо масовног изумирања, а једино о чему ви можете да говорите јесте о новцу и бајкама о вечном економском расту. Како се усуђујете!

Следећи подфеномен приближно је сличан претходном. То је такозвани селебрити екологизам, односно „екологизам познатих особа“. Одредио сам га као подфеномен јер поједини еколошки покрети и еколошке организације користе познате личности из света филма и музике (уобичајено „звезде“) да промовишу свој животни стил и еколошке навике и тако постану инспирација за друге. По таквим активностима позната је раније помињана РЕТА, која ангажује познате особе да промовишу различите еколошке кампање, односно да учествују у њима. Битна разлика у односу на „инфлуенсерски екологизам“ јесте што су еколошке вредности познатих личности као што су Иги Поп, Питер Динклиц, Хоакин Феникс, Пол Макартни, Денис Родман, па и Памела Андерсон, заиста део њиховог животног стила.

Један од подфеномена који може да делује инспиративно на стварање будућих еколошких покрета на глобалном нивоу јесте и „таблоидни екологизам“. Ширење алармантних вести о стању животне средине, често на граници паничних информација и података, може да делује инспиративно на развој еколошке свести или да нас упозна са неким специфичним еколошким проблемом, али не води нужно мобилизацији друштвених група ради остваривања неких конкретних еколошких циљева, односно решавања еколошких проблема.

Посебно ако имамо у виду да је „таблоидни екологизам“ често заснован на лажним вестима, које нису документоване ни јасно поткрепљене доказима, те тако остају на нивоу еколошког мита. Зато се и даље чека на фотографије великог острва од одбачене пластике које плута по неком од светских океана.

Закључујући ову расправу намеравам да истакнем да еколошки покрети у XXI веку имају будућност, а на њиховом развојном путу мешаће се успеси и разочарења. Али то је опет пут на којем се дефинитивно одустаје од давања савета, придиковања и протеста, и прелази на практиковање идеја. У политичком смислу то ће бити практична примена онога за шта су се европски еколошки покрети залагали на самом почетку, што је описано као прва фаза. Немоћ да се политичке структуре и становништво убеди у исправност и утемељеност алтернативних идеолошких, политичких и економских идеја довела је до ситуације да се покрети сада реформишу као економско-еколошке заједнице. Томе је нарочито допринела светска економска криза 2007. године. Имајући у виду цикличност капиталистичких криза, тренутно потпомогнутих пандемијом вируса ковид 19, претпостављам да ће се тренд стварања и развијања ових еко-заједница, заснованих на идеји опште добробити, наставити у будућности. То на неки начин доказује тврдњу да је чак и релативно остварива утопија боља од еколошке дистопије. И, с друге стране, коначна оцена зависиће управо од тога да ли ће нови еколошки покрети у овом веку наставити да доприносе друштвеном напретку и да ли ће тај напредак уопште бити по мери човека и његове самореализације.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Dobson, A. (2007). *Green Political Thought*. London.
- Dobson, A. (2014). *The Politics of Post-Growth*. Dorset.
- Felber Ch., Maskin, E., Nurmi, S. (2015). *Change Everything: Creating an Economy for the Common Good*. London.
- Marković, Ž. D. (2015). *Social ecology*. Beograd. [In Serbian]
- Marković, S. (1872). *Serbia in the East*. Novi Sad. [In Serbian]
- Nadić, D. (2012). *Essays on political ecology*. Beograd. [In Serbian]
- Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Actions*. Cambridge.
- Pavlović, V. (1985). *Order and alternatives*. Nikšić. [In Serbian]
- Thunberg G., Thunberg S. i dr. (2019). *Our house is on fire*. Zagreb. [In Croatian]

DARKO P. NADIĆ

University of Belgrade
Faculty of Political Sciences
Belgrade (Serbia)

NEW TENDENCIES IN THE DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL MOVEMENTS IN THE 21ST CENTURY

SUMMARY

Environmental movements are continuing to demonstrate their relevance and innovative tendencies in the 21st century. Environmental problems are as yet unresolved in this century, the global environmental crisis exists, but the policies of green parties, which arose from environmental movements, have not yielded adequate results. The paper presents the origins of environmental movements as well as their separation from new

social movements. In the context of this separation, the paper explores the stages of development of environmental movements from their inception to the present day and compares the activities of these movements, from protest to pacification and marginalization, through „corporate” eco-movements, to the creation of so-called communal eco communities which could figure as environmental movements in the future. Based on the development of environmental movements so far, their future in this century is considered, as well as new tendencies and trends. In this sense, the subject of analysis are movements such as the “Economy for the Common Good”, which aims at not only environmental but also complete social transformation, and current and ad hoc movements such as „Extinction Rebellion” and „Fridays for Future”. Special emphasis is placed on offshoots, such as “influencer ecologism”, “celebrity ecologism” and “tabloid ecologism”, that are presented as initiatives that could possibly create environmental movements in the future.

KEYWORDS: Environmental movements, environmental crisis, eco communities, economy for the common good, influencer ecologism

---

ТЕОЛОШКИ ПРИСТУП ЕКОЛОШКОМ ПРОБЛЕМУ^[1]

ТОМИСЛАВ А. ЛУНИЋ

Универзитет у Београду
Факултет безбедности
Београд (Србија)

ЈЕЛЕНА Ч. ЋЕСАРЕВИЋ

Универзитет у Београду
Факултет безбедности
Београд (Србија)

САЖЕТАК: Еколошки проблем је вишедимензионалног карактера и представља продукт негативног односа човека према животној средини. Религиозни научници, теолози, као и многобројна верујућа елита сматрају га пре свега антрополошким феноменом. У првом делу рада указујемо на вишеструке последице убрзане индустријализације, технолошког раста и развоја: загађење воде, ваздуха и земљишта; мањак природних ресурса као последица неконтролисане експлоатације; нарушавање биодиверзитета; климатске промене итд. Даље, у тексту се везујемо за човека, који, с једне стране, кроз низ програма, организација и бројних акционих планова подиже еколошку свест, док, с друге стране, суровим експлоатисањем и трошењем природних ресурса доприноси трајном дисбалансу екосистема, односно божје творевине у целини. Кривица је на човеку, а не на природи. Грехопадом деструкција започиње и траје до данашњих дана. У том смислу нуде се бројна решења преласка на здраве технологије, зелену економију, отварају се институти и факултети који третирају еколошка питања.

---

1 Текст је први пут објављен у часопису за политичку теорију и праксу *Напредак* 1 (3) /2020, doi: 10.5937/napredak1-29574

Тако се ипак лече само симптоми, али не и узроци проблема. С друге стране, теолошко решење темељи се на успостављању хармоније између Бога, човека и животне средине, која литургијском применом свекосмичког карактера може да заустави уништење животне средине, тј. животног простора у целини. Јер, животна средина је у спасоносном смислу човеку поверена као дар божји да се према њој односи евхаристијски, литургијски, свештенослужећи.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: теологија, екологија, творевина, Бог Логос, животна средина

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Еколошки проблем прожима све поре живота и захтева свеобухватну анализу. Теолошки гледано, његов настанак везује се за грехопад човека и злоупотребу неограничене слободе дате му од Бога. Тада настаје смрт, човек бива истеран из Едена, а његова нова околина више нема бесмртни сјај и у непрекидној пропадљивости губи се и нестаје. Доласком Бога Логоса, који се оваплотио у лику Исуса Христа, дошао на земљу због човека и за њега се жртвовао, дата му је могућност преобраћења и спасења. Односно, Исус Христос је својим доласком позвао човека на спасење, својим примером је указао на то како човек треба да живи, како да се опходи према Богу и творевини, и скренуо пажњу на значај Свете литургије у троуглу односа између Бога, човека и творевине зарад достизања есхатона (царства божијег).

Људском „оздрављеном“ вољом и преображеним односом према творевини^[2] спасава се и преображава животна

---

2 У теолошким круговима често се уместо термина творевина користи и термин свет. И један и други су синоними за животну средину, створену природу.

средина у целини. У том смислу неопходно је да се проблем сагледа вишедимензионално и у ширем контексту, како би и „терапија“ била успешна и делотворна. Религиозни научници, теолози, указују на „рецепт оздрављења човека и Божије творевине“, дат директно од Творца, који у сотериолошком смислу представља једини прави избор, тј. једино могуће решење. Метафора „рецепт оздрављења човека и Божије творевине“ односи се на Свету литургију. Суштина је да човек творевину треба да принесе Богу на спасење.

ЕКОЛОШКИ ПРОБЛЕМ – ИСКУШЕЊЕ ХХИ ВЕКА

Живимо у времену убрзаног техничко-технолошког развоја, који осим бројних бенефита оставља и озбиљне последице по „здравље планете“: шуме се уништавају, нарушава се биодиверзитет биљних и животињских врста, земљиште се загађује, вода и ваздух трују, све је већи број врста отпорних на пестициде, у порасту је број болести отпорних на антибиотике, појачана зависност биљних култура од пестицида и ђубрива, клима се мења на глобалном нивоу, у току је експанзија ОМУ^[3] итд. Ови симптоми дају јасну поруку да је неопходно променити систем вредности и подићи еколошку свест, промовисати заштиту и очување животне средине, али и мењати понашање људи у смеру свеобухватне одрживости. У том смислу нису одговорни само еколози него и целокупно човечанство, које проактивно треба да утиче на то „да се глобални екосистем планете Земље не штити од човека, већ за човека“ (Petrović, 2012, str. 11). Таква перцепција и активизам доприносе успостављању одрживог развоја, економског виталитета, правде, социјалне кохезије, заштите животне сре-

---

3 Оружје за масовно уништење.

дине и одрживом менаџменту природних ресурса (Petrović, 2012, str. 11). Да бисмо сагледали проблем на прави начин, неопходно је да га целосно анализирамо.

Очување биодиверзитета, који чини „свеукупност гена, врста, екосистема и предела на Земљи“ (SANU, 2005, str. 18), од фундаменталног је значаја за опстанак наше планете. Биодиверзитет осигурава функционисање система за очување живота који је условљен утицајем три међусобно повезана фактора: гравитацијом, протоком енергије и кружењем материје. Индустијска револуција праћена технолошким развојем утицала је и на повећано експлоатисање биолошких ресурса, као и на глобално смањивање биолошке разноврсности. Последице су вишеструке: „утврђено је да се 180 врста сисара, 182 врсте птица, 56 врста гмизаваца, 25 врста водоземаца и преко 1000 врста васкуларних биљака налази на ивици опстанка, односно у категорији критично угрожених“ (Зборник, 2005, стр. 35). Такође је „око 25–35% укупне кичмењачке фауне, као и око 48% укупне светске васкуларне флоре, у различитом степену угрожено“ (Зборник, 2005, стр. 35). Према Бренану и Видготу, основне факторе који доводе до губитка биодиверзитета чине:

- измена/промена станишта (H – Habitat alternation);
- инвазивне, алохтоне врсте (I – Invasive species);
- загађивање (P – Pollution);
- популациони раст органске врсте *Homo sapiens* (P – Population growth);
- претерана експлоатација (O – Overexploitation) (Brennan, Withgott, 2005).

Бројне владине и невладине организације, разне институције и добровољна друштва указују на алармантност проблема нарушавања биолошке разноврсности. У том смислу се свест људи полако окреће у правцу разумевања овог феномена, где се преко низа акционих планова, активности и програма директно делује у том правцу. Јер, поставља се

реторичко питање да ли уопште имамо право да ускратимо нашим потомцима благодати и лепоте света и природе.

Земљиште (тло) налази се изнад чврсте стенске масе, а испод хидросфере, биосфере и атмосфере. Осим што снабдева биљке водом, представља и станиште за многобројне организме. Изворе загађивања земљишта чине: пољопривреда (прекомерно ђубрење), депоније отпада (сметлишта, депоније са којих се спирају отрови и делом задржавају у земљишту, а делом одлазе у подземне воде), киселе кише (киселе кише су велики извор загађења земљишта поред чађи, прашине и других честица), индустрија (око цементара загађење прашином; око топионица арсеном, бакром, оловом; око индустрије ђубрива нитратима и фосфатима), саобраћај (изливање нафте, уља...). Мере заштите су вишеструке: редукција загађених материја, посебно изолована поља за депоније, хемијске методе заштите, биолошке методе заштите, елиминација узрока загађења итд.

Вода је главни састојак флуида живих бића. На стандардној амбијенталној температури и притиску налази се у течном стању, мада се често јавља и у чврстом (лед) и гасовитом стању (водена пара). Безбедна и чиста вода је есенцијална за људе и све животне облике. Загађење воде може бити: биолошко, физичко, хемијско и термално. Човек улаже огромне напоре да реши или барем ублажи тај проблем: регистровање загађивача, њихове локације и степена загађења; контрола отпадних вода у близини водотока; измештање индустрије на сигурнија места; пречишћавање отпадних вода; едукација и подизање свести појединаца о важности очувања водних ресурса итд.

Природни састав ваздуха чине азот ($N \approx 78\%$), кисеоник ($O_2 \approx 20\%$), угљен-диоксид, хелијум, водоник, аргон ($CO_2, He, H, Ar \approx 2\%$) (Воšković, 2010, str. 128). Присуство угљен-диоксида, оксида сумпора, оксида азота, честица чађи и прашине ваздух чине загађеним.

Извори загађења ваздуха по пореклу се деле на:

1. природне (прашина из природних извора – пешчане олује, метан емитован током дигестије хране од стране преживара, дим који настаје од шумских пожара, космичка прашина, хлор и честице пепела, слана испарења из океана итд.) и
2. антропогене (издувни гасови из моторних и других возила, термичко загађивање из станова и термоелектрана, аеросоли из спрејева, кућна ложишта, компоненте боја и лакова за косу, сагоревање нафте, угља, гаса – енергетска постројења итд.).

Мере заштите ваздуха су вишеструке: прелазак на еколошка превозна средства где год је то могуће (вожња бицикла), постављање филтера на отворима димњака од фабрика, пошумљавање зелених површина, оснивање заштићених подручја итд.

Још од зачетака развоја пољопривреде коришћена су разна хемијска средства за уништавање штеточина, корова, болести, као и повећање приноса и рода, односно пољопривредне продуктивности. Експанзија употребе хемијских пестицида везује се за прве деценије непосредно након Другог светског рата. Њихова употреба је утицала на смањење губитака у усевима и омогућила да земљорадници испуне захтеве без подизања цена. „Укратко, пестициди су представљали ефикасан економски и технолошки изводљив одговор на разна здравствена и пољопривредна питања“ (Žarden, 2006, str. 26). За четрдесет година њихова употреба је удесетостручена. Ипак, на дужи период резултати су били негативни: пестициди су осим циљаног уништења одређених врста штеточина почели да убијају и њихове природне грабљивице, стопа укупних усевних губитака почела је да расте, преживели организми

постали су отпорнији на пестициде, генетском случајношћу неки организми су природно постали отпорни на специфичне хербициде, пестициди су почели да угрожавају и друга жива бића кроз ланац исхране итд. „[...] захваљујући људској активности, живот на Земљи суочава се с највећим масовним изумирањем...” (Žarden, 2006, str. 29). Последице прекомерне употребе хемијских супстанци постављају многобројна питања: Да ли човек има моралну обавезу да заштити разноврсне животне облике који га окружују? Ко даје право човеку да истреби поједине живе организме? Да ли је неопходно да се пестициди прво покажу безбедним по екосистем па да се тек онда употребљавају?

Сунчево зрачење покреће невероватан механизам на Земљи – климатски систем. Саставне делове овог сложеног система чине атмосфера, хидросфера, литосфера, криосфера и биосфера (*Velika enciklopedija*, 2012, стр. 8). Клима неког подручја, односно сунчева енергија, енергија облака, вода коју они испуштају, као и карактеристике вегетације одређују да ли на њему може или не може да егзистира човек (Grasl, 2011, str. 9). Климатска променљивост је велика. Након хладне зиме може да уследи врело лето. Једна година може да буде влажнија од друге, што утиче на принос култура на одређеном локалитету, односно на самог човека.

Грасл наводи три суштинске стазе за климатске промене чији је узрочник човек:

- одлазна топлота (милиони врелих моторних блокова, угљни горионици, на стотине милиона шпорета и фрижидера, огромне ватре у индустрији испуштају топлоту у атмосферу);
- моћ реемитовања (шуме које сечемо одашиљу енергију скоро као црна тела, тј. оне готово да и не рефлектују и расипају светлост; од почетка индустријализације се

захлађење, настало због искрчивања шума, процењује на отприлике десетоструку одлазну топлоту, али са супротним предзнаком);

- састав атмосфере (стварни суштински поремећај климатског система произилази из измењеног састава атмосфере, где човек количине неких супстанци посредно и непосредно мења, а неких и удвостручује: водена пара, угљен-диоксид, метан, хлорофлуороугљеници итд.) (Grasl, 2011, str. 24–26).

Климатске промене доводе до вишеструких последица по човека и екосистем у целини: суше мењају станишта биљног и животињског света (неке врсте изумиру, неке мењају место где могу да егзистирају), поплаве утичу на пад приноса култура на одређеним локалитетима, шумски пожари остављају пустош иза себе, смањење снежног покривача и потенцијално отапање глечера може да доведе до потапања приморских насеља, градова, али и читавих регија итд. Све то утиче на општу слику света и опстанак човека у ширем смислу. Човек својим деловањем може да допринесе свеопштој слици климе у смислу да ублажи или барем успори њене негативне ефекте: прелазак на здравије технологије; зелена економија; улагање у обновљиве изворе енергије; подизање еколошке свести кроз рециклажу отпада итд.

После Другог светског рата и формирања биполарног света (формирање два блока), настаје трка у економском и општедруштвеном развоју, долази до конфронтације држава Истока и Запада, све више се улаже у производњу ОМУ итд. (Мишковић, 2013, str. 33). То је време сталних претњи по глобални мир и безбедност, посебно од нуклеарног рата, који би могао да буде фаталан. „Чувена је недоумица песника Роберта Фроста да ли ће свет завршити у ватри или окован ледом. Нуклеарно оружје би могло да доведе и до једног и до другог

краја“ (Bostrom, Ćirković, 2011, str. 365). Нуклеарно доба улази у своју седму деценију, а већина људи је свесна да би рат глобалних размера довео до катаклизмичких последица. ОМУ би могло да уништи већи део животног простора, а вероватно и читаве планете. Да ли човек још може нешто да уради или се исувише приближило време апокалипсе и другог Исусовог доласка? „И ево ћу доћи скоро, и плата моја са мношвом, да дам свакоме по делима његовим“ (Отк. 22, 12). „Јер ће доћи син човечији у слави Оца свог с анђелима својим, и тада ће се вратити свакоме по делима његовим“ (Мт. 16, 27).

Због сложености предмета и неопходности разноврсних научних и дисциплинарних приступа, еколошки проблем захтева интердисциплинарно истраживање. „Ово може, треба и остварује се кроз тимска истраживања у којима су заступљени различити професионални и дисциплинарни приступи“ (Smrečnik, 2002, str. 13). Питања смањења биолошке разноврсности, загађења животног простора, употребе разноврсних хемијских супстанци, само су нека од „горућих“, која подстичу развој разноврсних природних и друштвених научних дисциплина. У том смислу настаје и социјална екологија, „интегришући сазнања економских, политичких и правних наука, као и социологије... како би се одговорило изазовима у професионалном раду и ангажовању“ (Nadić, 2012, str. 35). Темељ представља концепт одрживог развоја у контексту „разумевања неопходности хармонизације различитих аспеката економског и друштвеног, односно социокултурног развоја са неопходношћу побољшања стања животне средине“ (Ђukić, 2011, str. 27). Један од инструмената успешног управљања квалитетом животне средине јесте и успостављање система мониторинга као система за праћење стања у животној средини, односно појединим њеним сегментима (Bošković, 2010, str. 121). С обзиром да основни елементи животне средине (вода, ваздух и земљиште са својим биогехемијским карактеристикама и

специфичним живим светом) представљају сложене системе, мониторинг сваког од њих подразумева посебан и специфичан приступ (Bošković, 2010, str. 124).

У исцрпним покушајима да се реши питање очувања животног простора настали су бројни еколошки покрети и организације, утемељује се еколошка етика и филозофија, у друштву се потенцира развој еколошке свести. Ипак, верујућа елита, али и интелектуалци свих профила покушавају да одговоре на круцијално важно питање: да ли је овај проблем довољно ставити у контекст позитивних/негативних ефеката, исплативости/неисплативости, етичности/неетичности, корисности/бескорисности, одрживости/неодрживости, или је неопходан целоснији приступ који полази од грехопада човека и његове оболеле душе? Односно, да ли је Бог понудио неко свеобухватније решење за наше посрнуће?

АНТРОПОЛОШКИ КОРЕНИ ЕКОЛОШКЕ КРИЗЕ

Пад Адама у грех представља зачетак деструкције човека. Постање нам јасно указује на то да је први човек насео на наговор змије и издао Бога Творца: „И жена видећи да је род на дрвету добар за јело и да га је милина гледати и да је дрво врло драго ради знања, узабра род с њега и окуси, па даде и мужу свом, те и он окуси“ (1. Мојс. 3, 6). Бог га укори: „Што си послушао жену и окусио с дрвета с ког сам ти забранио рекавши да не једеш с њега, земља да је проклета с тебе, с мукком ћеш се од ње хранити до свог века“ (1. Мојс. 3, 17). Тада Бог прогна човека из Едена: „И Господ Бог изагна га из врта едемског да ради земљу, од које би узет“ (1. Мојс. 3, 23). Последница грехопада је смрт човека и пропадање његовог новог окружења, тј. средине у којој живи. Сам грех је продукт човекове слободне воље, а не његове природе. Антрополошки гледано посреди је „похлепни и похотни конзумеризам

као последица и пројава фундаменталне егоцентричности човекове“ (Purić, 2013, str. 33). Личност човека је оболела, он је себичан, не уме да општи и заједници са другима. „Потпуно је несвестан постојања радости која може да проистекне из самонадилажења, самодавања и љубавне несебичности“ (Yannaras, 2007).

Пали човек добија могућност спасења у господу Исусу Христу. Живот апостола Павла нам то потврђује. „Павле је прошао најдужи пут који човек може проћи за живота на земљи: из пакла христорства, где је човек сав духовно мртав, васкрсао је Христом, и доживео Њиме све вечне животе, и прошао Њиме сав пут из потпуне смрти у потпуну бесмртност, из потпуне таме у потпуну Светлост, из потпуног небића у потпуно Свебиће. Пут из највеће страхоте, где човек живи у друштву с демонима, до највеће радости, где живи са васкрслим Господом и светим анђелима“ (Отац Justin, 2001, str. 268). Богочовек Христос, Бог Логос, у свету је земаљском ради нас. Свуда и на сваком месту. „И кад умире, умире ради човека; и кад васкрсава, васкрсава ради човека. Кроз све своје Он носи и проноси људску природу, човека, људе“ (Отац Justin, 2001, str. 273). „А он је наша радост, наша љубав, наша нада, наша истина, наша бесмртност, наша вечност, наш рај, наше блаженство, наше све и сва у свима световима. Амин! Амин! Амин!“ (Отац Justin, 2001, str. 328). „И љубав моја са свима вама у Христу Исусу. Амин“ (1. Коринћанима 16, 24). Излаз из еколошке кризе није могућ без духовне обнове човека, покајањем и дубинском променом ума и срца, усмереним ка свевишњем Господу, који је васкрснувши дао шансу за оздрављење палој људској природи и васцелој творевини. „У срцу се зачиње и рађа одлучност човека на овакве или онакве поступке... оно је седиште воље и њених хтења“ (Florenski, 2008, str. 385). Срце је средиште моралног живота човека, исходиште свега доброг и злог у поступцима и мислима људ-

ским. „А надање неће се осрамотити, јер се љубав Божија изли у срца наша Духом Светим који је дат нама“ (Рим. 5, 5). „И управих срце своје да тражим и разберем мудрошћу све што бива под небом“ (Проп. 1, 13). Само тако оздрављен човек оздрављује и творевину, тј. остатак створенога света.

Божији план спасења састоји се у окончању и преображењу садашњег историјског времена и света, и достизању коначног стања творевине – човека и света, по предвечном науму и промислу Божијем (Purić, 2019, str. 6–7), односно у врхунцу, пуноћи и стварности вечнога живота у заједници са тројичним Богом после другог доласка Христовог (Purić, 2019, str. 7). Наступиће крај историје и света који знамо, „последњи непријатељ укинуће се – смрт“ (1. Коринћанима. 15, 26), све што је створено и све што постоји, читава творевина Божија биће по вољи Божијој и дејством благодати Божије, преображена и наступиће све ново: нови свет, ново време, нови човек, нова твар, ново небо, нови Јерусалим (Purić, 2019, str. 19–20). „И видјех небо ново и земљу нову, јер прво небо и прва земља прођоше, и мора нема више. И видјех свети град, Јерусалим нови, гдје силази са неба од Бога, припремљен као невјеста украшена мужу својему“ (Откр. 21, 1–2). „И Бог ће отрти сваку сузу из очију њихових, и смрти неће бити више, ни жалости ни јаука, ни бола неће бити више; јер прво прође“ (Откр. 21, 4).

ЕКОЛОШКО-ЛИТУРГИЈСКА СВЕСТ КАО РЕШЕЊЕ ПРОБЛЕМА

Треба разликовати два приступа у сагледавању еколошког проблема: утилитаристички и литургијски. Утилитаристички приступ темељи се на сагледавању и ублажавању последица незауостављиве потрошње материјалних добара и сировина у процесу технолошког развоја цивилизације, али пре свега на начин да се човечанство окрене ка зеленим технологијама, еколошкој индустрији, одрживим стратегијама развоја итд.

Овај приступ ипак нуди само залечење, а никако и излечење проблема, који је комплекснији, дубљи. С друге стране, литургијски приступ скреће пажњу на духовну и антрополошку позадину еколошког проблема, иза кога се крије егзистенцијални вапај човека. У том смислу нуди свеобухватније решење утемељено на светој евхаристији заједницења са Богом, где човек као свештеник твари приноси свет Богу. Употребу синтагме еколошко-литургијска свест проналазимо у тексту епископа др Јована Пурића „Литургија и свет“: „Ако се сетимо да Литургија, управо као космички тј. васељенски догађај јесте дело заједнице, пред нама се даје и оваплоћује једна методологија еколошке-литургијске свести“ (Purić, 2011, str. 182). „Неопходно је дакле развијати еколошко-литургијску свест, која представља једини исправни модел посматрања и сагледавања творевине, али и деловања, које треба да буде у складу са њеним начелима и законитостима успостављеним од стране самог Бога“ (Lunić, 2020, str. 543). „Човек треба да буде свештеник евхаристије и да у том светотајинском приношењу света Богу, прими дар вечног живота“ (Lunić, 2020, str. 535). Посматрањем божије творевине можемо да укажемо на четири кључна елемента од којих се развија нови свет: вино, вода, пшеница и уље. Њих човек уноси у храм када се целокупна творевина преображава, док без њих ми не постојимо.^[4]

„Протолошко и есхатолошко тварољубље и светољубље Божје, које треба да нам буде узор у нашим еко-теолошким активностима, открива нам се... у Божанској Литургији... као благодатно оприсутњење свецелог Божанског Домостроја спасења... Божанске екологије која је очовечењем Христовим

---

4 Видео-снимак као подршка овом извору може се наћи на адреси: <https://www.youtube.com/watch?v=UXBogAzRFQs&t=434s> (владика нишки др Јован, Тајна симбола, Светосавски дом при Саборном храму у Нишу, 5. октобар 2014, приступљено 8. 6. 2020).

постала и човечанска-богочовечанска, литургијска екологија“ (Purić, 2018, str. 215).

Три најважнија момента литургијске екологије чине:

- свет је створен као „добар веома“, као богојављење, као твар за човеково богослужење;
- свет је пао због човека, првога Адама, и у човеку је постао пали свет – „јављење лажнога човека“, „неевхаристијски живот у неевхаристијском свету“;
- свет је спасен и обновљен у Христу богочовеку као Новом и Последњем Адаму, истинитом човеку; Свет је у Христу света тајна заједницења Бога и човека“ (Purić, 2018, str. 216).^[5]

Спровођење божанске литургије омогућава нам да „ревитализујемо“ изворно виђење света. Једино кроз такву литургијску екологију може да се обнови изгубљена спрега између човека божјег и твари божије. Апостол Павле у Посланици Римљанима упозорава на ту изгубљену спрегу, на опште стање творевине: „Јер жарким ишчекивањем творевина очекује да се јаве синови Божији. Јер се твар покори таштини, не од своје воље, него због онога који је покори, са надом да ће се и сама

---

5 Владика Јован Пурић указује на четири елемента јединственог етоса Православне цркве, који могу да допринесу решавању еколошког проблема: 1) литургијски етос (евхаристијски етос благодарног примања и узвраћања свеколике творевине Богу Творцу и Спаситељу); 2) иконографски етос (такође литургијски етос који материју чини „отвореном“, „прозрачном“ за дејствовање нестворених енергија Божјих у њој); 3) подвижнички етос (саставни део литургијског етоса; етос самоограничавања у односу према свему Другоме – ближњем, творевини живој и неживој); 4) есхатолошки етос, који такође извире из божанске литургије Цркве као Свете тајне царства божјег; етос предучествовања у испуњењу и осмишљењу свега створеног и постојећег – у Христу Парусије (детаљније у: Purić, 2013, str. 213–214).

твар ослободити од робовања пропадљивости на слободу славе дјецe Божије. Јер знамо да сва твар заједно уздише и тугује до сада“ (Посланица Римљанима. 8, 19–22). Циљ је достизање царства божијег, есхатона. Црква божија у Никејско-цариградском Символу вере исповеда веру у тај живот будућег века, о том вечном животу у царству припремљеном од постања света, о тој слави Божијој која ће нам се открити (Purić, 2019, str. 79). „Него као што је написано: Што око не видје, и ухо не чу, и у срце човјеку не дође, оно припреми Бог онима који га љубе“ (1. Коринћанима. 2, 9).

Владика Јован Пурић у беседи у сали светосавског дома при Саборном храму у Нишу напомиње: „Литургијска свест надилази саму суштину еколошког проблема. Поступак је следећи: постављање здравог односа – здрава дијагноза – лекови (терапија) – уцелосњење – мир, односно хармонија Бога, човека и света.“^[6] Даље наводи да је појам откровења^[7] овде кључан и у троуглу Бога, човека и света проналазимо решење. Литургијска свест, дакле, лечи саму суштину еколошког проблема, а циљ је мир, тј. хармонија Бога, човека и света.^[8] „Друштву

---

6 Видео-снимак као подршка овом извору може се наћи на адреси: <https://www.youtube.com/watch?v=72qay7Y1ZfU&t=3509s> (владика нишки др Јован, Проблем смрти и зла у свету, Светосавски дом при Саборном храму у Нишу, 13. новембар 2011, приступљено 6. 10. 2020).

7 Откровење или објава (грч. *Ἀποκάλυψις айокалипсис* – подизање вела) јесте деловање којим Бог открива себе створеноме свету. Божанско откривање не треба да се схвати само као саопштавање учења, јер се Бог открива и преко дела, догађаја, знакова и чуда. Откровење верујући доживљавају у цркви и то је догађај који траје, као што се и цару Константину јавио Часни крст 1313. године. Такође, грчка реч апокалипса данас се најчешће користи као симбол смака света.

8 Видео-снимак као подршка овом извору може се наћи на адреси: <https://www.youtube.com/watch?v=72qay7Y1ZfU&t=3509s> (владика нишки др Јован, Проблем смрти и зла у свету, Светосавски дом при Саборном храму у Нишу, 13. новембар 2011, приступљено 6. 10. 2020).

није потребно неко ново, модерно богослужење, у складу са новим секуларним друштвом, већ поновно откривање силе богослужења и њеног истинитог смисла“ (Lunić, 2020, str. 542). Потребан је „повратак светлости и животу, истини и благодати, које Црква вечно излива када, кроз своју литургију, постаје оно што јесте“ (Štorman, 1979, str. 120).

ДОКУМЕНТА О ЕКОЛОШКИМ ПИТАЊИМА

Помесне православне цркве третирају еколошко питање у низу докумената, активности и програма. Истакнућемо неке од њих:

1. Православне цркве и животна средина – закључци међуправославне конференције о заштити животне средине (Крит, 1991). Донети закључци са конференције могу се сматрати смерницама у контексту православног приступа еколошком проблему. Наводимо неке:
  - Православна црква дели забринутост за стање животне средине због људске злоупотребе и позива све људе на покајање;
  - Православна црква не треба да се поистовети ни са једном другом организацијом. Она, будући да је Црква, следи свој специфични богословски поглед на однос човека према Богу, другим људима и природи;
  - Црква треба да обрати пажњу на православни еухаристијски и подвижнички етос које је обележје православног односа према природи;
  - свака црква треба да покрене програме хришћанског еколошког образовања;
  - тамо где има високошколске установе, Црква треба да се укључи у истраживања у областима које су ко-

рисне за животну средину (нпр. алтернативни извори енергије);

- Црква треба да се укључи у пројекте локалних самоуправа који имају за циљ добро свеколике творевине;
- аутокефалне и самосталне цркве у региону треба да сарађују у области заштите животне средине итд. (Purić, 2013, str. 16–21).

2. Основи социјалне концепције Руске православне цркве (поглавље „Црква и проблеми екологије“, Москва, 13–16. августа 2000). Документ обрађује низ актуелних питања са посебним освртом на проблем екологије.^[9]

3. Свети архијерески сабор Руске православне цркве усвојио је 4. фебруара 2013. документ са следећим закључцима:

- богословско осмишљавање еколошких питања (исповедајући библијско учење о односима између човека и творевине, РПЦ^[10] је спремна да дâ свој допринос решавању еколошких питања);
- литургијски живот цркве и екологија (црква призива благодат Светога духа на човека и цео свет који га окружује; моли се за људе који раде на земљи, за избављење од природних непогода и штеточина. У том смислу као допуна постојећих могу бити написане и поје-

---

9 Детаљније у: Јубиларно заседање архијерејског сабора Руске православне цркве 13–16. августа 2000, Основи социјалне концепције Руске православне цркве, Беседа, Нови Сад, 2007.

10 Руска православна црква.

- диначне молитве, као и други богослужбени текстови);
- еколошко васпитање (неопходно је васпитање деце и омладине у духу одговорности за стање природе. Еколошку тематику треба увести у круг научно-педагошке делатности високошколских установа, школа за веронауку, православних кампова, а по могућству и у световне образовне и васпитне програме);
  - учествовање цркве у еколошкој делатности (свештеници и мирјани се позивају на активизам у заштити животне средине. Одржива и еколошки прихватљива аграрна производња у манастирима и сеоским парохијама представља добар пример рационалног коришћења природе на пољопривредним добрима);
  - сарадња с друштвеним, државним и међународним институцијама у области екологије (РПЦ је отворена за дијалог и сарадњу са друштвеним, државним и међународним институцијама. Епархије, намесништва и парохије могу и треба да потписују споразуме о сарадњи са регионалним и локалним структурама власти из области заштите животне средине).^[11]

Васељенски патријарх Вартоломеј је 1991. године организовао прву у низу конференција које обрађују еколошке теме. Првог септембра 1992. у свим православним црквама служена је новоуведена молитва за животну средину (установио је сам васељенски патријарх). Тај дан се „сваке године на свеправославном нивоу обележава молитвено, као дан животне средине“ (Џалија, 2016). „Православни верник не мо-

---

11 Детаљније: <http://www.patriarchia.ru/db/text/2775125.html> (Освященный Архиерейский Собор Русской Православной Церкви (2–5 февраля 2013 года), Позиция Русской Православной Церкви по актуальным проблемам экологии, 4. 2. 2013, приступљено 10. 11. 2020).

же остати индиферентан на еколошку кризу, јер су старање о творевини и заштита човекове средине израз наше православне вере и евхаристијски етос.“^[12]

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Теологија можда најсвеобухватније анализира еколошко питање. О томе нам сведоче креационисти и присталице теорије стварања, сам текст Светог писма, као и многобројне приче и записи светих отаца. Грехопадом првог човека посрнула је и васцела творевина. Исус Христос, нови Адам, даје формулу васкрсења и преображења, којима и природа оздрави. Човек добија могућност да кроз Свету тајну литургије измоли благодат од Бога за себе и васцелу творевину. Тако оздрављена људска душа оздрављује и природу.

Васкрсење Христово јесте и почетак васкрсења пале људске природе и васцеле творевине. У том смислу важно је напоменути да није у питању стварање новог људског тела и нове природе, већ оживљавање и преобликовање истога тела пре смрти и оздрављења и преображења већ постојеће творевине са новим и узвишенијим својствима. Дакле, неопходно је човека посматрати кроз призму везе са васцелом творевином, где се њено оздрављење везује за победу Христоса над смрћу: „А кад се ово распадљиво обуче у нераспадљивост и ово се смртно обуче у бесмртност, онда ће се збити она реч што је написана: Победа прождре смрт“ (1. Коринћанима 15, 54). „А Богу хвала који нам даде победу кроз Господа нашег Исуса Христа“ (1. Коринћанима 15, 57). Свети апостол Павле

---

12 Детаљније: <https://www.energetskiportal.rs/vaseljenski-patrijarh-pravoslavni-verniki-ne-moze-ostati-nezainteresovan-za-ekolosku-krizu/>, 3. 9. 2018, приступљено 17. 10. 2020.

овде јасно указује на везу васкрсли Христос – оздрављени па-ли човек – оздрављена природа.

Можда најбољи пример оздрављене природе представља чудо Острога. Митрополит Амфилохије Радовић каже: „Манастир Острог је био и остао позорница небоземне историје. У њему и око њега су се загрлили небо и земља, земља се уз-висила и спојила са небесима, а небеса су сишла на земљу откривајући људима своју милу тајну у личности Христа Богочовјека.“^[13] „Острошко чудо је у томе што је личност јед-нога светога човека са моштима утицала да тако птице певају, и да таква творевина буде у Острогу. И камен и дрво хвали Господа, и све мирише и одише миром и светошћу. То осећају и безбожници. Зар то не говори о чудесном преумњењу и пре-ображењу творевине?“^[14] У том смислу је постојање творевин-не дело љубави Божије, што данашњи човек заборавља док је уништава. Дакле, ми можемо да уништимо свет, а можемо и да га принесемо Богу, на литургијски начин, укључивши га у динамизам односа између нас и Бога.

---

13 Видео-снимак као подршка овом извору може се наћи на адреси: <https://www.youtube.com/watch?v=2rabG14xhXk> (митрополит Амфилохије Радовић, Острошко чудо, приступљено 11. 10. 2020).

14 Видео-снимак као подршка овом извору може се наћи на адреси: <https://www.youtube.com/watch?v=72qay7Y1ZfU&t=3509s> (владика нишки др Јован, Проблем смрти и зла у свету, Светосавски дом при Саборном храму у Нишу, 13. новембар 2011, приступљено 6. 10. 2020).

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Bostrom, N., Čirković, M. (2011): *The Risks of Global Catastrophes*. Smederevo: Heliks. [In Serbian]
- Bošković, M. (2010): *Challenges of Industrial Societies: new technologies and ecological safety*. Beograd: Fakultet bezbednosti. [In Serbian]
- Brennan, S., Withgott, J. (2005). Biodiversity and Conservation Biology. In: *Environment; The Science behind the Stories*. San Francisco: Pearson, Bewamin Cummings.
- Čalija J. (2016, November 11). Christian churches condemn ecological sins. *Politika* (online edition).
- Đukić, P. (2011). *Sustainable development - utopia or opportunity for Serbia*. Beograd: Tehnološko-metalurški fakultet. [In Serbian]
- Florenski, P. (2008). *The pillar and fortress of faith: an essay on Orthodox theodicy in twelve letters* (vol. II). Beograd: Logos, Ant. [In Serbian]
- Grasl, H. (2011): *Climate Change* Beograd: Laguna. [In Serbian]
- Jubilarno zasedanje Arhijerejskog sabora Ruske pravoslavne crkve 13-16. avgusta 2000. (2007). *The foundations of the social conceptions of the Russian Orthodox Church*. Novi Sad: Beseda. [In Serbian]
- Lunić, T. (2020). Ecological-liturgical awareness. *Kultura polisa*, XVII, 42, 535-545.
- Mišović, S. (2013). *Defense systems* Beograd: Fakultet bezbednosti. [In Serbian]
- Nadić, D. (2012). *Essays on political ecology*. Beograd: Čigoja štampa. [In Serbian]
- Освященный Архиерейский Собор Русской Православной Церкви (2-5 февраля 2013 года), *The position of the Russian Orthodox Church on current environmental problems*. (internet izdanje, 4. 2. 2013). [In Russian]
- Petrović, N. (2012). *Ecological management*. Beograd: Fakultet organizacionih nauka. [In Serbian]
- Popović, J. (2001). *Interpretation of the First and Second Epistle to the Corinthians by Apostle Paul*. Beograd: Finegraf. [In Serbian]

- Purić, J. (2011). *Icon and spirituality*. Kraljevo: Interklima-grafika. [In Serbian]
- Purić, J. (2013). *Ecological topics*. Vrnjačka Banja: Zadužbina svetog manastira Hilandara, Interklima-grafika. [In Serbian]
- Purić, J. (2018). *On humanity and inhumanity*. Beograd: Jasen. [In Serbian]
- Purić, J. (2019). *Have a heart above - history and eschaton*. Novi Sad: Artprint. [In Serbian]
- SANU (2005). *Biodiversity at the start of the new millennium*, proceedings from the scientific conference held on November 25, 2005. Beograd: SANU. [In Serbian]
- Smrečnik, T. (2002): *Social ecology: basic themes and theoretical perspectives*. Fakultet civilne odbrane, Beograd. [In Serbian]
- Šmeman, A. (1979). *For the life of the world - sacramental philosophy of life*. Beograd: PTT štamparija. [In Serbian]
- The Great Encyclopedia: climate and weather conditions*. (2012). M. Obradović (prev. s engleskog). Beograd: Knjiga komerc. [In Serbian]
- Yannaras, Ch. (2007, December 12). Ecology by process of elimination... and Christmas. *Kathimerini* (Sunday edition- online edition).
- Žarden, Dž. R. (2006). *Ecological ethics: introduction to ecological philosophy*. Beograd: Službeni glasnik. [In Serbian]

БИБЛИЈСКИ ИЗВОРИ

1. Коринћанима. 2, 9
1. Коринћанима. 15, 26
1. Коринћанима. 15, 54
1. Коринћанима. 15, 57
1. Коринћанима. 16, 24
1. Мојсијева. 3, 6
1. Мојсијева. 3, 17
1. Мојсијева. 3, 23

Откривење Јованово. 21, 1–2

Откривење Јованово. 21, 4

Откривење Јованово. 22, 12

Посланица Римљанима. 5, 5

Посланица Римљанима. 8, 19–22

Проповедник. 1, 13

Јеванђеље по Матеју. 16, 27

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

<https://www.youtube.com/watch?v=72qay7Y1ZfU&t=3509s> (Sermon of Bishop Jovan Purić, Problems of death and evil in the world, Svetosavski dom pri Sabornom hramu u Nišu, 13. novembar 2011, viewed 6. 10. 2020).

<https://www.youtube.com/watch?v=UXBogAzRFQs&t=434s> (Sermon of Archbishop Jovan Purić, Secret of symbols, Svetosavski dom pri Sabornom hramu u Nišu, 5. oktobar 2014, pristupljeno 8. 6. 2020).

<https://www.youtube.com/watch?v=2rabGl4xhxk> (Beseda mitropolita Amfilohija Radovića, Ostroško čudo, viewed 11. 10. 2020).

<https://www.energetskiportal.rs/vaseljenski-patrijarh-pravoslavni-vernik-ne-moze-ostati-nezainteresovan-za-ekolosku-krizu/> (Ecumenical Patriarch Bartholomew on the ecological crisis, 3. 9. 2018, viewed 17. 10. 2020).

<http://www.patriarchia.ru/db/text/2775125.html> (Освященный Архиерейский Собор Русской Православной Церкви (2–5 февраля 213 года), Позиция Русской Православной Церкви по актуальным проблемам экологии, 4. 2. 2013, viewed 10. 11. 2020).

TOMISLAV A. LUNIĆ

University of Belgrade
Faculty of security studies
Belgrade (Serbia)

JELENA Č. ĆESAREVIĆ

University of Belgrade
Faculty of security studies
Belgrade (Serbia)

THEOLOGICAL APPROACH TO ENVIRONMENTAL ISSUE**S U M M A R Y**

The environmental question is a multidimensional problem caused by the detrimental impact that human activity is having on the environment. Religious scholars, theologians, as well as numerous members of religious elites, in essence, view the issue as an anthropological phenomenon. In the first part of the study, we highlight several consequences of accelerated industrial development, technological growth and development: water, air and soil pollution; the shortage of natural resources due to uncontrolled exploitation; the degradation of biodiversity; climate change, etc. Additionally, in the study we focus is on man who, on the one hand, raises ecological awareness, by establishing different programs, organizations and various action plans, while on the other, through raw exploitation and the using up of natural resources, contributes to the ongoing imbalance in the ecosystem, and in essence, God's creation as a whole. The blame lies with man, and not nature. The destruction starts with the Biblical Fall and continues to this very day. In this regard, there are different solutions for switching to healthy technologies and a green economy. Institutions and organizations that deal with environmental issues are being established. Nonetheless, only the symptoms are treated, and not what is in fact the root of the problem. Thus, the theological solution is based on establishing harmony between God, man and the environment, which in the liturgical

sense of the cosmos can stop the destruction of the environment, i.e., the environment as a whole. Therefore, the environment is entrusted to man as God's gift to save and cherish in a Eucharistic, liturgical, priestly manner.

KEYWORDS: Theology, ecology, creation, God Logos, environment

---

ТРЕТМАН ОТПАДА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ^[1]

МИРЈАНА М. ТОДОРОВИЋ

Министарство заштите животне средине
Одељење за управљање отпадом
Београд (Србија)

САЖЕТАК: Управљање отпадом је универзална тема, која се односи на свако живо биће на планети. Доносиоци одлука креирају политике које утичу на свакодневна питања попут здравља, чистоће, хране и воде, околине у којој живимо. Лоше управљање изазива контаминацију река, земљишта, ваздуха, што може да буде узрок зараза, респираторних инфекција, канцера, болести срца и крвних судова и да нанесе штету животињама које конзумирају отпадне супстанце. Лоше управљање отпадом такође утиче и на економију, експлоатацију природних сировина и туризам. Из тог разлога треба покренути хитне акције и започети са интензивнијим подизањем свести како појединаца, тако и целог друштва, едукацијом и разумевањем.

Отпад који неадекватно одлажемо ствара емисије са ефектом стаклене баште, у ваздух се емитују и хексавалентни хлор, полихлоровани бифенили, диоксини, фурани, прашкасте материје и на хиљаде других хемикалија које су канцерогене, тератогене и мутагене. Управљање индустријским отпадом захтева много више ангажовања, јер такав отпад садржи и више материја које негативно утичу на живот-

---

1 Текст је први пут објављен у часопису за политичку теорију и праксу *Напредак* 1 (3) /2020, doi: 10.5937/napredak1-29674

ну средину. Стога је неопходна добра анализа количине отпада који настаје у Србији, као и капацитета за његов третман. Такође, неопходни су и измена легислативе, у смислу да одговара и грађанима и индустрији, ојачавање административних капацитета у систему управљања отпадом и дељење информација.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: отпад, третман, постројење, категорија, капацитет

---

1. УВОД

Подаци о количинама отпада који се на годишњем нивоу произведе у Републици Србији кључна су полазна тачка за успостављање доброг система управљања отпадом. Захваљујући њима, потенцијални инвеститори могли би правилно да се усмере на изградњу постројења за управљање отпадом која у Републици Србији недостају, локалне самоуправе би лакше израђивале планове управљања комуналним отпадом, а финансирање тог управљања расподелило би се на правилан начин.

Податке о количини произведеног отпада региструју Агенција за заштиту животне средине, али и Републички завод за статистику. На основу података који се достављају овим телима израђују се публикације у одређеним временским интервалима. Уколико се ти подаци упореде, примећује се велика разлика која намеће питање одговорности како администрације, тако и индустрије или грађана.

На пример, у публикацији *Статистика отпада и управљање отпадом у Републици Србији, 2008–2010*^[2], коју је објавила Агенција за заштиту животне средине, приказане су ко-

---

2 http://www.sepa.gov.rs/download/Statistika_otpada.pdf (приступљено: 3. 11. 2020).

личине произведеног неопасног и опасног отпада у Републици Србији:

Индустријски отпад	2008	2010
Опасан отпад	8.331.354	11.149.603
Неопасан отпад	14.339.766	22.571.742

Агенција за заштиту животне средине објавила је 2019. године нову публикацију *Управљање отпадом у Републици Србији у периоду 2011–2018. године*,^[3] из које су преузети подаци о генерисаном неопасном и опасном отпаду за 2018. годину:

Укупно генерисани отпад	2018
Неопасан отпад	11 519 280
Опасан отпад	94 507

Из наведеног се може уочити да постоји изузетно велика разлика у произведеним количинама опасног отпада, што указује на то да објављени подаци нису тачни, јер се индустријска производња повећала те је логично да се повећало и генерисање отпада уместо што се смањило чак 1.000 пута.

Према извештају Агенције за заштиту животне средине *Управљање отпадом у Републици Србији у периоду 2011–2019. године*,^[4] у Републици Србији је 2019. године произведено око 11.976.125 тона отпада.

3 http://www.sepa.gov.rs/download/Otpad_2011_2018.pdf (приступљено: 3. 11. 2020).

4 http://www.sepa.gov.rs/download/Otpad_2011-2019_Finale.pdf (приступљено: 3. 11. 2020).

У истом извештају подаци о укупним количинама отпада по категоријама из каталога отпада, у тонама, приказани су на следећем графикону.

Количине отпада

Према подацима са графикана, највише отпада у Републици Србији настаје у термичким процесима, односно у енерганама и постројењима за термичку обраду метала, и такав отпад чини око 70% од укупно произведеног отпада у Републици Србији.

Недостатак постројења за третман отпада који се највише генерише директна је последица непостојања организованог тржишта. Такође, узрок за непостојање оваквих постројења јесте недостатак субвенција које се користе за одређене посебне токове отпада, те је већина инвестиција усмерена на изградњу постројења за управљање отпадним гумама или електричним отпадом.

На графикону^[5] у наставку приказан је број постројења за управљање отпадом у односу на количину отпада који се про-

5 http://www.sepa.gov.rs/download/Otpad_2011-2019_Finale.pdf (приступљено: 3. 11. 2020).

изведе, те је направљено поређење између отпадних гума, електричног отпада и отпада из термичких процеса у постројењима којима је издата дозвола.

Услед недовољно развијеног система сакупљања отпада за рециклажу и великих количина извезеног отпада, постројења за третман отпада у Србији суочавају се са недостатком сировина за прераду. Такође, отпад који може да се користи уместо природних сировина често није у довољној мери искоришћен.

С обзиром на тенденцију повећања производње отпада, посебно у урбаним срединама, акценат модерног света је на поновној употреби, односно поновном искоришћењу отпада. Али ни ове операције нису *aesculapius* за све токове отпада, те мора постојати могућност да се на депонију контролисано одлаже одређени део отпада чији третман није еколошки или економски оправдан.

Одвојено сакупљање отпада је такође кључни корак у управљању отпадом, јер се тиме креирају различити образци за даље кретање отпада. Сакупљање подразумева привремено складиштење отпада на месту његовог настанка и представља важан процес у којем се одвојено сакупљен отпад шаље различитим (некад и истим) постројењима за третман. Ипак, треба водити рачуна, јер одвојено сакупљање није увек најбоља опција за животну средину, на пример уколико се отпад који је сличног састава и истог порекла сакупља од произвођача отпада ради третмана у истом постројењу.

Постоји неколико врста складиштења, и то су:

- привремено складиштење отпада на месту настанка, на коме се отпад чува док се не напуни амбалажа за сакупљање, након чега га преузима овлашћено лице,
- привремено складиштење отпада у постројењу за третман,
- складиштење отпада ради извоза.

Оператер који врши складиштење отпада мора да направи радни план свог постројења са детаљним објашњењима свих технолошких процеса и корака у управљању отпадом који је преузео.

У Закону о управљању отпадом предвиђа се да опасан отпад може бити ускладиштен највише годину дана од дана преузимања, након чега оператер тај отпад мора да преда на даљи третман. Овај рок се често не поштује, што оператери објашњавају компликованим процедурама за добијање дозвола за прекогранично кретање отпада.

С друге стране, не постоји законски прописан рок колико дуго неопасан отпад може бити ускладиштен (често и годинама) а да не започне процес његове разградње и емитовања нежељених материја у ваздух или земљу.

Третман отпада, као предмет овог истраживања, не представља императив у управљању отпадом. Друштвени циљ који се односи на примену закона и докумената, давање смерница и предлога за ефикаснији систем и здраву и одрживу средину може да се оствари само уз велико разумевање процеса и технологија.

Одлагање отпада, као једна од врста третмана, врши се углавном на несанитарним депонијама/сметлиштима. Према истраживањима, у Републици Србији постоји више од 3.500 сметлишта. Унапређење система контролисаним одлагањем није успостављено, јер локалне самоуправе ненаменски троше средства усмерена на очување животне средине и правилно управљање отпадом. Чак трећина општина не доставља податке који се односе на несанитарне депоније, док остатак често доставља податке који нису реални, односно прикривају лоше стање у сопственом дворишту.

Не постоји научно објашњење за узрочно-последичне односе управљања отпадом, што се огледа у чињеници да је већина извештаја написана тако да делује да је систем управљања отпадом у складу са свим позитивним прописима. Већина извештаја се може класификовати као *green washing*, тј. леп избор слова и сјајна графика са непотпуним чињеницама.

Истраживање које је извршено фокусира се на третман отпада. Релевантни извори за ово истраживање односе се на научну и стручну литературу, извештаје, часописе и друго.

1.1. ХИЈЕРАРХИЈА УПРАВЉАЊА ОТПАДОМ

Хијерархија управљања отпадом усмерава ка рационалном поступању с отпадом, при чему је најважнија превенција стварања отпада. Будући да отпад неизбежно настаје у модерном друштву, било урбаном или руралном, треба извршити одређе-

не радње како би он могао поново да се искористи, употреби, рециклира, а у посебним случајевима и одложи.

Приказани редослед је прописан Законом о управљању отпадом. У Закону се прописује и следеће: „Када се примењује хијерархија отпада на коју се односи редослед хијерархије управљања отпадом, предузимају се мере којима се подстичу решења којима се постиже најбољи укупан резултат за животну средину што може захтевати код посебних токова отпада одступање од хијерархије где је то оправдано животним циклусом, узимајући у обзир укупне утицаје на настајање и управљање таквим отпадом.“^[6] Овим је законодавац прописао да се одређене врсте отпада могу одложити без третмана или уз одређене предтретмане, јер је то безбедније по животну средину и здравље људи. Примери који се односе на одлагање посебних токова отпада биће приказани у посебним поглављима.

Слика 1.
Пирамидални приказ хијерархије у управљању отпадом

---

6 Закон о управљању отпадом („Службени гласник РС“, бр. 36/09, 88/10, 14/16 и 95/18 – др. закон).

Када се разматра хијерархија отпада, треба изабрати најбољу опцију у редоследу приоритета кад год је то могуће. Ипак, у процесу одлучивања морају се узети у обзир сви могући утицаји. То може да резултира нижом опцијом у хијерархији управљања отпадом, али треба имати у виду да добијени резултат мора да има општи еколошки значај. Дакле, следећа су правила која морамо узети у обзир приликом одлучивања о опцији управљања отпадом:

- општи принципи заштите животне средине предострожности и одрживости,
- техничка изводљивост и економска одрживост,
- заштита ресурса,
- свеукупни утицај на животну средину, здравље људи, економски и социјални утицај.

Недостатак инфраструктуре за изабрану опцију пример је оне која није *технички изводљива*.

Две опције на истом нивоу хијерархије (на пример, две опције за рециклирање) требало би сматрати еквивалентним.

Третман отпада, према дефиницији из Закона о управљању отпадом, подразумева операције поновног искоришћења или одлагања отпада, укључујући претходну припрему за поновно искоришћење или одлагање.

Министарство надлежно за послове заштите животне средине донело је Упутство за одређивање ознака поступака поновног искоришћења и депоновања отпада,^[7] у коме су неке од операција недовољно дефинисане, што може узроко-

---

7 <https://sepa.gov.rs/download/Otpad/UputstvoRiDOznake.pdf> (приступљено: 3. 11. 2020).

вати проблеме приликом одређивања операција управљања отпадом, а самим тим и обављања делатности.

Правилно одређивање операције управљања отпадом важно је не само да би се задовољила администрације већ и да би се делатности ускладиле са одговарајућим технолошким процесима, па чак и да би се одредиле врсте објеката у којима предметна делатност може да се обавља.

2. ФИЗИЧКО-ХЕМИЈСКИ ТРЕТМАН ОТПАДА

„Физичко-хемијски третман отпада обухвата: неутрализацију, минерализацију, солидификацију, оксидацију, редукцију, адсорпцију, дестилацију, јонске измене, реверсне осмозе и друге физичко-хемијске и хемијске процесе којима се смањују опасне карактеристике отпада“, наводи се у Закону о управљању отпадом. Из наведеног се виде кардиналне грешке, које се односе на набрајање врста третмана отпада, јер се јонске измене и реверсне осмозе користе за третман вода. Имајући у виду све бржи научни и технолошки напредак, физичко-хемијски третман може да подразумева све признате методе третмана отпада у којима се физичким, хемијским или комбинованим процесима на отпаду врши промена индексног броја отпада.

У Републици Србији физичко-хемијски третман најчешће подразумева солидификацију, минерализацију, редукцију, рафинацију, рерафинацију, дестилацију, регенерацију, центрифугу, стерилизацију, таложење, филтрирање, дробљење, третман сувим ледом, пиролизу и гасификацију.

Физички и хемијски третман отпада или физичко-хемијски третман отпада може се вршити комбиновано или одвојено. У том смислу, понекад треба раздвојити процесе физичког и хемијског третмана отпада.

Физичко-хемијски третман отпада је прописан, дакле, чланом 39. Закона о управљању отпадом којим су практично

прописане врсте физичко-хемијских и хемијских третмана, али уз додатак законодавца да то подразумева и друге физичко-хемијске и хемијске процесе „којима се смањују опасне карактеристике отпада“, чиме се фактички сматра да се ови третмани не врше када је у питању третман неопасног отпада.

Правилником о категоријама, испитивању и класификацији отпада утврђена је листа параметара за одређивање физичко-хемијских особина опасног отпада за физичко-хемијски третман.

Врсте технолошких процеса су у оба случаја недоречене, а посебан фокус је на опасном отпаду, иако и неопасан отпад у случају неадекватног третмана може да представља опасност по животну средину и здравље људи.

Физичко-хемијски третман се врши у складу са издатом дозволом, односно у складу са параметрима одређеним студијом о процени утицаја на животну средину за технолошки процес који ће се одвијати на одређеној локацији.

Техничко-технолошки процеси физичко-хемијског третмана отпада најчешће су:

Рерафинација – технолошки процес рерафинације подразумева екстракцију нечистоћа, дестилацију, хидрорерафинацију и слично.

Рејенерација – регенерација (обнављање, прање) врста је третмана који подразумева разне поступке, као што су филтрирање и сепарација.

Рафинација – рафинација подразумева пречишћавање отпадних уља. Постоји велики број техничко-технолошких процеса који се заснивају на поступцима рафинације.

Пиролиза – пиролиза је процес који представља термички третман отпада у одсуству кисеоника, при чему угљоводоници прелазе у гасовито стање (синтетички гас), односно у течно стање (катран).

Гасификација – комплетан процес је заснован на производњи гаса из угља (сагоревање), што ову технологију ограничава на одређене врсте отпада богате угљеником.

Центрифуга – центрифугирање се користи за третман течног отпада како би се талог или одређене нечистоће одвојили од течног дела. Овај технолошки процес се врши у декантерима, који могу бити хоризонтални или вертикални, а најчешће се процесу излажу отпадна уља.

Стерилизација – овај процес комбинује утицај топлоте, повећаног притиска и влаге за деактивацију микроорганизама, а раније се употребљавао искључиво за стерилизацију медицинских инструмената. Аутоклавирање се примењује само код инфективног медицинског отпада као што су микробиолошке културе и оштри предмети.

3. БИОЛОШКИ ТРЕТМАН ОТПАДА

Биолошки третман отпада, прописан чланом 40. Закона о управљању отпадом, врши се ради смањења одлагања биоразградивог отпада на депонију, односно смањења емисије гасова са ефектом „стаклене баште“ и њиховог утицаја на животну средину. У истом члану се наводи да биолошки третман подразумева компостирање или анаеробну дигестију, док се остали биолошки третмани не помињу иако се дозволе за третман отпада издају и за биоремедијацију отпада.

Биолошки третман отпада у Републици Србији подразумева следеће процесе:

Компостирање отпада – компостирање је природни процес у коме се уз додавање микроорганизама разграђује биоразградиви органски отпад ради производње компоста.

Биогасна процесања за биотретман отпада – биогаз је гас који настаје из органског отпада као резултат ферментације метана.

Анаеробну дијестизију – овај процес укључује мешање отпада и бактерија у средини с малим садржајем кисеоника или потпуно без њега (бактерије неопходне за овај процес не могу преживети у присуству кисеоника).

Биоремедијацију – биоремедијација је технологија која користи природне или вештачке организме за разбијање опасних материја у мање опасне или неопасне материје. Закон о управљању отпадом не препознаје термин биоремедијације, док се ова технологија у ЕУ користи искључиво за побољшање квалитета земљишта и нема додирних тачака са технологијом управљања отпадом.

4. ТЕРМИЧКИ ТРЕТМАН ОТПАДА

Термички третман отпада је контролисани процес на високим температурама, током којег се отпад преводи у гасове и чврсти остатак. Термички третман отпада подразумева инсинерацију, коинсинерацију, пиролизу, гасификацију, плазма технологије, али и поступак сагоревања одређених врста отпада ради добијања термичке или електричне енергије.

У Закону о управљању отпадом, у члану 41, прописује се да се „спаљивање отпада, као термички третман, врши уз искоришћење енергије која се ствара сагоревањем само ако је то економски оправдано и ако се за спаљивање отпада не користи додатна енергија, осим за иницијално паљење, или се отпад користи као гориво, односно додатно гориво за коинсинерацију“.^[8]

Ипак, у дефиницијама које су наведене у члану 5. Закона о управљању отпадом, спаљивање отпада је дефинисано

---

8 Закон о управљању отпадом („Службени гласник РС“, бр. 36/09, 88/10, 14/16 и 95/18 – др. закон).

као „термички третман отпада у стационарном или мобилном постројењу са или без искоришћења енергије произведене сагоревањем чија је примарна улога термички третман отпада, а који обухвата и пиролизу, гасификацију и сагоревање у плазми.“^[9]

Ако се напомене да је у истом члану, дакле члану 5. Закона о управљању отпадом, рад мобилног постројења дефинисан тако да се у њему не може вршити спаљивање отпада (операције R1 и D10), долази се до закључка да су чл. 5. и 41. у директној колизији, али и да су тачке у оквиру члана 5. такође у колизији.

Из тих и таквих разлога, у овом поглављу ће детаљније бити описани техничко-технолошки поступци у постројењима за термички третман отпада.

Законом су, као што је већ речено, термичким третманом обухваћени и технолошки процеси пиролизе и гасификације, вероватно због излагања отпада високим температурама, што је свакако погрешно јер се и код једне и код друге технологије топлота користи за активирање хемијских процеса, а обе технологије се одвијају поступком сагоревања.

Осим наведеним члановима закона, третман инсинерацијом и коинсинерацијом ближе је прописан Уредбом о врстама отпада за које се врши термички третман, условима и критеријумима за одређивање локације, техничким и технолошким условима за пројектовање, изградњу, опремање и рад постројења за термички третман отпада, поступању са остатком након спаљивања (у даљем тексту: Уредба о термичком третману отпада). Уредба о термичком третману отпада донета је на основу Закона о управљању отпадом, ослањајући се на одређене елементе Директиве о спаљивању отпада 200/76/EC, која је

---

9 Исто.

престала да важи 1. 1. 2014. године, а спаљивање отпада је прописано Директивом о индустријским емисијама 2010/75/ЕС.

У члану 5. Уредбе о термичком третману отпада прописује се да се „локација за изградњу постројења за термички третман отпада инсинерацијом или коинсинерацијом отпада одређује, односно да постројење ради под условима утврђеним законом којима се уређује планирање и изградња објеката, законом којим се уређује интегрисано спречавање и контрола загађивања животне средине и Законом“.^[10] У истом члану је прописано да „у случају изградње постројења за термички третман опасног отпада, министарство надлежно за послове заштите животне средине доноси одлуку о локацији, по претходно прибављеном мишљењу јединице локалне самоуправе, односно аутономне покрајине, уколико се гради на њеној територији, у складу са Законом.“^[11] У пракси овакви прописи не могу да буду обавезни, јер крше Уставом прописана права привреде. Министарство надлежно за послове заштите животне средине не може да одреди локацију за градњу оваког постројења, јер не сноси финансијске трошкове инвестирања у земљиште, изградњу објекта и набавку опреме. Такође, у члану 53а Закона о планирању и изградњи јасно се наводи ко је надлежан за издавање локацијских услова, а у вези са чланом 133, којим су прописане надлежности за издавање грађевинских дозвола.

Проблем такође настаје приликом набавке опреме за рад уређаја за инсинерацију отпада и одобравања рада таквог по-

---

10 Уредба о врстама отпада за које се врши термички третман, условима и критеријумима за одређивање локације, техничким и технолошким условима за пројектовање, изградњу, опремање и рад постројења за термички третман отпада, поступању са остатком након спаљивања („Службени гласник РС”, бр. 102/10 и 50/12).

11 *Истио*.

стројења (издавања дозволе). Треба обратити пажњу на члан 18. Уредбе о термичком третману отпада, којим се прописује континуално мерење за следеће материје: NO_x, CO, прашкасте материје, TOS, HCL, HF и SO₂.

Системским тумачењем члана 18. уочава се да је законодавац покушао да смислено повеже елементе овог члана (шта се налаже у различитим правним одредбама), односно да се предметни члан повеже с другим нормама из правног система, тачније са Законом о заштити ваздуха и подзаконским актима. Чињеница је да Уредба о термичком третману треба да се донесе на основу Закона о управљању отпадом, али и на основу Закона о заштити ваздуха. Будући да није тако донета, долази се до закључка да Уредба о термичком третману отпада упућује на то да ове две сложене целине нису међусобно повезане. Како се у одредбама члана 18. Уредбе о термичком третману отпада не поштује начело законитости у вишим правним нормама, овај члан се у пракси не може спровести.

Закон о управљању отпадом из кога произилази Уредба о термичком третману отпада фактички је *leges imperfectae* (несавршени закон) у односу на члан 18. Уредбе о термичком третману отпада, јер не постоји логичка и практична могућност да се санкционишу његове норме, односно Законом о управљању отпадом не могу се прописати услови и казне за неизвршење услова који се односе на заштиту ваздуха.

Свака уредба детаљније треба да разради однос уређен законом, у складу са сврхом и циљем тог закона. Потреба за њеним доношењем произилази из општих законских одредаба и њихове недовољне одређености, те због тога уредба представља изведени акт.

Најважније је да се уредбом не може изменити, опозвати или укинути закон који је донео парламент, што законодавац у овом случају није узео у обзир.

Законодавац овом приликом није прописао критеријуме који се односе на уређаје за мерење вредности загађујућих материја, као ни остале критеријуме који су иначе прописани Законом о заштити ваздуха у случају стационарних извора загађивања или постројења за сагоревање. У том смислу, онемогућен је рад постројења за термички третман отпада уколико надлежни орган за издавање дозволе пропише обавезу континуалног мерења материја наведених у члану 18. Уредбе о термичком третману отпада.

Код постројења за сагоревање приликом термичког третмана отпада такође постоји проблем у одређивању параметара за мерење вредности материја које се испуштају у ваздух. С обзиром на то да се у Уредби о термичком третману отпада прописују мерења за постројења за коинсинерацију отпада, што свакако јесу постројења за сагоревање (цементарне, когенеративна постројења), а да је донета и Уредба о граничним вредностима емисија загађујућих материја у ваздух из постројења за сагоревање, приликом прописивања граничних вредности емисија загађујућих материја у ваздух јавља се проблем са доношењем одлуке.

Такође, додатни проблем су и одредбе Уредбе о граничним вредностима емисија загађујућих материја у ваздух из постројења за сагоревање, јер се не прописује које су то загађујуће материје за које је обавезно вршити мерења. Конкретно, у прилогу ове Уредбе се не спомињу одређене загађујуће материје које се могу појавити у ваздуху приликом рада постројења за сагоревање, на пример диоксин и фуран, тешки метали, жива и остале токсичне материје, те се за њих онда мора одредити обавеза мерења овом уредбом, у складу с одредбама Уредбе о термичком третману отпада.

Сагледавајући све наведене чињенице, доносилац одлука приликом издавања дозволе за рад оваквих постројења треба најпре до детаља да се упозна са свим деловима постројења,

те да евентуално одобри његов пробни рад ради добијања података о мерењима, као и осталим аспектима рада уређаја.

Најчешће врсте термичких третмана представљају следеће технологије:

Инсинерација отпада – инсинерација је техничко-технолошки процес термичког третмана отпада, на високој температури, на којој се отпад претвара у pepeo и димне гасове, али и топлоту. Постројење за инсинерацију отпада подразумева сложени систем, који се састоји од коморе за спаљивање, горионика, измењивача топлоте, филтерског постројења и димњака. У том систему се под строго контролисаним условима могу спаљивати различите врсте отпада. Постоји више врста спалионица (пећи за спаљивање отпада), а будући да се свакодневно ради на иновацијама оваквих технологија, као примере ћемо навести најчешће системе за спаљивање отпада.

Коинсинерација отпада – коинсинерација отпада је термички третман у коме се отпад који је изложен високим температурама користи као енергент ради добијања енергије и/или производа. Коинсинерација или суспаљивање најчешће се везује за цементаре и термички третман отпада у ротационим пећима.

Третман отпада плазмом – плазма технологија функционише тако што се отпад третира у пећима на температурама од 3.000°C до чак 14.000°C, при чему настају витрификовани остатак, који углавном има неопасне карактеристике, и одређени гасови. Дакле, овај технолошки процес на таквим температурама отпад практично топи, а затим испарава.

5. МЕХАНИЧКИ ТРЕТМАН ОТПАДА

Механички третман отпада се најчешће везује за третман посебних токова отпада. У Закону о управљању отпадом дефи-

нишу се посебни токови отпада као кретање отпада од места настајања, преко његовог сакупљања, транспорта, третмана, односно складиштења, до одлагања на депонију. Посебни токови отпада, у смислу овог закона, између осталих јесу:

- електрични и електронски отпад,
- отпадна возила,
- отпадне гуме.

У суштини, појам посебних токова отпада требало би да буде повезан с појмом циркуларне економије, у систему у коме би третман ових врста отпада био прописан тако да се изврши њихово максимално поновно искоришћење, или искоришћење делова од којих се поједини отпади састоје (електрични и електронски отпад или отпадна возила). Такође, за неке врсте отпада обавезно је спровођење одређених мера, по чему се разликују од осталих врста отпада.

Подзаконским актима, који датирају чак из 2010. године, многи захтеви који се односе на поновно искоришћење нису прописани, а у пракси се често издају одобрења за третман ових врста отпада, супротно начелима и принципима управљања отпадом.

6. ЗАКЉУЧАК

Систем управљања отпадом у Републици Србији, као и политика у овој области, годинама нису промењени ни унапређени иако су донети одређени закони и подзаконска акта. Систем је у потпуности неодржив и директно штети животној средини, али и здрављу људи услед све већег загађења ваздуха, земљишта и вода.

Измене и допуне Закона о управљању отпадом, као кровног акта којим се регулише управљање отпадом на те-

риторији Републике Србије, али и осталим токовима отпада, донете су 2016. године, али подзаконска акта која прате Закон нису донета, те није могуће спровођење одређених законских одредаба.

Из наведеног проистиче да треба радити на новом законодавном оквиру, као и да у његовој изради треба да учествује што више заинтересованих страна како би, уместо за добро појединаца или лоби група, служио за опште добро. Заједно са законом, неопходно је донети и подзаконска акта којима би се ближе прописао начин управљања отпадом. Легислативу треба што више приближити социјалном, културолошком и економском степену развоја у Републици Србији.

Доносиоци одлука, али и становништво, треба да се упознају са чињеницом да отпад није смеће, те да правилним управљањем отпадом чувамо природне ресурсе и животну средину. С тим у вези, неопходна је едукација становништва преко медија, радних акција и подстицаја ради спречавања настанка отпада, као и ради правилног управљања отпадом.

Порези и накнаде могу се користити као мере за подстицање спречавања настанка отпада. У појединим државама Европске уније користи се шема плати колико бациш и такав систем, када се ефективно примени, знатно утиче на превенцију стварања отпада али и учешће грађана у шемама одвојеног сакупљања отпада. Уколико би се грађани подстицали да одвајају отпад и односе га до рециклажних острва, а с друге стране, повећали трошкови одношења мешаног комуналног отпада из контејнера, сасвим сигурно би се осетио напредак.

Треба спровести истраживање о врстама и количинама отпада који се произведе, а такви показатељи би служили као средство за мерење еколошког притиска повезаног са стварањем отпада и напретка у односу на постављене циљеве, на пример у смањењу стварања отпада или у ефективном управљању посебним токовима отпада.

Такође, неопходно је изменити систем издавања дозвола за управљање отпадом и применити све прописе приликом издавања дозвола за третман, односно складиштење отпада. У конкретном случају, неопходно је извршити и ревизију изда-тих дозвола, посебно за она постројења која се налазе у стам-беним зонама. Неопходно је донети нови закон о управљању отпадом и у његову израду укључити стручне особе које ће писати закон за потребе своје државе, уз примену норми и обавеза из међународних уговора.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

Waste and waste management statistics in the Republic of Serbia, 2008-2010 [In Serbian]

Waste management in the Republic of Serbia from 2011 to 2018. [In Serbian]

Waste management in the Republic of Serbia from 2011 to 2019. [In Serbian]

Law on Waste Mangement („*Službeni glasnik RS*“, No. 36/09, 88/10, 14/16 и 95/18 – др. закон) [In Serbian]

Decree on types of waste that undergo thermal treatment, the conditions and criteria for location selection, technical and technological conditions for planning, construction, equipping and running of plants for thermal treatment of waste, management of remnants of thermal treatment („*Službeni glasnik RS*“, бр. 102/10 и 50/12) [In Serbian]

MIRJANA M. TODORVIĆ

Ministry of Environmental Protection,
Department of Waste Management,
Belgrade (Serbia)

WASTE TREATMENT IN THE REPUBLIC OF SERBIA**S U M M A R Y**

Waste management is a universal topic that applies to every living being on the planet. Decision makers create policies that affect everyday issues such as health, cleanliness, food and water, the environment in which we live.

Poor waste management leads to the contamination of rivers, soil, air, and thus leads to infections, respiratory infections, cancer, heart and blood vessel diseases, and causes harm to animals that consume waste substances. Poor waste management also affects the economy, the exploitation of natural raw materials, tourism.

For these reasons, it is necessary to initiate urgent actions and increase the awareness of individuals and society as a whole through education and understanding.

Inadequately disposed of waste creates emissions of greenhouse gases. Also emitted into the atmosphere are hexavalent chlorine, polychlorinated biphenyls, dioxins, furans, powdered substances and thousands of other chemicals that are carcinogenic, teratogenic and mutagenic.

Industrial waste management requires much more engagement because such waste also contains more substances that negatively affect the environment.

Therefore, a thorough analysis of the amount of waste generated in Serbia and the capacities of the country to treat this waste is necessary. Also

needed are changes in legislation which would benefit both citizens and industry, the strengthening of administrative capacities within the waste management system and information sharing.

KEYWORDS: waste, treatment, plant, category, capacity

МЕДИЈСКЕ И ПРОМОТИВНЕ КАМПАЊЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ЗА ЗАШТИТУ ПРАВА ЖИВОТИЊА РЕТА^[1]

ТАТЈАНА Ч. ГРУБОР

Канцеларија за Косово и Метохију
Београд (Србија)

САЖЕТАК: Овај рад се бави питањем односа људи и животиња у прошлости, од праисторије до данас, са посебним нагласком на идеје, циљеве и достигнућа организације за заштиту права животиња РЕТА (People for the Ethical Treatment of Animals). Како људи не проблематизују сами своје понашање према животињама, постоје организације које се труде да укажу на највеће проблеме нехуманог поступања према животињама у истраживачким лабораторијама, на фармама, у индустрији забаве, али и на понашање сваког појединца. Друштва за заштиту животиња делују двоструко, на глобалном нивоу борећи се с великим индустријама, форсирајући позитивне законе, лобирајући код националних влада и међународних савеза и организација, али и на нивоу сваког човека, покушавајући да малим корацима развију свест о потреби бриге о животињама и промени односа према њима. Највећа светска организација за заштиту права животиња РЕТА својим активностима и кампањама предњачи у тој борби. Користећи сва средства, често на ивици скандала, граби што већи део медијског простора, а развојем савремених друштвених мрежа, коначно има обезбеђен свакодневни приступ огромном броју заинтересованих широм планете.

---

1 Текст је први пут објављен у часопису за политичку теорију и праксу *Напредак* 2 (1) /2021, doi: 10.5937/napredak2-31958

КЉУЧНЕ РЕЧИ: ПЕТА, права животиња, еколошке кампање, екотероризам, медијске кампање

НАСТАНАК И РАЗВОЈ

ПЕТА су 1980. године основали Ингрид Њукирк и Алекс Пачек, са жељом да својим деловањима промене друштвене навике промовисањем веганске исхране и политике забране окрутности и злостављања животиња. ПЕТА је невладина и непрофитабилна организација, концентрисана на четири главне области у којима се наноси највише штете животињама, а то су лабораторије, индустрија хране и забаве и производња гардеробе. Бори се и против пчеларства, пецања, борби паса и лова. Начином на који је од самог почетка деловала, ПЕТА је привукла велики број поштовалаца и активиста па данас тврди да има више од 6.500.000 чланова и симпатизера,^[2] што је чини највећом организацијом за заштиту животињских права на свету.

Већ први њихов велики случај подигао је огромну медијску праšину и завршио на суду. Случај мајмуна из лабораторије Института за бихевиорална истраживања у Силвер Спрингу (Silver Spring), у Мериленду, после разоткривања услова у којима животиње живе и како их третирају, резултирао је хапшењем и осудом јавности. Први пут је доведена у питање пракса експериментисања над животињама. У мају 1981. године Алекс Пачеко се тајно инфилтрирао у лабораторију у покушају да сакупи и документује довољно доказа да узбуди јавност. Долазио је ван радног времена и ноћу, фотографисао

---

2 <https://www.peta.org/about-peta/> (приступљено: 18. 2. 2020).

ужасне услове за животиње и фотокопирао важна документа. Када је сакупио довољно материјала, предао је доказе полицији и после прве рације икада у једној лабораторији, мајмунци су спасени, а вођа пројекта, психолог Едвард Тауб (Edward Taub), ухапшен и осуђен (Nadić, 2012, str.82).

РЕТА делује кроз велики број јавних едукација и радионица, истражује окрутности над животињама, организује склоништа и азиле, активно лобира по свету за промене закона, сакупља добротворне прилоге и спроводи кампање уз ангажовање великог броја славних личности. Постоје и друге организације које су нудиле добровољцима да помажу у склоништима за животиње или донирају новац, али се РЕТА издвојила ангажованошћу и кампањама чији задатак није да решавају проблем кад настане, већ да циљају узрок. РЕТА сматра да животиње као жива бића имају исте жеље и права као и људи и да постоји морална обавеза да се то поштује. Истичу да је патња коју животиње трпе много већа и страшнија него задовољство које човек осећа док користи неки од животињских производа. Сматрају да млеко краве припада телету, а мед пчелама, и противе се у својим веганским кампањама било каквој злоупотреби животињских производа (Nadić, 2011, str. 420).

Током првих година постојања издејствовали су да Министарство одбране Сједињених Америчких Држава 1983. године забрани убијање мачака и паса на војним полигонима, а већ наредне године РЕТА је успела да затвори тексашку клинику због злочина према 30.000 коња, који су остављени да умру од глади по хладноћи.^[3]

Почетком деведесетих година прошлог века РЕТА је утицала на то да мултинационалне компаније као што су Авон (Avon), Бенетон (Benetton), Мери Кеј (Mary Kay), Амвеј

---

3 <https://www.peta.org/about-peta/milestones/> (приступљено: 18. 2. 2020).

(Amway), Кенер (Kenner), Мател (Mattel), Хасбро (Hasbro), престану с тестирањем на животињама.

Осим напада на лабораторије и модне куће, РЕТА је у кампањама оптужила два најпознатија ланца ресторана брзе хране за окрутан однос према животињама на фармама с којих се снабдевају. Организовали су протесте испред ресторана широм Америке, касније и света, у које су се укључиле многе друге организације, а лансирана је и видео-игрица. Дуготрајна негативна кампања уродила је плодом и, осим побољшања услова на фармама, данас постоји могућност да се у њима поручи веганска храна. И други ресторани брзе хране су то прихватили па вегански мени имају Сабвеј, Такобел, Делтако, Вендис и други. РЕТА на свом сајту објављује листе веганских ресторана с препорукама. Међутим, у јеку протеста 2000, један радник у Мекдоналдсу у Француској убијен је у бомбашкој акцији демонстраната.^[4] Иако челници организације РЕТА стално истичу да је њихов начин деловања ненасиљан, често се великим протестима прикључују и озлоглашене групе попут ALF (Animal Liberation Front) или ELF (Earth Liberation Front) и др., који у својој борби не презају од насиља, саботажа и осталих облика екотероризма.

Осим у САД, под вођством организације РЕТА или неког од националних огранака, спроведене су акције спасавања камила у Индији, кампање против произвођача вуне у Аустралији, за заштиту гусака у Канади, апели против трке с биковима у Памплони, против циркуса у Енглеској, Шкотској и Русији, против модне индустрије у Француској, перформанси против употребе меса у Немачкој, против злоупотребе слонова у Камбоџи и Индонезији и многе друге у Кини, Јужноафричкој Репу-

---

4 <https://www.consumerfreedom.com/2002/05/1420-twisted-definitions-of-nonviolence/> (приступљено: 22. 4. 2020).

блици, Индонезији, Јужној Кореји и другим државама. Године 2006. организован је „голи протест“ у Лондону против употребе крзна канадског медведа у краљичиној гарди.

РЕТА И СЛАВНЕ ЛИЧНОСТИ

Много славних личности се на различите начине укључује у друштвене активности, а организације за заштиту животне средине, еколошки покрети и друштва за заштиту животиња то врло радо користе за промоцију својих циљева. Неки од познатих подржавају или финансирају по неколико организација, и то углавном велика удружења, али и мања, док поједини сами оснивају фондације. Једну од највећих организација на свету – Гринпис (Greenpeace), подржавају глумци Вуди Харелсон (Woody Harrelson) и Џуд Лоу (Jude Law), ексцентрична модна дизајнерка и феминисткиња Вивијен Вествуд (Vivienne Westwood), музичар Крис Мартин (Chris Martin) из групе Колдплеј (Coldplay). Вуди Харелсон је на листи симпатизера организације The Human Society, заједно са телевизијском звездом Елен Деџенерес (Ellen DeGeneres), која такође подржава и Best Friend Animal Society, као и глумица Алиша Силверстон (Alicia Silverstone), која подржава и РЕТА.

Промотери и симпатизери организације РЕТА су глумци, музичари, спортисти, модели, новинари и сви деле исте вредности: легендарни музичар Пол Макартни (Paul McCartney), добитница оскара Натали Портман (Natalie Portman), Лора Витмор (Laura Whitmore), Мартина Навратилова (Martina Navratilova), Џастин Бибер (Justin Bieber), Хелен Фланаган (Helen Flanagan), Шарлиз Терон (Charlize Theron), Денис Родман (Denis Rodman), Пенелопе Круз (Penélope Cruz), Фил Невил (Phil Neville), Алек Болдвин (Alec Baldwin), Пинк (Pink), Шон Кингстон (Sean Kingston), Иги Поп (Iggy Pop), Мики Рурки (Mickey Rourke), Твиги (Twiggy), Оливија Мун (Olivia Munn),

Томи Ли (Tommy Lee), Памела Андерсон (Pamela Anderson), Тејлор Свифт (Taylor Swift) и многи други. Сваке године РЕТА додељује награду за личност године, најчешће познату личност која је активна у области заштите права животиња (РЕТА Person of the Year). Лауреати су бивши амерички председник Бил Клинтон (Bill Clinton), телевизијска звезда Опра Винфри (Oprah Winfrey), бизнисмен Расел Симонс (Russell Simmons), градоначелник Њујорка Бил де Блазио (Bill de Blasio), вишеструки шампион Формуле 1 Луис Хамилтон (Lewis Hamilton), а један од добитника је и папа Фрања, који је изабрао своје духовно име по Фрањи Асишком, патрону животиња.

КАМПАЊА: „I'D RATHER GO NAKED THAN WEAR FUR“ („ПРЕ БУ ДА ШЕТАМ НАГА НЕГО ДА НОСИМ КРЗНО“)

Реч је о кампањи против употребе крзна у модној индустрији коју је покренула РЕТА, најпрепознатљивијој и најдуговечнијој акцији, која је започета пре скоро три деценије. Ова акција ће постати бренд организације, нешто по чему ће РЕТА бити препознатљива широм света. Осим трајања кампање, карактеристично је и то што се она веома лако проширила по свету и многе организације које нису директно повезане са овом акцијом спроводе сличне кампање свуда, па и у Србији. Примамљив слоган било је веома лако пренети у стране језике па је планета била преплављена деловањем група и појединаца, које је подстакла ова кампања. Инспирација је нађена у фотографији једне активисткиње са Флориде која је прва изашла нага на протест носећи тај натпис. Послала је фотографију са протеста у централу, што су чинили многи активисти, и РЕТА је препознала моћ слогана, који ће у наредним годинама постати заштитни знак организације.

Постер је добио огроман публицитет и медији су почели да се баве проблемом употребе крзна, а домишљата кампања се

муњевито проширила у Италији, Немачкој и Јапану. Укључиле су се многе славне личности, певачи, супермодел и глумци; сви су позирали наги, а као резултат пала је продаје крзна и производа од крзна. Звезда култног филма *Девеџ и њо недеља* и блокбастера *Беџмен* Ким Бејсингер (Kim Basinger) позирала је 1994. године, а њена ћерка Ајрланд Бејсингер Болдвин (Ireland Basinger Baldwin) учествовала је у истој кампањи четврт века касније.^[5] Средином деведесетих година прошлог века акције против употребе крзна достигле су зенит и тада је већина најпопуларнијих модних кућа и брендова одустала од крзна као одевног предмета и статусног симбола. Акције су биле веома добро смишљене. Топ модели су са постера позивали потрошаче да промене навике, а ПЕТА је полако стицала репутацију скандал мајстора и бескрупулозног борца за права животиња.

Сјајан потез је направљен када је Џилијан Андерсон (Gillian Anderson), звезда серије *Досије икс* и добитница Еми награде, са осмехом и мачијим ушима подржала права животиња са 70 стопа високог билборда на Пен станици, током Њујоршке недеље моде у септембру 2018. године. Време и место ове акције одабрани су савршено и то је само појачало утисак целе кампање. Крајем исте године, после низа протеста у Паризу и уз много црвене фарбе просуте по продавницама познатог бренда, на таласу еуфорије против употребе крзна и познати модни креатор Жан Пол Готје (Jean Paul Gaultier) објавио је одлуку да престане да користи крзно у својим креацијама. Пре Готјеа то су већ учинили или најавили Калвин Клајн (Calvin Klein) од фебруара 1994, Томи Хилфигер (Tommy Hilfiger) од марта 2007, Ралф Лорен (Ralph Lauren) од априла 2007, Вивијен Вествуд (Vivienne Westwood) од октобра

---

5 <https://www.peta.org/features/ireland-basinger-baldwin-id-rather-go-naked-than-wear-fur/> (приступљено: 18. 2. 2020).

2007, Хуго Бос (Hugo Boss) од јула 2015, Ђорџо Армани (Giorgio Armani) од јуна 2016, Мајкл Корс (Michael Kors) од јула 2017, Гучи (Gucci) од јуна 2018, Дајана фон Фирстенберг (Diane von Fürstenberg), Версаче (Versace), Барбери (Burberry), Минкоф (Rebecca Minkoff), Џон Галијано (John Galliano), Сент Џон (St. John), Фурла (Furla), Дона Каран (Donna Karan and DKNY) сви од 2019. године, а неки произвођачи (Prada, Miu Miu) најавили су рестрикције од наредне године. Поједини модни брендови одувек су били против коришћења крзна (Stella McCartney, Kate Spade New York, Alexachung, Victoria Beckham), а неки су лимитирали коришћење крзна (Tom Ford). Лондонска недеља моде је од пролећне сезоне 2019. године такође без крзна.^[6] Њихов пример су пратили многи други произвођачи одеће (H & M, Gap, Banana Republic, Zara) као и велики ланци продаје (Farfetch, Asos, Selfridges, Masy's Inc.).

И у овој кампањи ПЕТА се обраћа деци преко постера на којем се приказује крзнени јунак цртаних филмова, крвави Душко Дугоушко како лежи одран на позорници, с поруком против коришћења крзна. Као алтернативу крзну бројне организације које се боре за права животиња предлажу употребу вештачког крзна, што многи радо прихватају,^[7] али има и оних који упорно истрајавају у настојањима да користе природне материјале. Доменико Долче и Стефано Габана (Dolce & Gabbana), екстравагантни италијански двојац, нашао се на мети оптужби да због њихових креација пате зечеви,^[8] а да се крзнарице узгајају у окрутним условима на фармама с којих

---

6 <https://fashionista.com/2018/04/fur-free-designer-brands-magazines-retailers> (приступљено: 18. 2. 2020)

7 <https://www.peta.org/living/personal-care-fashion/faux-fur-coats/> (приступљено: 21. 2. 2020).

8 <https://support.peta.org/page/4629/action/1?locale=en-US> (приступљено: 21. 2. 2020).

се снабдевају,^[9] па активисти широм света протестују против њиховог брэнда. Протест у Лондону се издваја врхунским перформансом са девојкама у мртвачким сандуцима и поруком да D & G убија животиње. Осим њих, протестује се и против Диора (Dior) и Фендија (Fendi). Да би оставила што јачи утисак на незаинтересоване, PETA је на једном од својих Јутјуб канала (peta2TV) објавила изузетно узнемирујућ видео са компилацијом злостављања животиња ради модне индустрије под називом „Минут реалности: индустрија крзна“.

КАМПАЊА: „ALL ANIMALS HAVE THE SAME PARTS“ („СВЕ ЖИВОТИЊЕ ИМАЈУ ИСТЕ ДЕЛОВЕ“)

Изузетно препознатљива и атрактивна била је вегетеријанско-веганска кампања, коју је промовисала Памела Андерсон, некадашњи секс-симбол, у којој је подсећала на то да људи и животиње имају исте делове тела. Звезда серије Чувари плаже позирала је нага и тело јој је било графички подељено испрекиданом линијом као да је припремљена за касапљење. PETA поручује да су животиње, као и људи, сачињени од меса, крви и костију, да имају емоције и карактер, да осећају бол.^[10] У истој кампањи учествовали су Памелина „колегиница са плаже“ и Трејси Бингам (Traci Bingham),^[11] британска ријалити звезда, затим Луси Вотсон (Lucy Watson),^[12] глумица Вајолет

---

9 <https://www.peta.org/media/news-releases/dolce-gabbana-under-fire-after-video-shows-minks-suffering-on-squalid-farms/> (приступљено: 21. 2. 2020).

10 <https://www.peta.org/features/pamela-anderson-shows-animals-same-parts/> (приступљено: 18. 2. 2020).

11 <https://www.peta.org/features/traci-bingham-naked-vegetarian-ad/> (приступљено: 18. 2. 2020).

12 <https://www.peta.org.uk/blog/lucy-watson-reveals-animals-made/> (приступљено: 22. 3. 2020).

Бин (Violett Beane)^[13] и контроверзни супермодел и дизајнер Захија Дехар (Zahia Dehar).^[14]

КАМПАЊА: „INK, NOT MINK“ („МАСТИЛО, А НЕ КУНА“)

Још једна кампања генијалног назива, маркетиншки феноменалан спој снажне поруке, уметности и лепоте мушког тела. Тетовирање је доживело експанзију последњих деценија, а већина спортиста и музичара на себи има велики број цртежа. Као идоли младих поставили су стандарде тако да данас мало људи на свом телу нема истетовиран неки симбол. Дејвид Бекам има више од 40 тетоважа, а тетовиране су и друге фудбалске звезде попут Месија, Видала, Коларова, Агуера, Рамоса, Неимара и други. Слична је ситуација и са кошаркашима и играчима америчког фудбала. Људи се украшавају тетовирањем у скоро свим културама хиљадама година уназад. Тетоваже су примећене на мумијама у Египту, очуваним телима из праисторије у швајцарским глечерима, у Америци и Аустралији, Индији и на острвима у Пацифику. Најчешће се цртају магијски и верски симболи, а у старој Грчкој су на тај начин обележавани криминалци, робови и ратни заробљеници.

Денис Родман, контроверзни центар славне генерације бикова из Чикага, више пута је позирао показујући своје многобројне тетоваже. У кампањи су учествовали и репер Хоакин Малфурс (Juaquin James Malphurs), познатији као Вака Флока Флејм (Waka Flocka Flame), покојни певач Линкин парка (Linkin Park) Честер Бенингтон (Chester Charles Bennington),

---

13 <https://www.cinemablend.com/pop/2407382/the-flash-star-violett-beane-gets-naked-for-peta> (приступљено: 22. 3. 2020).

14 <https://www.peta.org.uk/blog/zahia-dehar-declares-all-animals-have-the-same-parts/> (приступљено: 22. 3. 2020).

легендарни голман Евертона Тим Хауард (Timothy Matthew Howard), бивши немачки рукометаш Штефан Кречмар (Stefan Kretzschmar), који је позирао наг и у кампањама против злоупотребе дивљих животиња у циркусима, гитариста Дејв Наваро (Dave Navarro), такође учесник више кампања, рагбиста Дени Кипријани (Danny Cipriani), кошаркаш Гилберт Аренас (Gilbert Arenas) и други.^[15] Они поручују да свако биће треба да се осећа удобно у својој кожи и да животиње треба да задрже своју. Сви модели одабрани за кампању су тетовирани и препорука је да се украшавамо мастилом, тетоважама, а не крзном или кожом другог бића.

КОНТРОВЕРЗЕ

Због начина деловања PETA се константно налазила на удару критика, највише због кампања у којима вешто игра на линији политичке коректности, због бруталности којом обилују, узнемирујућег садржаја, честе злоупотребе деце, вређања гојазних, али и нетранспарентног трошења новца, убијања животиња, псеудонаучних ставова које поносно износе и лицемерја својих промотера. Врло често се јавност запита да ли је PETA коначно претерала. Сваку њену активност прате медији и управо је публицитет оно што прижељкује и по чему се разликује од сличних покрета. Зато има масовно чланство – велику мрежу у САД и националне PETA организације у Великој Британији, Француској, Холандији, Аустралији, Немачкој и Индији, те огроман број волонтера и армију познатих који је подржавају. Управо због тога су активности чланства константно под лупом јавности, која примећује свако одступање од пропагираних принципа. Тако се Полу Макартнију

---

15 <https://www.peta.org/features/ink-mink-psas/> (приступљено: 22. 3. 2020).

пребацује да за постер позира као веган и утиче као веома славна личност на многе генерације, а с друге стране подржава Ђерку Стелу, чија линија прехранбених производа садржи знатан проценат материја животињског порекла. Певачица Кеша је учествовала у кампањама против употребе крзна, али је то није спречавало да у јавности обуче природну кожу или да преко границе кријумчари предмете од слоноваче.^[16] Критичари нападају лицемерство популарне певачице Пинк, која је радила ПЕТА кампање да би после ишла у аква-парк да плива с делфинима, при чему се ПЕТА строго противи било каквој употреби животиња за забаву. Бил де Блазио, добитник ПЕТА признања за личност године за 2014,^[17] ухваћен је да једе пицу са кобасицом, што је у супротности с начелима организације која га је наградила. И Мариса Милер је радила супротно од онога за шта се начелно залаже. Примећена је на коњским тркама. Памелу Андерсон су оштро критиковали јер је њен Dodge Viper, који је донирала на добротворној аукцији у кампањи против коришћења животињске коже, имао унутрашњост од праве коже иако је она високи функционер организације и велики борац за права животиња. Најгласнији активиста за права животиња и скандал мајстор Мориси ухваћен је да обедује у ресторану који служи животињске одреске, а ПЕТА уопште није реаговала на тај инцидент. Шампион лицемерја је Џастин Бибер, који је посетио зоолошки врт, а папараци су га прво ухватили како једе одрезак у ресторану и још једном док је конзумирао плодове мора.^[18]

---

16 <https://www.humanewatch.org/hsus-ambassador-caught-with-illegal-ivory/> (приступљено: 22. 3. 2020).

17 <https://www.peta.org/blog/new-york-mayor-bill-de-blasio-named-petas-person-year/> (приступљено: 23. 3. 2020).

18 <https://www.petakillsanimals.com/petas-top-5-most-hypocritical-celebrity-supporters-2/> (приступљено: 22. 3. 2020).

Недавно преминула модна икона Карл Лагерфелд (Karl Lagerfeld) често је критикован због коришћења коже и крзна, а његову смрт је РЕТА, уз изразе саучешћа на Твитеру, прокоментарисала као крај ере у којој су крзно и егзотичне коже доминирали модним пистама.^[19] Иако критикован због односа према животињама у свом послу, екстравагантни креатор је приватно гајио велику љубав према свом љубимцу, што је показао његов тестамент, којим је огромно богатство оставио својој мачки Шупет (Choupette). Одговарајући критичарима, Карл Лагерфелд је често активисте за права животиња с разлогом питао: „Ако нисте веган, зашто протестујете против крзна?“^[20] Слично је прошла још једна велика мета организације, популарни кувар Антоан Бурден (Anthony Bourdain), кога је РЕТА нападала и тражила укидање његове емисије, осудила га и приказала као помахниталог крвавог месара – зомбија са сатаром и свињском главом у рукама.^[21] Ни после самоубиства га нису оставили на миру, већ га је председница Ингрид Њукирк постхумно напала на Твитеру.^[22] Ништа блажи нису били ни њени симпатизери, који су наставили да блате покојника.^[23] И велики кувар Гордон Ремзи (Gordon Ramsay) нападан је због менија у свом ресторану, а отвореним

---

19 <https://twitter.com/peta/status/1097878951517511680?lang=en> (приступљено: 22. 3. 2020).

20 <https://medium.com/@gary.francione/karl-lagerfeld-had-a-point-if-you-are-not-vegan-why-do-you-protest-fur-825d09c0825> (приступљено: 25. 3. 2020).

21 <https://www.peta.org/blog/zombie-hunter-butcher-lab-worker-others-invade-peta-office/> (приступљено: 25. 3. 2020).

22 <https://twitter.com/ingridnewkirk/status/1006562073961091075?lang=en> (приступљено: 25. 3. 2020).

23 <https://www.consumerfreedom.com/2018/06/angry-vegans-smear-bourdain/> (приступљено: 12. 5. 2020).

писмом^[24] му се обратила и висока функционерка Памела Андерсон, октобра 2018. године, која му је замерила што гостима служи паштету од гушчије (пачије) цигерице (*foie gras*), истичући да животиње пате због претераног товљења (шопања) ради повећања јетре и саветује га да искористи новембар, месец веганске исхране (World Vegan Month), да гостима понуди здравију и мање окрутну веганску замену (*faux gras*).

Често се питање права животиња везује за развој свести човечанства, које је током историје ускраћивало права женама или робовима. Векови су прошли од настанка идеје да су сви људи једнаки до тога да све друштвене групе добију сва права. Идеолози права животиња често истичу да ће се наши потомци стидети наших поступака према животињама на исти начин на који се ми данас стидимо ропства. На таласу тих идеја РЕТА је 2005. године покренула кампању с приказима робова, деце радника и жена наспрам окованих слонова и закраних крава (Nadić, 2011, str. 424). РЕТА црпи осетљиве теме расизма, феминизма, политичких и сексуалних слобода, верских убеђења, положаја и улоге жена и, наравно, деце. Поигравајући се с политички коректним темама, РЕТА напомиње да друштвени активизам и борба за права животиња нису пројекат људи беле расе, истичући бројне вегане друге боје коже, и понавља тврдње да је неистина да само белци протестују, јер је то ствар саосећања, а не расе. Такође, упозоравају на забрињавајуће лоше навике у исхрани афроамеричке популације, поготово међу младима у САД, који због лошег социјалног положаја не воде довољно рачуна о томе шта једу. Посебно се напада феминистички покрет под паролом да не можете бити феминисткиња уколико нисте

---

24 <https://www.pamelaandersonfoundation.org/news/2018/10/8/letter-to-gordon-ramsey> (приступљено: 12. 5. 2020).

веган, јер су производи од животиња женског пола, попут млека, сира или јаја, резултат силовања, затварања, злостављања, отимања и контроле репродукције на фармама.^[25] Све то насиље над животињама РЕТА директно упоређује с насиљем над женама. Доводе се у везу патријархат и једење меса, а насилно оплођивање крава упоређује са силовањем жена. Противе се суровој пракси да се као машине за дојење користе крмаче, чији се младунци насилно одводе од мајке, тове и кољу, понављајући да животиње као и људи имају право на живот, достојанство и поштовање.

Давно су научници учили везу између друштвене дисфункционалности појединца и његове суровости према животињама. Последица таквог девијантног понашања не мора увек да изроди склоности ка злочину и криминалу, али такви поремећени појединци по правилу постају психопате и социопате или показују неки други облик друштвено опасног и нежељеног понашања. РЕТА упозорава да су скоро све масовне убице имале прошлост обележену окрутношћу према животињама. Кампањом у којој учествује Вака Флока Флејм поручује се да само кукавице злостављају животиње и да је то пример дубоке металне поремећености, која се завршава насиљем над људима.^[26] Године 2014, две деценије након што је у затвору убијен Џефри Дамер (Jeffrey Dahmer), познатији као канибал из Милвокија, сексуални преступник који је мамио жртве у свој стан, убијао их и јео (укупно 17 убијених мушкараца и дечака између 1978. и 1991), РЕТА је искористила његов лик и дело у кампањи против конзумирања меса,

---

25 <https://www.peta.org/media/news-releases/you-cant-be-an-egg-eating-feminist-proclaims-new-billboard/>

26 <https://www.peta.org/issues/animal-companion-issues/animal-companion-factsheets/animal-abuse-human-abuse-partners-crime/> (приступљено: 12. 5. 2020).

покушавајући да изједначи људске и животињске жртве.^[27] Користећи трагичан случај с краја исте године, када је у близини Хамилтона, у Онтарију, канадска полиција открила леш мушкарца у одмаклој фази распадања, који је у спаваћој соби чувала његова супруга, молећи се и надајући се да ће васкрснути, ПЕТА је лансирала кампању питајући људе да ли имају леш у својој кући, алудирајући на животињско месо и саветујући веганство.^[28] Подстакнути стравичним злочиним из 2007, када је Стивен Баркер (Steven Barker), регистровани злостављач људи и животиња, ухапшен после вишемесечног злостављања једногодишњег сина своје тадашње девојке који је услед вишеструких повреда преминуо, активисти су покренули акцију да се, после пресуде злочинцу, раде плакати с ликом једног затвореника и натписом који упозорава да се људи попут Стивена, злостављача животиња, ретко заустављају на томе.^[29] Кампању је забранила Advertising Standards Authority (ASA) уз образложење „да плакат представља непотребну шок тактику“ (Nadić, 2014, str. 177).

Када је ПЕТА избацила стрип за децу који на насловној страни приказује домаћицу, спремну да крвавим ножем убоде живог зеца, уз поруку да маме убијају животиње, као и стрип који приказује оца у оделу који је дошао са пецања и ножем распорио рибу, уз исти текст да тате убијају животиње, многи су се побунили и оценили да се малишани злоупотребљавају. Постоји читава серија сурових стрипова за децу о животу паса, крава, риба и пацова, као и посебан сајт за

---

27 <https://www.nytimes.com/1991/08/07/us/clues-to-a-dark-nurturing-ground-for-one-serial-killer.html> (приступљено: 12. 5. 2020).

28 <https://www.peta.org/media/news-releases/new-billboard-corpse-home-time-go-vegan/>(приступљено: 12. 5. 2020)

29 <https://www.peta.org/blog/animal-abusers-equal-baby-abusers/> (приступљено: 17. 6. 2020).

њих,^[30] што се оправдано сматра злоупотребом деце будући да је њихов садржај веома окрутан и несрећан. Малишанима не треба дозволити да читају такво штиво и гледају потресне илустрације, јер то може да их истраумира, а посебно оне млађег узраста.

Деца се користе и у кампањи против употребе млека и млечних производа. Порука којом се обраћају у ствари је преформулисана веома популарна реклама за млеко под називом „Имаш млека?“ („Got milk?“),^[31] која је лансирана средином деведесетих година са великим бројем познатих личности, с тим што се ПЕТА, уз слику пуне чиније млека и тужног смајлија направљеног од потопљених житарица, пита да ли имаш аутизам, алудирајући на псеудонаучне тврдње да је појава аутизма код деце изазвана коришћењем млечних производа.^[32] Правећи даље пародију, ПЕТА је покренула духовиту кампању „Имаш ли пива?“^[33] саветујући да је боље и здравије пити пиво него млеко, што је убрзо наишло на осуду јавности као промоција алкохолизма. У неким акцијама директно се обраћа деци, и то питањем – ако нисте у стању да поједете свог пса или мачку, како онда можете да поједете ћурку, уз приложену фотографију ћурке с главом кућног љубимца. Са постера на којем је малишан са цигаретом у устима родитељима се шаље порука да ако не дозвољавају својој

---

30 <https://www.petakids.com/comics/>

31 „Got milk?“, рекламна кампања лансирана 1993, и даље је актуелна са неколико варијација (Milk Mustache, Family, Love and Milk, Got Chocolate Milk, Milk Life) на енглеском и шпанском језику. У рекламама су се појављивали Бритни Спирс, Бијонсе, сестре Вилијамс, Ријана, али и измишљени ликови, попут Симпсонових, Бетмена, Марија и Супердевојчица (The Powerpuff Girls).

32 <https://www.peta.org/features/got-autism-learn-link-dairy-products-disease/> (приступљено: 17. 6. 2020).

33 <https://www.peta.org/blog/got-beer/> (приступљено: 17. 6. 2020)

деци да пуше, онда треба да размисле и зашто им дозвољавају да једу сланину, кобасице и остале месне производе кад то такође повећава шансе за добијање рака и болести срца.^[34] Родитеље који децу хране месом и млеком гласноговорници организације означили су као злостављаче сопствене деце,^[35] саветујући их да пређу на веганску исхрану.

Једна од најтрајнијих акција ПЕТА била је борба против аква-паркова и свих других видова забаве са китовима, делфинима, фокама и другим морским врстама. Они су упозоравали да су базени неусловни за нормалан живот и држање великих риба у марина парковима, да се за представе терају на понашање које је супротно њиховој природи и скрећу пажњу да је простор забавног комплекса неправедно расподељен јер су паркинзи огромни, а базени премали. ПЕТА је строго против акваријума, пецања и марина паркова. Кампање бојкота појединих забавних паркова (највише ланца SeaWorld^[36]), али и целокупне индустрије забаве са заточеним морским животињама привлаче славне личности које својим ангажманом повећавају публицитет. На бојкот позивају Бела Торн (Bella Thorne), атрактивна глумица, пева-

---

34 <https://www.peta.org/media/news-releases/smoking-baby-billboard-gives-parents-food-for-thought-after-new-cancer-risk-study/> (приступљено: 17.06.2020)

35 <https://www.independent.co.uk/news/media/feeding-kids-meat-is-child-abuse-peta-5324527.html> (приступљено: 17.06.2020)

36 SeaWorld је ланац тематских забавних паркова у Сан Дијегу, Орланду, Сан Антонију и Абу Дабију и део је компаније SeaWorld Entertainment Inc. са седиштем у Орланду, Флорида. Окупља већи број брендова (Adventure Island, Aquatica Busch Gardens, Discovery Cove, SeaWorld, Sesame Place, Water Country USA и Worlds of Discovery), који за себе тврде да су лидери у бризи о животињама, са одличним ветеринарским условима, да помажу и спасавају угрожене, напуштене и повређене јединке које враћају у дивљину (seaworldentertainment.com). ПЕТА их мапира као једног од својих највећих непријатеља.

чица и модел која позира као сирена,^[37] утицајна јутјуберка Ева Марисол Гutowски (Eva Marisol Gutowski),^[38] америчка ријалити звезда Кеси Рандолф (Cassie Randolph),^[39] још једна сирена, Аманда Холден (Amanda Louise Holden), британска водитељка и ТВ лице, њена колегиница Шарлот Крозби (Charlotte Crosby), затим увек активне Џоана Крупа и Памела Андерсон, која се из каде пита да ли бисмо могли овако да живимо 30 година, алудирајући на мале базене у којима се налазе китови, делфини и друге заточене животиње.^[40] Кампање бојкота долазе са свих страна, од јавних личности, са билборда, преко друштвених мрежа или с многобројних протеста током којих активисти и симпатизери поред порука којима нас упозоравају на тешке услове у којима живе китови и друге животиње и да им је место у океану, изводе и перформансе где младићи и девојке, нагих тела, обојених у црно-бело, леже мртви и упозоравају на кратак век заточених животиња. Често се организују протести и свака смрт неке од заточених животиња максимално се медијски експлоатише, као рецимо Кајле, женке кита, која је рођена у заточеништву једног од паркова из ланца SeaWorld и живот провела у неприлагођеним и премалим базенима. Она је бесомучно тренирана, више пута пресељавана, принудно оплођена па су јој одузети младунци, а на крају је, тако измучена, и умрла а да никад није имала прилике да осе-

---

37 <https://www.peta.org/features/bella-thorne-seaworld/> (приступљено: 18. 6. 2020).

38 <https://www.peta.org/media/news-releases/eva-gutowski-is-trapped-in-a-tank-for-new-peta-ad-dont-support-marine-parks/> (приступљено: 18. 6. 2020).

39 <https://www.peta.org/features/cassie-randolph-bachelor-seaworld/> (приступљено: 17. 6. 2020).

40 <https://www.peta.org/features/pamela-anderson-seaworld-bathtub/> (приступљено: 17. 6. 2020).

ти слободу и заплива у океану.^[41] ПЕТА се агресивно противи коришћењу риба и других водених животиња за забаву, исхрану или спорт.

КАМПАЊА: „HOLOCAUST ON YOUR PLATE“ („ХОЛОКАУСТ НА ВАШЕМ ТАЊИРУ“)

Један од највећих бораца за права животиња је Мориси (Morrissey), бивши лидер рок групе Смитс (The Smiths), који већ скоро три деценије активно учествује у акцијама као појединац или део неке еколошке организације. Аутор је песме из 1985, „Месо је убиство“ („Meat Is Murder“), која због свог текста није пуштена у етар, али је он редовно изводи на концертима. ПЕТА је инспирисана стиховима ове песме креирала још једну у низу видео-игрица суровог назива „Ово дивно биће мора умрети“ („This Beautiful Creature Must Die“).^[42] Мориси убиство животиња дочарава појмовима педофилија и Холокауст, изражавајући гађење према људима. Иако је негирање Холокауста у неким државама законом забрањено, првобитни план ПЕТА био је да кампања пропутује Европом од Амстердама, Цириха, Милана, Загреба, Беча, Будимпеште, Братиславе, Прага, Варшаве и Стокхолма до Копенхагена, али је Немачки врховни суд забранио изложбу.^[43] Изложба се састојала од осам паноа величине 60 м² на којима су упоређиване сцене Холокауста са мучним сценама животиња у кланицама (Nadić, 2014, str. 177). Инспирација за кампању био је пољско-америч-

---

41 <https://www.peta.org.uk/blog/rip-kayla-becomes-the-41st-orca-to-die-at-sea-world/> (приступљено: 17. 6. 2020).

42 <https://games.peta.org/meat-is-murder-game/> (приступљено: 17. 6. 2020).

43 <https://www.peta.org/blog/peta-germanys-holocaust-display-banned/> (приступљено: 17. 6. 2020).

ки Јеврејин, писац и нобеловац Исак Башевис Сингер (Isaac Bashevis Singer, 1902–1991), вегетаријанац и заштитник права животиња, који је шокирао јавност упоређујући однос нациста према Јеврејима током Холокауста са односом људи према животињама. Аутор изложбе је такође Јеврејин, Мет Прескот (Matthew Prescott),^[44] који је изгубио неколико чланова породице у Холокаусту и који је такође велики заговорник права животиња. Јавност је била згрожена упоређивањем логораша са животињама на фармама и кланица, а поруке изложбе описане су као увредљиве и узнемирујуће. Медији су били једногласни у оцени да је овом акцијом РЕТА коначно претерала и у свим анкетама је та кампања оцењена као најбизарнија. Побунила су се и јеврејска удружења из САД и Европе, тражећи да се изложба забрани, а после много медијске буке 2005, под притиском и са великим закашњењем, РЕТА се извинила.

ЗАКЉУЧАК

РЕТА је глобално најутицајнија и свакако најгласнија и најприметнија организација, која се бави заштитом права животиња и без обзира на објективан проблем вредновања њихових циљева и кампања које те циљеве промовишу мора им се одати признање за смелост и упорност у промовисању вредности за које се залажу. Дуготрајне кампање, често на грани скандала, врло смело балансирају на ивици закона. На црвеним линијама друштвене и политичке коректности циља се на то да се сваки појединац покрене на акцију или барем на размишљање о последицама свог поступања и свакодневне рутине, на промену свести о храни коју једе или гардероби коју облачи. Бруталност на билбордима и постерима,

---

44 <https://matthewprescott.com/>(приступљено: 17. 6. 2020).

крајња суровост на фотографијама и снимцима по друштвеним мрежама, одвратност, гађење и мучнина призора, којима се појачавају поруке, остављају траг у свести подједнако ефикасно или чак снажније од провокативних кампања прожетих еротиком и лепотом наог људског тела у којима многобројне славне личности позирају голе или оскудно одевене. Тим који води организацију таквим методама рада извучи максимум...

Не бирајући противника, РЕТА је изазивала велике компаније, мултинационалне корпорације, водеће светске ланце ресторана, фармацеутску, модну и прехранбену индустрију, али и појединце, славне, али и потпуно непознате људе, који својим деловањем чине зло животињама.

Полазећи од става да се сваким публицитетом, позитивним или негативним, добрим или лошим, на крају осваја медијски простор, РЕТА билбордима, кампањама, реаговањима или протестима улази у животе и домове великог броја људи преко новина, телевизије, друштвених мрежа, али и захваљујући видљивости и агресивности својих активиста на улицама градова широм света где окупљањима, перформансима и нападима изражавају своје неслагање са одређеним одлукама или догађајима. Широак је фронт деловања, од улица и тргова, преко модних писта до лабораторија и данас све популарнијег виралног света, где опет активисти и присталице организације РЕТА владају Твитером, Фејсбуком и Инстаграмом, пратећи, коментаришући, упозоравајући, осуђујући деловање националних влада, парламената, судова, великих организација и компанија, славних личности и других, јер нико није сигуран да се неће наћи на нишану због свог односа према животињама.

Треба посебно истаћи и похвалити активизам најужег вођства организације. Памела Андерсон је веома активна и учествује у многим кампањама као модел или промотер у

медијима, а председница Њукирк, заједно са активистима, црвеном бојом фарба излоге модних брендова и учествује на перформансима где лежи на роштиљу...

Организација као што је PETA веома је значајна и њен начин деловања, који многи не одобравају, доноси резултат. Мешавина хумора и суровости и играње с веровањима људи добитна је комбинација, јер без обзира на то да ли ће се неко увредити или наљутити, најважније је да порука и кампања буду упамћене. Методе рада друштва, од тајних операција по лабораторијама да би се сакупили докази за маратонске судске процесе, преко протеста и упадања на модне ревије, до јавног критиковања и нападања славних личности с којима се не слажу показују апсолутну посвећеност циљевима за које се залажу. Морална је обавеза сваког појединца да се према животињама односи као према себи равном бићу. Навиком смо изградили систем вредности у којем људи и животиње постоје само због наших потреба.

Свака потресна слика коју PETA објави и свака кампања на ивици ради се са циљем да се људи покрену из најопаснијег стања, равнодушности. За разлику од већине других друштвених покрета, који подразумевају велике промене и мобилисање маса, када су животиње у питању једноставно постоји избор. Ако појединац не може да утиче на нафтну мрљу у океану или убрзано топљење Арктика, може да бира шта ће да поједе, обуче и да ли ће да користи козметику тестирану на животињама. Исто се односи и на индустрију забаве, јер нису само циркуси и организоване борбе животиња злоупотреба. Зоолошки вртови и акваријуми су места где животиња пате. Без обзира на то колики је кавез, то је ипак само кавез, а животиње треба да живе у природи.

PETA агресивно промовише веганство и понекад залута истичући псеудонаучне чињенице у борби против употребе меса и млека. Када се у кампањи користи лик Исуса Христа,

често се претерује, што одбија људе. Скандали са убијањем животиња такође имају негативан утицај, као и лицемерство славних активиста. Организација свесно шокира, грабећи што већи медијски простор, вешто комбинује лепоту мушког и женског тела с приказима окрутности према животињама, користи популарне алузије везане за секс или религију да би њихове поруке снажније одјекнуле, не преза од коришћења злочинаца или болести у сврху маркетинга као ни псеудонаучних истраживања за пропаганду, вешто форсирајући своје циљеве и намећући веганство уз употребу деце, угрожених друштвених група, прављењем паралела са историјским процесима и употребом стручне јавности, универзитетских професора и научника.

Оно што је битно, РЕТА има изграђен имиџ организације која шокира и то врло добро ради. Да је нема, остала би велика празнина, а циљ овог рада је да прикаже организацију онаквом каква јесте, објективно и вредносно неутрално. То је велика породица која верује у оно за шта се бори и свако ко дође у додир с њиховим активностима почиње да преиспитује своје усађене навике и предрасуде. Животиње се налазе свуда око нас, као храна или кућни љубимци, или као симболи, брендови великих фирми, грбови на заставама, јунаци из књига и филмова. Зато је корисно кад нас РЕТА неком кампањом протресе и натера на размишљање.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Nadić, D. (2011). PETA. From ecological terrorism to ecological corporation. In: *Crime prevention within the international police cooperation*, 419 – 429. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija. Доступно на: http://jakov.kpu.edu.rs/bitstream/handle/123456789/1001/bitstream_2144.pdf?sequence=1&isAllowed=y [In Serbian]
- Nadić, D. (2012). *Essays on Political ecology*. Beograd: Čigoja štampa. [In Serbian]
- Nadić, D. (2014). Pro-ecological activism in popular music. In: *Culture and sustainable development in times of crisis*, 169 – 184., 169-184. Beograd: Fakultet dramskih umetnosti. [In Serbian]

TATJANA Č. GRUBOR

Office for Kosovo and Metohija
Beograd (Serbia)

MEDIA AND PROMOTIONAL CAMPAIGNS OF THE “PETA” ORGANIZATION FOR THE PROTECTION OF ANIMALS

SUMMARY

This paper deals with the issue of the relationship between humans and animals in the past, from prehistory to the present day, and lays special emphasis on the ideas, goals, and achievements of the organization for the protection of animal rights PETA (People for the Ethical Treatment of Animals). As people themselves do not problematize their behavior towards animals, there are organizations that try to point out the greatest problems of inhumane treatment of animals in research laboratories,

farms, the entertainment industry, but also as the result of the behavior of each individual. Animal protection societies operate in two ways, fighting large industries globally, forcing positive laws, lobbying national governments and international alliances and organizations, but also at the level of each person, trying to take small steps towards developing awareness of the need to care for animals and change society's attitudes towards them. The world's largest organization for the protection of animal rights, PETA, is leading in that effort with its activities and campaigns. Using all means, often on the verging on the scandalous, this organization grabs as much media space as possible, and with the development of modern social networks, it finally has daily access to a large audience of interested people around the world.

KEYWORDS: PETA, animal rights, environmental campaigns, ecoterrorism, media campaigns

---

КИНЕСКИ ЕКОЛОШКИ ПУТ^[1]

ДАРКО П. НАДИЋ

Универзитет у Београду
Факултет политичких наука
Београд (Србија)

САЖЕТАК: Народна Република Кина је већ скоро две деценије на путу потпуног еколошког просвећења и редизајнирања свог лика у међународној заједници. Кина постаје не само активни већ и доминантни учесник у светској борби против климатских промена. Осим тога, Кина је и чврсто опредељена да мења своју унутрашњу еколошку ситуацију и политику даљег индустријског напретка, усклађујући је са општеприхваћеним еколошким циљевима човечанства. У раду се износе основне чињенице о појединим историјским и политичким узроцима неадекватног односа према животној средини у Кини, као и радикални еколошко-политички отклон од игнорисања еколошких проблема до формулисања нових десет циљева, односно десет еколошких политика, садржаних у новој идеологији „еколошке цивилизације“. У раду је дат посебан осврт на еколошке елементе иницијативе Појас и пут и досадашња кинеска достигнућа у еколошко-технолошком развоју. У закључку се даје и предлог о могућој сарадњи између Кине и Србије управо у области еколошко-технолошког развоја.

---

1 Текст је први пут објављен у часопису за политичку теорију и праксу *Напредак* 2 (2)/2021, doi: 10.5937/napredak2-32503

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Народна Република Кина, еколошка цивилизација, еколошка политика, иницијатива Појас и пут, Си Ђинпинг

Народна Република Кина представља специфичну еколошку парадигму, која је у својих преко седамдесет година постојања показала више од једног лица. Кина, која је створена у специфичним околностима и током свог развоја увек била окренута сопственим развојним путевима, усклађеним са идеолошким циљевима, имала је трновит еколошки пут. Традиционална кинеска конфучијанска култура, која проповеда послушност, имала је важну улогу у промоцији преамбициозних развојних пројеката, уз често добровољно учествовање широких народних маса. Постојала су три врло битна циља: први, одржати социјалистички систем и корачати ка сопственој визији комунизма, уз снажно дефинисану идеологију; други, економски и индустријски ојачати земљу; и трећи, кренути ка остваривању идеје да Кина буде један од равноправних светских лидера. Ова три циља заправо и представљају три фазе односа Кине и кинеске политике према животној средини. Прва фаза је заправо фаза Мао Цедунга (Mao Zedung).

Маоистичка идеологија је мобилисала друштво, гурајући људе у конфликт с природом. Масовне мобилизације у политичким кампањама често су биле праћене војном терминологијом; природа треба да буде „освојена“; за жетву треба да се предузме „офанзива“; „оружане снаге“ су припитомљавале дивљину, поплаве и суше су „побеђиване“; инсекти, глодари и врапци су морали да буду „збрисани“. Кроз три деценије Маове владавине, различитим интензитетом, провлаче се четири кључне теме друштвених односа које су условиле драматичне промене животне средине. То су: прво, специфична политичка репресија, како интелектуалаца, научника, званичника,

тако и обичних људи који се нису слагали са Маовом визијом односа између природе и друштва; друго, утопијска ужурбаност, коју је као народни и партијски лидер Мао покренуо и коју су прихватили локалне вође и сељаци, усмерена на брзо преобликовање околине и достизање социјализма; треће, догматска униформност, која је игнорисала регионалне особености и локалне традиције у односу на природу; и четврто, присилна пресељења, којима су људи слани у пустаре у склопу концентрисаних покушаја да се дивља земља претвори у обрадиву земљу, јачања војне одбране, повећања националне безбедности итд. (Shapiro, 2001, str. 208). Иако на први поглед ова констатација изгледа грубо, она се не разликује много од оне којом би се описало стање у другим државама социјалистичке оријентације, које су исто тако приступале односу између друштва и природе. То се исказивало неуважавањем закона природе и политичким и идеолошким пропагирањем доминације човека над природом. Идеолошки порив је имао за циљ да оснажи економију и индустрију, повећа стандард друштва, али је његов коначни циљ био „стићи и престићи капитализам“ како би се показале супериорност и доминација једног политичког и економског система над другим. Како је то с правом истицао проф. Данило Ж. Марковић, „сматра се да су се социјалистичке земље некритички односиле према идеји прогреса по којој се прогрес исказивао у брзом развоју производних снага и економском расту. Реализовање ове идеје имало је за последицу раубовање природе (као и радне снаге). У исто време овакво прихватање идеје прогреса није допуштало могућност да њено остваривање може довести и до нежељених последица, па и до нежељених еколошких последица које могу бити катастрофалне“ (Марковић, 2004, str. 241).

Други циљ кинеске државе био је да се постане самодовољан упркос међународној изолацији и да се побољша положај у свету с обзиром на то да Кини нису недостајала природ-

на богатства, односно природни ресурси, већ модерна технологија. Замена за модерну технологију, барем у то време, био је физички рад, који је био искоришћаван за масовне акције усмерене ка преобликовању природе или увећавању експлоатације природних ресурса. Можда је најбољи пример идеје о масовном поковању природе садржан у причи о Жутој реци, као великој и инспиративној победи социјалистичког човека над природом. Зауздавање и искоришћавање великих речних токова представља централну тачку кинеског односа с природом још од времена када је цар Ју Велики, 2.000 година пре н. е., започео прве хидропројекте после деветогодишње поплаве. Овај задатак је оберучке прихватила и Комунистичка партија сматрајући да ће амбициозним пројектима, чије су планирање започели и пре но што су дошли на власт, и масовним мобилизацијама задобити већу подршку народа. Од свих кинеских река, Жута река је уједно и најсклонија поплавама. Она се сматра колевком кинеске цивилизације, али и „кинеском тугом“ због честих изливања. Као и у претходним случајевима, ни ово насилно преобликовање природе, измештањем корита река и премештањем планина, није измислила Кина. На пример, чувена Хуверова брана у Калифорнији, дакле у САД, такође је изграђена насилним преобликовањем природе, делимичним измештањем реке, а коришћен је и метод мобилизације (незапослених) радника у изградњи бране у доба Велике депресије тридесетих година. Но, и поред тога, многе еколошке тешкоће Кине, чак и данас, у суочавању с негативним утицајима индустријализације на животну средину, могу се повезати с годинама Маове владавине. Други и трећи циклус развоја Кине, у контексту екологије, представља се кроз идеју да кинеска привреда ствара сопствену технологију и да креће да постаје један од светски равноправних лидера. Након смрти Мао Цедунга настаје, наравно не одмах и не аутоматски, политичко омекшавање и економско отварање ка свету, што је уједно значило

отварање и „врата и прозора“ за стране технологије и инвестиције. Али то је уједно била и својеврсна опасност да Кина уђе у нову врсту не баш пожељних односа, неотехнолошке зависности, већ и да упадне у замку еколошког колонијализма. Јер, заправо, Кина се отворила у можда најнезгоднијем тренутку, када је Европа и, наравно, цела западна цивилизација постала свесна еколошке опасности и када је настојала да своју застарелу технологију пресели тамо где не постоје еколошке сметње за то. Наиме, већ осамдесетих година прошлог века тај еколошки колонијализам показује јасно да се капитал не сели више тамо где су (само) услови за остваривање више профитне стопе бољи и бржи, већ пре свега тамо где нема еколошке свести политичких субјеката и где су еколошки закони, који би тај нови еколошки колонијализам спречили лоши или не постоје. Међутим, Кини је ова фаза била потребна као одскачна даска за усавршавање не само постојеће технологије већ и за преузимање и усавршавање западне технологије. Наравно, цена оваквог корака није била мала. У једном тренутку Кина не само да је постала лидер у производњи и трговини него је постала и лидер глобалног загађивања и огромна депонија отпада западне цивилизације. Довољно је погледати документарни филм *Пластична Кина* из 2016. године (режија Ђијуланг Ванг) да би се схватила сва социјална и економска димензија, или боље речено трагедија, затрпавања Кине европским и светским отпадом. Међутим, 2018. године уведена је мера забране увоза опасног отпада намењеног рециклирању на територију Кине. Политика која се односи на отпад показала је три ствари. Прва је еколошко-политичко-економско освешћивање Кине. Државна управа за заштиту животне средине је већ 1998. године подигнута на ниво Министарства у настојању да јој се дају већа надзорна овлашћења, а дошло је и до значајног повећања овлашћења агенција за заштиту животне средине да спроводе јаке еколошке прописе, који су до тада постојали само

на папиру. Иако су у том тренутку ресурси за извршење и даље били ограничени, а кршења широко распрострањена, чинило се да је кинеска влада већ у том тренутку била чврсто одлучна да преокрене репутацију земље као једне од најзагађенијих на свету (в. опширније Shapiro, 2001, str. 208–210).

„Еколошки проблеми постали су истинска централна бригаа кинеске владе не само зато што су креатори те политике препознали да сносе високу цену трошкова здравља и чишћења, повећане ерозије, поплава, дезертификације и пешчаних олуја. Многи лидери су свесни студија које показују да се трошкови деградације животне средине исказују кроз болести, губитком продуктивности и кроз увећавање трошкова чишћења ефикасно избрисали брзи кинески темпо економског раста, а жарко се прихватају зелене технологије ако имају ниске трошкове и доприносе економском развоју“ (Shapiro, 2001, str. 208). То је значило потпуно одустајање Кине од тзв. опасних ресурса и индустријске па и економске зависности од њих. Тиме је послата политичка порука да остатак света мора да се ослони на сопствене снаге када је у питању рециклажна индустрија, која није пријатељски настројена према животной средини. Први показатељи су одмах упутили на чињеницу да је затварање кинеског тржишта за светски отпад изазвало благу кризу у политици рециклирања, посебно у САД и Аустралији. Овај први корак (еколошко-политичко освешћивање Кине), који бих назвао „великим еколошким скоком“, парафразирајући „велики скок напред“, из 1958. године, започео је забраном увоза отпада из 2018. године, али то није једина еколошка политика или еколошки заокрет.

Годину дана касније, 2019. године, а пре свега захваљујући иницијативи генералног секретара КП Кине Си Ђинпинга (Xi Jinping), Кина има намеру да постане не само индустријски, економски, трговачки, војни и политички светски лидер већ и да иде у складу са савременим трендовима, у овом случају са

еколошким трендом. Како је Си Ђинпинг изјавио: „Добро еколошко окружење је најправедније опште добро и најобухватније и најкорисније задовољство за људе. Животна средина значи сам народ, зелена брда значе лепоту, а плаво небо срећу. Заправо, овде је наглашена потреба да се усредсредимо на побољшање егзистенције и среће људи како би се побољшала заштита животне средине“. У том смислу формирано је десет еколошких политика или боље речено десет циљева побољшања стања животне средине у Кини.^[2] Први, Министарство финансија и Министарство пољопривреде и руралних послова додељују: награде и додатке Централних јавних финансија за промоцију „тоа-летне револуције“ и подстицање свесног побољшања руралног људског станишта, другим речима, учинити санитарни отпад једнократним и рециклирати с обзиром на свесно побољшање руралног људског станишта.^[3] Други, успостављање стриктне одговорности државних органа за стање животне средине, односно успостављање и прихватање питања животне средине као политички примарног проблема.^[4] Трећи, Министарство за екологију и животну средину објављује листу пилот-локација за изградњу „градови без отпада“, а међу тим градовима се спомињу Шенжен, Баотоу, Тонглинг, Вејхај итд. Четврти, увођење Акционог плана за зелено путовање од Министарства саобраћаја, Националне комисије за реформе и развој, Министарства за екологију и животну средину и још дванаест

---

2 <https://chinadevelopmentbrief.cn/reports/chinas-top-ten-environmental-policies-of-2019/> (приступљено: 15. 5. 2021).

3 <https://chinadevelopmentbrief.cn/reports/chinas-top-ten-environmental-policies-of-2019/> (приступљено: 15. 5. 2021).

4 Двадесет првог априла, на десетом састанку Тринаестог сталног комитета Националног народног конгреса Извештај Државног савета за 2018. годину о стању животне средине и напретку заштите животне средине поднео је министар за екологију и животну средину Ли Ганђе (Li Ganjie)

других служби.^[5] Пети, објављивање Беле књиге Нуклеарна безбедност у Кини, коју је објавила Канцеларија за информисање Државног савета.^[6] Шести, успостављање Форума за заштиту животне средине и ублажавање сиромаштва који сматра да „нит еколошке и заштите животне средине треба да се провлачи кроз све напоре ка ублажавању сиромаштва и ревитализацији села, а резултати борбе против сиромаштва треба да се користе за јачање темеља зеленог и одрживог развоја усмереног ка ревитализацији села. Седми циљ је усмерен ка заштити вода, тако да су Министарство екологије и животне средине и Министарство становања и урбаног и руралног развоја заједнички објавили Административне одредбе за главне научне пројекте у контроли и пречишћавању загађења вода. Осми, то је јавност података која је исказана кроз објављивање Плаве књиге о еколошком управљању: Извештај о кинеском развоју еколошког управљања (2019–2020).^[7] Девети, то је активно учешће Кине

---

5 <https://chinadevelopmentbrief.cn/reports/chinas-top-ten-environmental-policies-of-2019/> (приступљено: 15. 5. 2021)

6 „Бела књига наводи да су откриће атома и развој употребе нуклеарне енергије донели нову мотивацију за развој човека и у великој мери побољшали човекову способност да разуме и трансформише свет. У исто време, развој нуклеарне енергије такође је повезан са безбедносним ризицима и изазовима. Ако човечанство жели боље искористити нуклеарну енергију и постићи већи развој, мора добро одговорити на различите изазове нуклеарне безбедности и осигурати нуклеарну сигурност.“ Доступно на: <https://chinadevelopmentbrief.cn/reports/chinas-top-ten-environmental-policies-of-2019/> (приступљено: 15. 5. 2021).

7 Извештај истиче да постоје четири проблема у кинеском еколошком управљању. Пре свега, дугорочна природа циља свеобухватног сузбијања деградације земљишта; друго, хитност да се разбије сукоб између приоритета еколошке заштите и процеса индустријализације; треће, тешкоће у подели плодова економског раста и друштвеног развоја у резерватима природе; и четврто, основна природа побољшања способности праћења и изградње модерног система праћења. Доступно на: <https://chinadevelopmentbrief.cn/reports/chinas-top-ten-environmental-policies-of-2019/> (приступљено: 20. 5. 2021.)

у борби против климатских промена. Овај политички циљ је у пракси приказан на Самиту светских лидера о клими 22. априла 2021. године (у условима пандемије ковида 19), где је Си Ђинпинг направио и радикалан политички искорак и раскид од традиционалног социјалистичко-комунистичког поимања односа између друштва и природе:

Морамо бити посвећени хармонији између човека и природе. „Све ствари које расту живе у хармонији и имају користи од исхране природе.“ Мајка природа је колевка свих живих бића, укључујући и људе. Пружа све што је неопходно за човечанство да преживи и напредује. Мајка природа нас је отхранила и морамо се према природи односити као према свом корену, поштовати је, штитити и следити њене законе. Непоштовање природе или непоштовање њених закона само ће нам се осветити. Систематско уништавање природе одузеће темеље људском опстанку и развоју и оставиће нас људе као реку без извора и дрво без корена. Треба заштитити природу и очувати животну средину као што штитимо очи, и настојати да подстакнемо нови однос у коме човек и природа могу и напредовати и живети у хармонији.^[8]

На овом самиту Си Ђинпинг прави још један раскид, овог пута с дотадашњим кинеским схватањем економског развоја:

Морамо бити посвећени зеленом развоју. Зелене планине су златне планине. Заштита животне средине значи заштиту продуктивности, а побољшање животне

---

8 http://www.xinhuanet.com/english/2021-04/22/c_139899289.htm (приступљено: 23. 5. 2021.)

средине подстицање продуктивности – истина је тако једноставна. Морамо напустити развојне моделе који штете или подривају животну средину, и морамо рећи не кратковидним приступима тражењу краткорочних развојних добитака на штету животне средине. Супротно томе, морамо да заобиђемо тренд технолошке револуције и индустријске трансформације, искористимо огромну прилику у зеленој транзицији и пустимо да нас снага иновација покрене да надоградимо наше економске, енергетске и индустријске структуре и поста-рамо се да здрава животна средина поткрепи одрживи економски и социјални развој широм света.^[9]

Ово су круцијалне ствари које представљају кинеско еколошко просветљење. На истом самиту, у својој поруци осталим светским лидерима, Си Ђинпинг је установио и кључна три принципа, где питање екологије постаје доминантно политичко питање. Прво, то је „посвећеност системском управљању“;^[10] друго, то је идеја о новом поимању „квалитета живота“ која, осим сузбијања сиромаштва, развијања економије и тежње ка социјалној једнакости, укључује и питање заштите животне средине;^[11] треће, то су политичке идеје које

---

9 *Исио.*

10 „Планине, реке, шуме, као и пољопривредна земљишта, језера, травњаци и пустиње су недељиви делови екосистема. Заштита екосистема захтева више од поједностављеног, палијативног приступа. Морамо следити урођене законе екосистема и правилно уравнотежити све елементе и аспекте природе. Ово је начин који нас може одвести тамо где желимо да будемо, екосистем у циркулацији звука и укупној равнотежи.“ Доступно на: http://www.xinhuanet.com/english/2021-04/22/c_139899289.htm (приступљено: 20. 5. 2021)

11 „Морамо бити посвећени приступу усмереном на људе. Животна средина се тиче добробити људи у свим земљама. Морамо у потпуности узети у обзир чежњу људи за бољим животом и добрим окружењем, као и нашу

се везују за борбу против климатских промена и дубоко задиру у будућност политичког преговарања не само о климатској већ и уопште о светској будућности. Оне су представљене кроз мултилатерализам и принцип заједничких, али диференцираних одговорности. Наиме, Си Ђинпинг је истакао да смо сви одговорни за стање животне средине, али да развијене земље ипак имају задатак да у тој борби за здравију климу помажу неразвијеним земљама, које сходно свом економском и индустријском развоју и својим економским и индустријским капацитетима нису толико одговорне за стање светске климе као развијене земље. На тај начин, Кина је себе сврстала, у духу социјалистичке традиције, на страну маргинализованих, незаштићених и неразвијених држава света. На истој конференцији Си Ђинпинг је поставио и кинеске еколошке циљеве. Најважнији циљ јесте тежња да Кина достигне максимум емисије угљен-диоксида пре 2030. и постигне неутралност његове емисије пре 2060. године.

И, на крају, десета еколошка политика, односно десети циљ у еколошкој политици Кине, јесте даљи развој политике Појас и пут. У септембру 2019. године Међународна коалиција за зелени развој иницијативе Појас и пут и Боао форум за Азију заједнички су објавили Извештај студије зеленог развоја Појаса и пута у Пекингу. „Заменик министра у Министарству за екологију и животну средину и повереник Саветодавног одбора коалиције Цао Ђингмин (Zhao Yingmin) присуствовао је конференцији за штампу и одржао говор. Извештај студије зеле-

---

одговорност за будуће генерације. Морамо истовремено тражити начине да заштитимо животну средину, развијемо економију, отворимо радна места и уклонимо сиромаштво, како бисмо постигли социјалну једнакост и правду током зелене транзиције и повећали осећај људи за корист, срећу и сигурност.“
Доступно на: http://www.xinhuanet.com/english/2021-04/22/c_139899289.htm
(приступљено: 20. 5. 2021)

ног развоја Појас и пут први је важан извештај о истраживању који се односи на заједничку изградњу националног зеленог развоја Појас и пут откако је коалиција формално покренута у априлу 2019. године. Такође, ово је први пут да је Форум Боао за Азију објавио посебан извештај о питањима 'зеленог развоја'. Извештај студије зеленог развоја Појас и пут одабрао је 13 случајева зеленог развоја из различитих индустрија у десет земаља за размену, на основу принципа продуктивности, стекао је признање и потенцијал за популаризацију и репликацију са шест аспеката зеленог развоја, укључујући контролу загађења, управљање и очување екосистема, зелену енергију, зелену производњу, зелени живот и зелене финансије.^[12]

Посматрано са еколошког становишта, иницијатива Појас и пут је до сада доста контроверзно тумачена и природа овог рада неумитно налаже додатна објашњења. Кренуо бих прво од ограничавајућих фактора којима је иницијатива Појас и пут представљена, односно, бићу прецизнији, како се у свету, високој политици, високој економији, па и у неким академским заједницама тумачи ова иницијатива.

Прва теза у медијима, која је чак прихваћена и у академским круговима, јесте да је Појас и пут нови облик кинеског хегемонизма, једна нова врста наметања политичког утицаја кроз економију, посебно кроз инвестиције, чиме се маскирају стварање и ширење политичког утицаја и доминације. Ова теза је облик директне предрасуде. Прво, Појас и пут је план који пролази кроз нешто кроз шта свет до сада није пролазио, кроз специфични институт светски јавне и отворене расправе. Размене мишљења и идеја. Допуна и измена. Није нам познато да је пројекат „глобализације“ крајем осамдесетих година прош-

---

12 http://www.xinhuanet.com/english/2021-04/22/c_139899289.htm
(приступљено: 20. 5. 2021)

лог века прошао кроз овакве демократске и академске филтере. То је учињено тек након првих негативних последица. С друге стране, крајњи производ те „једносмерне глобализације“ из 20. века јесте глобално загревање, које смо у 21. веку политички коректно назвали „климатским променама“. Појас и пут представља „двосмерну глобализацију“ и, додао бих, а касније ћу то покушати и да образложим, еколошки прихватљиву „двосмерну глобализацију“. Ту долазимо до предрасуда. Многи и даље сматрају Кину плодним тлом за економску и еколошку колонизацију, не прихватајући чињеницу да је Кина достигла, а можда чак и прстигла западну цивилизацију у технолошким, а посебно еколошко-технолошким иновацијама. Себичност западне цивилизације је заснована на експанзионизму, она је данас само софистицирана, понекад и политички прикривена, али су суштина и њене последице апсолутно исте. Она говори често расним, а не само национално нетрпељивим језиком. Суштина је лажна супериорност. „Прва (једносмерна) глобализација“ била је неуспешна и колонизаторска не само у економском већ и у еколошком смислу.

Зато иницијатива *Појас и љућ* представља пример „двосмерне глобализације“ и као таква смета конзервативним круговима. Не бих желео да звучим као Грета Тунберг (Greta Thunberg), али морам да укажем на две кључне изјаве бившег америчког председника Доналда Трампа (Donald Trump) које дочаравају однос према модерној Кини: „Концепт глобалног загревања створили су Кинези и за Кинезе како би америчку производњу учинили неконкурентном“, и друга, „Кина, Индија, Русија, многе друге нације, немају баш добар ваздух, немају баш добру воду у смислу загађења и чистоће. Они не сносе одговорност“. Други извор предрасуда је опет заснован на нарцистичкој утемељности западне цивилизације. Пропагандна машина говори у корист „западних производа“, оцењујући кинеске производе као јефтине и, наравно, уз ка-

рактеристику да не трају дуго. Али то је већ позадина економског рата у „двосмерној глобализацији“. Трећи извор су неистине, на пример да већина термоелектрана на угља које се граде у иностранству, а финансирају се из Кине, користи супкритичну технологију угља ниске ефикасности, која производи неке од највиших емисија било ког облика производње електричне енергије. Порука која се шаље јесте да Кине не само што уништава своју животну средину већ то има намеру да ради и тамо где инвестира. Па је, сходно томе, идеја новог пута свиле заправо да се „очисти“ Кина а загади свет.

Будимо искрени, то је типична осветнички срочена мисао, јер Кина данас одбија да буде ђубриште за Европу и Америку. У међународним односима, ако изађемо из сфере „економског рата“, ситуација је следећа. Кина полако постаје лидер у међународним напорима да глобално загревање одржи испод 2°C, играјући кључну улогу у преговорима о Париском споразуму, обећавајући да ће емисија угљеника достићи врхунац до 2030. и да ће након тога брзо опадати. Кина је брзо постала један од највећих светских инвеститора у обновљиве изворе енергије, улажући у соларне и ветровске пројекте, хидроелектране и електрична возила. Кинески председник Си Ђинпинг описао је нову еру у кинеском развоју дефинишући је као „еколошку цивилизацију“. Не памтим да је иједан светски лидер до сада говорио на овај начин спомињући да једна национална цивилизација жели да постане „еколошка цивилизација“. Си Ђинпинг је Појас и пут веома прецизно дефинисао као „нови пут свиле“, који ће бити „зелен, здрав, паметан и мирољубив“. Уочљиво је да председник Си Ђинпинг не говори језиком „једносмерне“ глобализације и не користи економски колонизаторске термине „слободно кретање капитала, људи, роба, идеја, информација итд.“, већ говори језиком „двосмерне“ глобализације, где су кључне речи „зелен, здрав и мир“, односно, као што је и истакао на првом Форуму Појас и пут,

маја 2017: „Појас и пут је визија зеленог развоја и начин живота и рада који је зелен, нискоугљенични, кружан и одржив.“

„Еколошка цивилизација“ се као појам налази у идеологији Кинеске комунистичке партије од 2007. године. Између 2007. и 2017. више од 4.000 објављених кинеских чланака и књига укључивало је еколошку цивилизацију као једну од својих кључних речи (Cuhn, 2019). Концепт еколошке цивилизације (*shentai venming*) сматра да је природа део живота, а не нешто што се може експлоатисати без ограничења. Она служи као референтни оквир за кинеско политичко руководство да развије визије савременог еколошког социјализма,^[13] који ће моћи да усклади еколошку, економску и социјалну компоненту друштвеног развоја (Cuhn, 2019). Ова визија савременог еколошког социјализма садржана је у претходно наведених 10 (циљева) еколошких политика, али као таква оставља простора и за дубинску политичко-еколошку расправу и анализу да ли је Кина на путу од „либералног енвиронментализма“ ка „ауторитарном енвиронментализму“ (Wang-Kaeding, 2018).

Ово су биле предрасуде и одбране. Где је истина? Кина је водећа земља у свету по производњи електричне енергије из обновљивих извора енергије, са више него двоструко више од генерације другопласиране земље, Сједињених Америчких Држава. До краја 2018. године земља је имала укупан капацитет од 728 ГВ (гигавата) обновљиве енергије, углавном од хидроелектрана и ветра. Кинески сектор обновљиве енергије расте брже од сектора фосилних горива и капацитета нуклеарне енергије. Кина је светски лидер у производњи енергије ветра, с највећим инсталираним капацитетом од свих држа-

---

13 Више о појму модерног еколошког социјализма кроз призму његовог историјског развоја, од Ханса Магнуса Енценсбергера (Hans Magnus Enzensberger) преко Андреа Горца (Andre Gorz) до Дејвида Пепера (David Pepper) видети у: Надић, 2012.

ва и континуираним брзим растом нових ветроелектрана. Са великом копненом масом и дугом обалном линијом, Кина има изузетне изворе енергије ветра, и то, према проценама, око 2.380 ГВ експлоатабилног капацитета на копну и 200 ГВ на мору. Кина је највеће светско тржиште и за фотонапонске системе и соларну топлотну енергију. Од 2013. године Кина је водећи светски инсталатер соларних фотонапонских система (ПВ). Кина је 2015. године постала највећи светски произвођач фотонапонских електрана, тесно надмашивши Немачку – 2017. је била прва земља која је прешла 100 ГВ кумулативног инсталираног ПВ капацитета, а до краја 2018. имала је 174 ГВ кумулативног инсталираног соларног капацитета. Од маја 2018. Кина држи рекорд у највећем оперативном соларном пројекту од 1.547 МВ у Тенгеру. Ту је и питање саобраћаја и посебно електричних возила. До 2015. године продаја електричних возила у Кини премашила је амерички ниво. У 2018. години кинеска продаја премашила је 1,1 милион аутомобила, више од 55% свих електричних возила продатих у свету и троструко више него што су кинески купци купили две године раније. Те године продаја америчких електричних возила износила је само 358.000. Влада је такође свесна да би електрична возила могла да помогну у решавању неких од најжитнијих енергетских и еколошких проблема у Кини: прво, масовно загађење ваздуха гуши њене велике градове, и друго, Кина је до сада највише доприносила глобалним емисијама које су изазивале климатске промене.

Лично искуство боравка у Шангају 2019. године допринело је и разбијању неких сопствених еколошких предрасуда у вези са Кином. Наиме, иако Шангај, као врста „показног“ града можда није прави пример да се покаже пут еколошке трансформације Кине, занимљиве су неке ствари које су на мене оставиле утисак. То је град зеленила и изузетно уређених и одржаваних паркова, а не само невероватно високих послов-

них и стамбених објеката. Ваздух није толико загађен колико сам очекивао, што је као моја констатација изазвало позитивно чуђење и задовољство код кинеских колега са Фудан универзитета, имајући у виду концентрацију саобраћаја на улицама Шангаја. Ту истичем посебно постојање различитог система регистарских таблица у саобраћају да би се направила разлика између традиционалних аутомобила загађивача и нових електричних и хибридних аутомобила и аутобуса. Електрични аутомобили имају зелене таблице по чему се симболично разликују од осталих возила у саобраћају. А и сама држава даје пореске и друге финансијске олакшице за куповину електричних возила. И, на крају, у соби хотела у коме сам одсео у Шангају, ради спровођења националне политике одрживог развоја, заштите животне средине и штедње ресурса, а на подстицај Комунистичке партије, како је објашњено у летку, није било креме и четке за чишћење ципела. То се сматра не само економским већ и еколошки неприхватљивим трошком. Посебна снага Кине у овој еколошкој трансформацији лежи у омладини. Иако је она конзумеристички оријентисана, систем формалног и неформалног еколошког образовања усмерава децу и омладину, поготово студентску популацију, да не буде упозната само са еколошким проблемима, како домаћим тако и светским, већ и да буду у неким сегментима и боље информисани од својих вршњака у другим деловима света.

ЗАКЉУЧАК. СРБИЈА И КИНА

Народна република Кина дефинитивно мења свој еколошки лик како унутар својих граница, тако и према свету. Наслеђење еколошки проблеми, исказани кроз дугогодишњу антиеколошку политику, и данас постоје у Кини и биће потребно доста времена да се превазиђу и реше. Међутим, општи политички циљ Кине и еколошке намере садашњег кинеског руководства

јесу да у блиској будућности она буде пример, можда не баш и лидер, у области вођења еколошки одговорне државне политике у домаћим и у светским оквирима. Многи ће посумњати у искреност нове еколошке кинеске политике, међутим, сметрам да не треба сумњати у ону црту кинеске модерне државности која је општепозната као „посвећеност“ некој идеји и спровођењу те идеје. А та актуелна еколошка посвећеност видљива је у све већој употреби изреке: „Хармонија између Небеса и Човечанства“, која је дефинитивно уклонила Маову крилатицу: „Човек мора да освоји природу“.

За разлику од Народне Републике Кине, Република Србија има технолошки, односно еколошко-технолошки заостатак у односу на западну цивилизацију, али и у односу на кинеску. Наиме, процес развијања еколошки прихватљивих иновација у Србији успорен је захваљујући неразумевању значаја претходно поменутих кључних речи: зелено и здраво. Србија је у некој врсти специфичног процепа. С једне стране, имамо политичку жељу да будемо земља чланица ЕУ, што значи апсолутно прихватање еколошких стандарда и, наравно, технологије која потиче из земаља ЕУ, односно из земаља које су пионири „једносмерне“ глобализације. Даље, буџет Министарства за заштиту животне средине Републике Србије за ову годину, уз постојеће увећање од четири милијарде динара, износи 12,3 милијарде динара, што више није тако скромно као што је некада било, али је ипак недовољно да би се санирале дугогодишње последице игнорисања еколошких проблема и да бисмо се ускладили са Европом. Хоћу да кажем да су наше финансијске могућности за еколошку трансформацију изузетно скромне и ограничене, а оно што нас спаја са Кином јесте прилично сличан терет лоше еколошке прошлости који изискује велика инвестирања у заштиту животне средине. Имајући у виду „челично пријатељство“ и потпуно политичко разумевање између Кине и Србије, као и еколошки интерес Србије за

еколошком модернизацијом, сарадња између Србије и Кине у оквиру иницијативе Појас и пут не би требало да почиње и завршава се инвестицијама у железнице, куповином челичана и модернизацијом термоелектрана. Оно што представља реалну опасност у овим кинеским инвестиционим циклусима, овде мислим на Србију, јесте да се поједине кинеске компаније ипак не понашају еколошки, а често и избегавају наше домаће еколошке стандарде, поготово када је у питању „опасна“, односно тешка и металопрерађивачка индустрија. То ствара негативни одијум јавности, која оправдано очекује поштовање еколошких закона и стандарда, јер у Кини ипак видимо пријатеље. Наравно, и када долази до таквих ситуација, морамо бити реални. Природа капитала и профита таква је да он тежи да се увећа по сваку цену, био зелене, црвене или црне боје.

Због тога иницијатива Појас и пут у Србији треба да укључи управо кинеске инвестиције у екологију, односно у обновљиве изворе енергије: енергију ветра, соларну енергију. Међутим, бићу искрен, осим мобилних телефона кинеске производње (који су веома добри, јефтине и ипак трају дуго), Београд је препун електричних Сјаоми (*Xiaomi*) тротинета „Made in China“. Али и батерије тих тротинета захтевају електричну енергију. И ту се опет враћамо обновљивим и политички неконфликтним изворима енергије и проблемима климатских промена, јер није свеједно из каквих извора добијамо електричну енергију и какав квалитет ваздуха остављамо иза себе.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Cuhn, B. (2019). *Ecological Civilisation in China*, DOC Research Institute, 2019. Available at: <https://doc-research.org/2019/08/ecological-civilisation-china-berthold/> (viewed: 23. 5. 2021). [In English]

- Marković D. Ž. (2004). *Social Ecology*, Beograd. [In Serbian]
- Nadić, D. (2012). *Essays on Political Ecology*, Beograd. [In Serbian]
- Shapiro, J. (2001). *Mao's War Against the Nature. Politics and Environment in Revolutionary China*, Cambridge.
- Wang-Kaeding, H. (2018). *What Does Xi Jinping's New Phrase 'Ecological Civilization' Mean? An investigation of the phrase is pressing*. Available at: <https://thediplomat.com/2018/03/what-does-xi-jinpings-new-phrase-ecological-civilization-mean/> (viewed: 28. 5. 2021).

INTERNET SOURCES / ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

<https://chinadevelopmentbrief.cn>

<http://www.xinhuanet.com>

<https://english.mee.gov.cn/>

DARKO P. NADIĆ

University of Belgrade
Faculty of Political Sciences
Belgrade (Serbia)

CHINA'S ECOLOGICAL PATH

SUMMARY

For almost two decades, the People's Republic of China has been on the path of complete environmental enlightenment and redesign of its character in the international community. China is becoming not only an active but also a dominant participant in the global fight against climate change. In addition, China is firmly determined to change its internal environmental situation and its policy of further industrial progress,

harmonizing it with the generally accepted environmental goals of humanity. The paper presents the basic facts about certain historical and political causes of inadequate attitude towards the environment in China, as well as the radical ecological and political deviation from ignoring ecological problems to formulating ten new goals, ie ten ecological policies, which are contained in the new ideology of „ecological civilization”. A special review in the paper is given to the ecological elements of the „Belt and Road” initiative and the previous Chinese achievements in ecological and technological development. The conclusion also suggests a direction for possible cooperation between China and Serbia in the field of that ecological-technological development.

KEYWORDS: People’s Republic of China, environmental civilization, environmental policy, „belt and road” initiative, Xi Jinping

---

УЗРОЦИ И ПОСЛЕДИЦЕ РАДИКАЛИЗАЦИЈЕ ЕКОЛОШКИХ ПОКРЕТА У СРБИЈИ^[1]

ДАРКО П. НАДИЋ

Универзитет у Београду
Факултет политичких наука
Београд (Србија)

САЖЕТАК: У раду се разматрају узроци и последице радикализације деловања еколошких покрета у Србији у 2021. години. Као узроци радикалног деловања истичу се следећи фактори: интензивне економске инвестиције од почетка овог века, опште неповерење да су политичке структуре уопште у стању да реше наслеђене и нове еколошке проблеме, и стварање ситуације да еколошки покрети више делују као класични политички покрети. У раду се анализира управо трансформација еколошких покрета и фактора који су убрзали ту трансформацију, као и нових метода њиховог деловања, посебно оних који су изазвани случајем Компаније Рио Тинто. С тим у вези, уводе се два нова појма – „политизација екологије“ и „постполитизација екологије“, где се под политизацијом екологије подразумева употреба еколошких проблема за краткорочне политичке промоције, а под постполитизацијом прелазак еколошких покрета у класичне политичке покрете.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: еколошки покрети, еколошки референдум, политизација екологије, постполитизације екологије, Рио Тинто

---

1 Текст је први пут објављен у часопису за политичку теорију и праксу *Напредак* 3 (1) /2022 doi: 10.5937/napredak3-37025

УВОД

Годинама су еколошки покрети у Србији били у процесу тражења свог места и улоге у склопу нових друштвених покрета (Marković, 2015, str. 431–448; Nadić, 2020, str. 97–113). Морамо признати и да „екологија“ до сада није била толико популарна, односно доследан предмет интересовања политике и политичких структура. Од настанка вишепартијског система ретко је која политичка странка у Србији у свом политичком програму имала оно што данас популарно називамо „зеленом“ политичком агендом. У том смислу може се разликовати чисти еколошки активизам од политичког еколошког активизма. „Чисти“ еколошки активизам, који је довео до стварања одређених еколошких покрета у Србији, у последњој деценији прошлог века имао је за циљ да се, пре свега, реше одређени еколошки проблеми у локалним срединама који су угрожавали квалитет живота становника. Њихова димензија била је просторна (усмерена ка локалној средини) и специфично аполитична, јер није залазила у домен класичне политике у смислу постављања класичних политичких захтева, као што је, на пример, освајање политичке власти. То значи да циљ ових покрета није био смена неке локалне или централне власти, већ само решавање постојећих проблема. У томе се може видети и почетак тренда маргинализације еколошких покрета јер они заправо нису представљали претњу било којој власти. Можемо рећи да су тада еколошки покрети имали еманципаторски карактер и исто такав потенцијал.

Трећа деценија овог века доноси измењену слику. Екологија постаје популарна, модерна и незаобилазна у друштвеном, па самим тим и у политичком животу. Еколошки покрети полако мењају своју основну, претходно наведену функцију и улазе у један специфичан сегмент, који карактерише политизација еколошких проблема. Узрок ове политизације је вишеструк. Пр-

во, то је појачана економска активност у Србији након 2000. године која је довела до ситуације да су многе стране инвестиције и уговори о инвестирању били нетранспарентни. Томе је погодвала и нова офанзива међународног капитала, који се више није селио из једне државе у другу због јефтине радне снаге, већ управо због непостојања еколошких закона или њихове порозности, односно непримењивања еколошких закона у случају да су уопште постојали. Као пример истичемо USS Steel, америчку компанију која је 2002. године купила Железару Смедерево (Сартид). Ову инвестицију убрзала је чињеница да је Србија тада ушла у економску и политичку транзицију, али без назнака да је спремна да истовремено уђе и у еколошку транзицију. USS Steel је сасвим одговарао систем феудалних надница радницима, али и непостојање еколошких закона који су на стриктан начин регулисали питања загађења ваздуха. Други узрок је политичко игнорисање еколошких проблема, који су настали као последица економских активности у Србији у периоду од 1990. године до данас, као и оних који су наслеђени из периода социјализма. Ово политичко игнорисање представља врсту небриге политике у Србији за проблеме животне средине. Узрок, пре свега, лежи у националној еколошкој свести и еколошкој свести политичких структура, где је „екологија“ била само једна врста прилепка у политичким активностима неких других министарстава. То је један од фактора који је еколошке покрете полако водио ка радикализацији у њиховом еколошком ангажману. Тај постепени радикални еколошки ангажман водио је опет ка постепеном дефинисању њихове политичке платформе. Суштина је у томе да су у том случају еколошки покрети полако губили еманципаторски карактер, а добијали класичну политичку улогу, при чему „екологија“ често није ништа више од мамца. Посебан проблем у овако дефинисаном узроку јесте и то што централна власт у Србији годинама није водила доследну бригу о стварним потребама локалних заједница како

економским, тако и еколошким. То је опет последица чињенице да је еколошка политика у Србији до 2020. године била централизована, лишена представе о конкретним еколошким проблемима локалних заједница. Иако децентрализација еколошке политике у Србији фактички још није спроведена, приметни су одређени позитивни помаци, који су настали као резултат политичког опредељења да се реше одређена питања, као што су, на пример, депоноване отпада и борба против климатских промена. Следећи узрок радикализације еколошких покрета у Србији настао је као последица еколошке глобализације у смислу упознавања домаћих еколошких покрета с радикалним методама деловања, односно активностима мање-више сличних покрета из иностранства. У оквиру такве специфичне еколошке глобализације треба посматрати и улогу друштвених мрежа не само као специфичних медијума него и као средстава мобилисања, организовања и функционисања еколошких покрета.

СЛУЧАЈ РИО ТИНТО

Случај који може да послужи као пример како се преко ноћи могу створити радикални еколошки покрети јесте случај Рио Тинта, компаније која је у Србију ушла 2004. године. Крај 2020. и почетак 2021. и у Србији и у Београду обележени су релативно мирним грађанским протестима против ангажовања Рио Тинта у даљим истраживањима и експлоатацији руде литијума. Рио Тинто је као мултинационална компанија пуна контроверзи и у својим досадашњим активностима у свету показало се да је можда еколошки неодговорна и да је у њеним геолошким истраживањима профит изнад идеје о добробити за животну средину. Међутим, вероватно је да на свету нема мултинационалне компаније која нема неку еколошку мрљу у својој каријери. С Рио Тинтом, барем у Србији, ситуација је ипак специфична. Рио Тинто је дошао у Србију 2004. године,

дакле четири године након пада режима Милошевића, и то у државу жељну страних инвестиција, након дугогодишњих економских санкција и ратова на простору бивше Југославије, а поготово жељну страних инвестиција у областима рударства и тешке индустрије, јер заправо развој рударства на простору Србије почиње још у XIII веку, доласком немачких рудара, чувених Саса, а свој развој достиже у периоду између два светска рата иако је већина власништва над рудницима у Србији у том периоду била у рукама француског, белгијског и немачког капитала. После Другог светског рата рудници су национализовани и права на истраживање и експлоатацију имале су само државне компаније. Након политичких промена октобра 2000. године и непосредно након спроведене приватизације, Србија се нашла на удару многих рударских компанија жељних јефтиних природних ресурса, а при томе је имала еколошки неспособну администрацију и еколошки непросвећене политичаре. Дакле, доласком Рио Тинта, можда не сасвим случајно, откривена је нова руда јадарит, комбинација литијума и бора, која је као нови минерал призната и заведена 2006. године. Ова руда је одмах проглашена за стратешки важну руду јер је веома значајна компонента за производњу литијумских батерија од којих зависи савремена технолошка цивилизација, а које опет индиректно представљају не само зелену технологију већ и зелену енергију. Те батерије се користе за мобилне телефоне, лаптопове, електричне аутомобиле, бицикле, тротинете и још многе друге уређаје од којих смо већ сада зависни у свакодневном животу, а успут доприносе борби против климатских промена. Након открића јадарита и његове могуће употребне вредности у литијумским батеријама убрзо су уследиле изјаве политичких званичника у Србији да ће ископавање ове руде допринети побољшању финансијског стања државе. Оно на шта је Рио Тинто сасвим сигурно и свесно „играо“ јесте и недовољна еколошка свест грађана, комби-

нована с релативно ниским животним стандардом, имајући у виду да би за изградњу могућег рудника и других постројења био потребан откуп земљишта у приватном власништву.^[2] То се и догодило. С друге стране, у целом овом „еколошко-политичком“ рату јављају се четири веома важне појаве, које захтевају додатно промишљање.

Прва појава је да, како се приближавао рок почетка експлоатације јадарита, тако су покренуте две кампање против Рио Тинта. Прва кампања, коју су водили еколошки активисти и новофомирани еколошки покрети, била је усмерена на то да покаже да сама компанија уопште није еколошки одговорна и да се њено присуство у разним државама увек везивало за афере, пословне потезе које су били везани не само за угрожавање еколошке стабилности већ и за угрожавање живота и здравља људи. Наше прво питање или констатација, а имајући у виду природу пословања, као и идеју о природним ресурсима као општем добру, јесте – да ли било која компанија која се бави рударством или било којим другим видом истраживања или експлоатисања природних ресурса може да се посматра као еколошки одговорна? Веома тешко. Зато што свака ком-

---

2 „Они су нама дошли и почели су да истражују и копају неке рупе. И нама сељацима добро дошло, они лепо плате ар или два земље. То је било 2014. или 2015. године. Мени тад још нису, али јесу комшијама околo“, прича Живана Шакић из села Горње Недељице. Па наставља: „И годинама после, они су нама причали лепе приче како ћемо ми добро зарадити, како је нађена добра руда, како то није отровно. А ми им кажемо: 'Па не правите ви нама бању, него рудник'. Тај рудник – литијум и борна киселина – то је опасно. А они су почели да нам говоре како ћемо се ми обогатити и почели да нам нуде лепе цене“. У јуну ове године, Живана Шакић са свим члановима породице се пакује. За кућу од 200 квадрата и хектар и 30 ари земље добила је 200.000 евра. Рок да се исели је 28. август. „Сад се осећам превареном. И кајем се. Има ли лепшег од овога?“, тужно ће Живана. Заједно с њеном кућом, продате су до сада 34 од 83 куће. (<https://www.dw.com/sr/%C5%BEivana-je-prodala-ku%C4%87u-zbog-rioto-tinta-i-kaje-se/a-57895675>) (приступљено 15. 12. 2021).

панија с тим описом делатности мења не само општу слику природе већ и диверзитет. Нарушава сваки облик природног живота у име индустријског опстанка и напретка друштва. С друге стране, уколико бисмо ишли до краја, сматрамо да нема компаније у свету, од текстилне, рударске до прехранбене индустрије, чије активности нису пратиле афере, корупција, лобирање, па и у угрожавање здравља и живота људи. Но, то је у природи економске формације и интереса профита и није предмет ове анализе. Дакле, такве компаније, поготово оне за које нам је познато само географско али не и финансијско порекло, по природи свог пословања еколошки су неодговорне, али испуњавање обавеза према држави и друштву, поготово према локалној заједници, чини да добију епитет „еколошки одговорних“. Дакле, „еколошка филантропија“ је кључни моменат, и то пре свега лажни моменат, који медијски чини разлику, а који се касније може појавити у форми класичног *greenwashing*-а.

Друга појава везана за Рио Тинто јесте правна природа активности компаније у Србији. Као што је истакнуто на почетку овог одељка, они су присутни у Србији од 2004. године. Сасвим смо сигурни да Рио Тинто није случајно дошао у Србију 2004. године и самоиницијативно кренуо да истражује рудно богатство. Верујемо да су свему томе ипак претходили неки уговори, односно дозволе, али то је већ предмет правне а не социополитиколошке форензике, посебно имајући у виду нетранспарентност економских уговора са страним компанијама од 2000. године до данас.

Трећа појава је политизација целог проблема боравка и делатности Рио Тинта у Србији. Појава Рио Тинта, тајновитост истраживања, кампање преко друштвених мрежа и интернет медија изазвали су поларизацију политичких снага. С једне стране, формиране су опозиционе политичке странке, покрети и струје које су ујединили или подржали локални

еколошки покрети који сеprotиве Рио Тинту. Чини нам се да само локални еколошки покрети и активисти делују у овом случају искрено, док се, користећи талас њиховог незадовољства, прикључују опозиционе странке, којима случај Рио Тинта служи да изађу из маргинализованог или самоизолизованог (без обзира на то да ли је он добровољно изабран или је присиљан) политичког положаја. У овом случају долазимо до ситуације која се може дефинисати као „политизација екологије“, односно ситуације да се постојећи еколошки проблем користи за разрешавање крупнијих политичких проблема, а не за решавање тог проблема. Јер како другачије објаснити изненадно интересовање појединих политичара за еколошке проблеме и, конкретно, за одрживи развој, или како се одједном локални еколошки активиста одлучи да своју будућност види у политици а не више у екологији. Самим тим постаје видљиво да је екологија постала инспиративна за политику.

Четврта појава коју овом приликом анализирамо јесте маркетинг, ПР, и лобирање које је спроводила компанија Рио Тинто. Овде скрећемо пажњу на специфичан плаћени оглас^[3] на интернет сајту Б92 насловљен: „Шанса за најбоље дипломце у Рио Тинту. Брига, храброст и радозналост – вредности у којима стасавају нови лидери“. Две ствари су овде круцијалне. Прво, то је представљање лика компаније у позитивном еколошком смислу, односно врста ПР одговора на оптужбе о еколошкој неодговорности компаније, где се истиче да идеје о одрживости, рударству и напретку нису у супротности: „Водећи се вредностима које подржавају бригу, храброст и радозналост, лидер у рударству, већ преко 150 година испуњава своју визију, да буде пионир напретка. Мултинационална компанија

---

3 https://www.b92.net/biz/pr/pr.php?nav_category=1244&yyyy=2021&mm=11&dd=06&nav_id=2052245 (приступљено 6. 11. 2021).

Рио Тинто дубоко верује у одговорну и одрживу производњу материјала који су неопходни за људски напредак.^[4] Друго, чињеница је да Рио Тинто сасвим сигурно жели да привуче посебну циљну групу – младе и незапослене особе.^[5]

ПОЈАВА РАДИКАЛНОГ ДЕЛОВАЊА ЕКОЛОШКИХ ПОКРЕТА

Као контраефекат јавили су се посебни еколошки покрети и нови еколошки активисти. И, наравно, политизација екологије, уколико ту појаву можемо да дефинишемо као употребу еколошких проблема, нерашчишћених еколошких ситуација, супротстављених еколошких и еколошко-економско-политичких интереса са циљем остваривања краткорочне политичке добити, која по својој суштини може бити само добробит за политичку и економску елиту, али не и за опште грађанство. Ово се односи и на еколошке покрете, а посебно на про-

---

4 *Исџо.*

5 „Сваки лидер почиње тако што прво следи своје снове. Генерација 3 је и званично најбројнија генерација на планети која сигурно корача ка остварењу својих снова. Ова, прва потпуно дигитална генерација, чешће се од својих претходника одлучује за више школовање, не преза од заузимања става и активизма, а карактерише је и то да је толерантна и отворена за нова искуства. Будући лидери из редова 'зумера', према истраживањима, траже јединствено радно искуство. На корпорацијама је да им га омогуће. Водећи се вредностима које подржавају бригу, храброст и радозналост, лидер у рударству, већ преко 150 година испуњава своју визију, да буде пионир напретка. Мултинационална компанија Рио Тинто дубоко верује у одговорну и одрживу производњу материјала који су неопходни за људски напредак. Најбољи дипломци широм света имаће прилику да се прикључе компанији Рио Тинто, у којој се од првог дана у њих верује и очекује да ће баш они ускоро бити предводници одрживог рударства, промене која је у индустрији већ отпочела. У окружењу у којем се приоритет физичка и емоционална сигурност, у којем се храброст да се јавно иступи и пробају нове ствари високо вреднује, у којем је радозналост врлина и никада не постоји сувишно питање, генерација 3 може испољити сву своју креативност да се ствари раде боље и сигурније“ (*исџо*).

блем њихове искрене мотивисаности. Ови *ad hoc* еколошки покрети, основани са идејом решавања локалног еколошког проблема, имају више мана него врлина. Но, почећемо с врлинама. Они су утемељени на локалном активизму и локалном еколошком проблему. Лидери су углавном људи управо из те средине. Тај активизам је искрен јер их поменути еколошки проблеми конкретно погађају. Њихова мана је што су краткотрајни. Време њиховог трајања ограничено је на трајање одређеног еколошког проблема. Уколико еколошки проблем дуже траје, тј. ако ни локална ни национална администрација не покушавају да реше проблем, еколошки активизам губи на интензитету, док локални еколошки лидери с временом постају део владајућих или опозиционих политичких групација. Односно, долази до класичног политичког а не чисто еколошког активизма, односно до уновчавања „еколошке побуне“. Исто тако, еколошко-политичка инструментализација видљива је када владајуће или опозиционе странке користе лидере еколошких покрета па и саме еколошке покрете за своју политичку борбу и сопствене политичке циљеве. На тај начин и еколошки покрети и лидери тих покрета одступају од онога што је не само академска већ и реална политичка дефиниција еколошких покрета, а то је да се они не боре за власт као што то раде класичне политичке странке.^[6] Овде нећемо улазити

---

6 Као пример за ово дајемо изјаву једног лидера еколошког покрета: „Локални и остали еколошки активисти, међутим, истичу да ће се борити против рудника литијума. Александар Јовановић Ћута из удружења Одбранимо реке Старе планине, који је иначе најавио и учешће еколошких активиста на београдским изборима, тврди да ће пројекат „Јадар“, који је по њему опасност за све, највише бити опасан за власт. Као и до сада када је реч о насилном отимању природе, њеној девастацији и протеривању људи, након широких расправа о законитости, утицаја на животну средину, на крају се све сведе на то када се појави та проклета механизација. Дакле на физички отпор. Таквих сцена је било много на Старој планини, а што се Лознице тиче, лако је зами-

у детаље, поготово не у техничко-технолошке, експлоатације јадарита, опште сигурности или опасности по животну средину, прво зато што то није проблем друштвених наука. Оно што захтева пажњу јесте како решити проблем, који се своди на питање где је граница „јавног“ и „општег добра“ и ко је титуларни борац за заштиту оба добра, те како то спровести у пракси. Титуларни, односно номинални власник је држава. Држава, сходно природи овог власништва, њиме и управља. За одређивања успешности управљања постоје и одређени индикатори и критеријуми. Осим њих, постоји и право државе да у оквиру управљања јавним добрима то управљање пребаца, поштујући законе, неком другом субјекту, а да за то управљање, односно коришћење и експлоатацију јавног добра, од тог другог субјекта добија неку финансијску накнаду. У овом случају, оног тренутка када је Рио Тинто ушао у Србију 2004. године, он је *de facto* постао управљач јавног добра еколошки схваћеног као „опште добро“.^[7] То не умањује његову законску одговорност за стање тог јавног добра. Оно што представља проблем није како „избацили Рио Тинто из Србије“, што је можда циљ еколошких покрета, већ да ли можемо да отворимо модел демократског одлучивања када су у питању „јавна“ и „општа добра“. Општа политичка клима до које су противници Рио Тинта и нпр. припадници покрета Одбранимо реке Старе планине довели јесте да је приметна радикализација, оличена у елементима еколошког тероризма. Њихове активности на рушењу инсталација у оквиру комплекса мини-хидроелектране или супротстављања техници компаније Рио Тинто могу

слити колоне добровољаца из читаве Србије који се крећу пут Лознице да бране оно што припада свима нама“, каже за *DW* Јовановић (исто).

7 Опширније о односу јавног и општег добра у еколошкој политици в: Nadić, 2021, str. 1590–1600.

да делују симпатично и да имају подршку шире јавности, али њихове активности су противзаконите, јер закон штити приватну својину, ма каква и чија она била, као и облици вербалних претњи (на пример, објављивања приватних телефонских бројева неких чланица Владе) који су мање-више ствар опште и политичке културе, па тек онда облик еколошког тероризма. Београд, али и поједина места у Србији, у новембру и децембру били су суочени са константном „викенд блокадом“ аутопута и других магистралних путева од еколошких активиста појединих еколошких и политичких покрета (нпр. Не давимо Београд, Еколошки устанак, Крени покрени). С друге стране, такав радикални екологизам у овом веку мало је непримерен, и у Србији то више изгледа као лоша копија активности неких светски познатих еколошких покрета које су они упражњавали пре тридесет и више година. И, на крају, оригинална „зелена политика“, схваћена као облик политичког организовања, није насилна и таква мора и да буде. Овде је у питању само у којој мери домаћи еколошки покрети могу да утичу на јавно мњење у формирању подршке и на политичке институције у смислу утицања на креирање еколошке политике.

Прошле године, 1. јуна, с представницима Рио Тинта срео се и председник Србије Александар Вучић, који је захвалио компанији на спремности да разговара о отвореним питањима, као и на „посвећености и разумевању у погледу захтева за транспарентним радом и испуњавањем најзахтевнијих услова у области екологије“. „Сви пројекти који се буду реализовали у овој области морају да задовоље највише еколошке и технолошке стандарде, јер нема здравог економског развоја без очувања здраве животне средине“, рекао је председник Вучић и нагласио да ће држава строго води-

ти рачуна о примени најстриктнијих еколошких мера.^[8] На конференцији за штампу Вучић је истакао да ће, ако буде потребно, држава расписати референдум о томе да ли треба почети експлоатацију литијума. Као председник Србије, а на основу својих овлашћења, Вучић би можда требало да буде најмање заинтересована особа у Србији у погледу размишљања о оваквом еколошком проблему. Међутим, инструментализацијом и политизацијом овог еколошког проблема, где су и политизација а и сам еколошки проблем отишли предалеко, Вучић, трпећи превише личне нападе из опозиционог блока, нуди два решења. Једно је могућност организовања референдума, односно искорак из класичне у непосредну демократију. Тоби можда био први референдум на овом простору који би се односио на еколошко питање. Непосредну демократију, поготово њену примену у решавању, односно одлучивању о еколошким проблемима, не треба искључивати као врсту „прања од одговорности“ власти, што се често истиче у јавности. Међутим, потенцијални еколошки проблем и референдум као његово могуће решење постају предмет политизације, а самим тим стварне еколошке и економске маргинализације. Појединци, од опозиционих политичара до аналитичара, не виде решење ни у референдуму.^[9] Чак се у референдуму као средству непосредне демократије види,

---

8 <https://biznis.telegraf.rs/info-biz/3345675-vucic-rio-tintu-pazicemo-na-ekologiju-uz-rudnik-da-bude-i-fabrika-za-baterije> (приступљено 17. 1. 2022).

9 „Уместо стварања привида непосредног одлучивања грађана, много би било корисније да министарка позове све грађане да се већ у овој фази укључе у процес одлучивања о пројекту Јадар и да у законској процедури изнесу све аргументе и примедбе јер прописи Србије грађанима гарантују то право“, нагласио је Зеленовић (Небојша Зеленовић је председник странке Заједно за Србију – ЗЗС, прим. аут.) (<https://www.danas.rs/ekonomija/zelenovic-ministarki-mihajlovic-pozovite-gradjane-da-se-masovno-izjasne-o-rio-tintu/>, приступљено 20. 2. 2022

што је зачуђујуће, недемократски потенцијал и неоправдано му се придају епитети популизма.^[10] Иако сматрамо да је референдум, као израз непосредне демократије, једино могуће демократско решење овог еколошког Гордијевог чвора, остаје питање да ли га треба организовати на националном, локалном или окружном нивоу? Јер се у томе заправо и крије замка референдума овог типа. Ако би референдум био одржан на националном нивоу, онда фактичку одговорност за стање животне средине и биодиверзитета сnose сви грађани Србије без обзира на референдумско питање и коначне резултате референдума. Али, исто тако, сnose и одговорност за могући финансијски губитак, који може да уследи као последица коначног резултата. Уколико је референдум на локалном нивоу, можемо потврдити да локално становништво одлучује о стању своје локалне животне средине, али исто тако доноси индиректну одлуку о финансијском приходу који се везује за целу државу, и за то сноси одговорност. Дакле, уместо еколошког Гордијевог чвора, добијамо врсту Гордијевог чвора одговорности, али исказаног кроз непосредну демократију. Друго решење, које је Вучић понудио у том тренутку није много коментарисано у медијима. Наиме, он је дао изјаву да, „очекује да се, осим будућег рударско-индустријског комплекса 'Јадар', у пројекат укључе и фабрике за израду батерија и производа који зависе од литијума, како би се отворио што већи број нових радних места“.^[11] Неко би могао ову изјаву да протумачи као врсту политичког ултиматума, која долази са

---

10 „Постоји глобални тренд у последње време да популисти често прибегавају референдумима и на тај начин пребацују одговорност на грађане у неслободним условима“ (<https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-58013060>, приступљено 22. 1. 2021)

11 <https://biznis.telegraf.rs/info-biz/3345675-vucic-rio-tintu-pazicemo-na-ekologiju-uz-rudnik-da-bude-i-fabrika-za-baterije> (приступљено 18. 10. 2021).

највишег нивоа, а упућена је компанији Рио Тинто. Међутим, чини се да су ствари другачије. Уколико би се догодило да је намера Рио Тинта да покрене само експлоатацију нове руде будућности, Србија би постала пример неоеколошког империјализма, односно нова сировинска база технолошки развијених држава којима је литијум потребан. Што опет не би било добро. Гордијев чвор је пресечен одлуком Владе Србије од 20. јануара ове године да „ставља тачку“ на пројекат „Јадар“ и укида све управне акте повезане с Рио Тинтом. Да ли је тиме Рио Тинто и фактички отишао из Србије? Па није. Компанија је и даље номинални власник земљишта које је откупила, па је одмах након претходно наведене одлуке Владе издала саопштење да ће „одговорно одржавати земљиште и објекте који су у власништву компаније и да ће њима управљати у најбољем интересу заједнице и животне средине“.^[12]

ПОСТПОЛИТИЗАЦИЈА ЕКОЛОГИЈЕ

Рио Тинто је само привремено и можда привидно ујединио и радикализовао активности еколошких покрета. Еколошки покрети у Србији долазе из разних идеолошких миљеа и средина. Постоје значајне разлике у политичким циљевима које су ти еколошки покрети себи поставили. Једни су и даље остали уско локални и нису у својој борби усмерени ка промени постојеће власти већ ка решавању еколошког проблема који их мучи, првенствено у њиховој средини. Други еколошки покрети су политички мотивисани тако да себе више ни не виде као еколошки покрет, већ као политичку странку којој је конкретан проблем само врста одскочне даске у изградњи по-

---

12 <https://www.glasamerike.net/a/rio-tinto-rudnik/6452013.html> (приступљено 22. 2. 2021).

литичке каријере. То је веома видљиво у коалицији Морамо, која је специфична и коју чине Отворена грађанска платформа Акција, коју предводи партија Заједно за Србију, на чијем је челу бивши функционер Демократске странке, покрет Не даavimo Београд, који можемо да дефинишемо као урбано-елитни еколошки покрет и покрет Еколошки устанак, који је опет познат по лидеру овог покрета који је био предводник у борби против изградње мини-хидроелектрана у Србији. Зелено-лева коалиција Морамо врло је хетерогена коалиција и веома брзо састављена како би изашла на предстојеће изборе. Она, пре свега, окупља еколошке активисте, уметнике, бивше политичаре из многих бивших власти, академску елиту, јавне личности итд., и чини нам се да свако од њих ту има неки виши, специфичан и посебан интерес. Еколошки активисти јер је екологија сада у Србији у моди, бивши политичари из бивших режима жељни своје политичке реафирмације, академска елита у жељи да се покаже да је изнад свих других елита, јавне личности жељне да обнове своје медијске и друге позиције. Друга ствар је то што је ова коалиција релативно касно открила потенцијал екологије као политичке идеје што опет изазива сумњу да ова коалиција „политизује екологију“, односно да користи екологију само као политичко средство, не помишљајући уопште на решавање еколошких проблема у Србији. У свему томе највише забрињава управо помодност екологије. Ако је екологија нова мода у Србији, а знамо да моде долазе и пролазе, поставља се питање да ли ће и екологија изаћи из моде једног дана, што би био специфичан крах једне идеје и једне борбе. Остаје нам да закључимо да „екологија“ може постати нова политика, а радикални екологизам нова идеологија, али питање заштите животне средине ипак је толико важно питање које не захтева политизацију већ постизање националног и политичког консензуса.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Marković, D. Ž. (2015). *Social Ecology*. Belgrade: Zavod za udžbenike. [In Serbian]
- Nadić, D. (2020). New Tendencies in the Development of Ecological Movements in the 21st Century, *Napredak*, 1 (3), 97–113. doi: 10.5937/napredak1-29602 [In Serbian]
- Nadić, D. (2021). Understanding the Public Good and Common Good in the Contemporary Environmental Policy. *Sociološki pregled*, 55 (4), 1590–1600. doi: 10.5937/socpreg55-35441 [In Serbian]
- Pavlović, V. (2003). *Social Movements and Changes*. Beograd: Udruženje za političke nauke Jugoslavije, Fakultet političkih nauka. [In Serbian]

INTERNET SOURCES / ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

- <https://www.glasamerike.net/a/rio-tinto-rudnik/6452013.html>
- <https://biznis.telegraf.rs/info-biz/3345675-vucic-rio-tintu-pazicemo-na-ekologiju-uz-rudnik-da-bude-i-fabrika-za-baterije>
- <https://www.danas.rs/ekonomija/zelenovic-ministarki-mihajlovic-pozovite-gradjane-da-se-masovno-izjasne-o-rio-tintu/>
- <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-58013060>
- <https://www.dw.com/sr/%C5%BEivana-je-prodala-ku%C4%87u-zbog-rio-tinta-i-kaje-se/a-57895675>
- https://www.b92.net/biz/pr/pr.php?nav_category=1244&yyyy=2021&m=11&dd=06&nav_id=2052245

DARKO P. NADIĆ

University of Belgrade
Faculty of Political Sciences
Belgrade (Serbia)

CAUSES AND CONSEQUENCES OF THE RADICALIZATION OF ENVIRONMENTAL MOVEMENTS IN SERBIA**SUMMARY**

The paper discusses the causes and consequences of the radicalization of environmental movements in Serbia in 2021. The causes of more radical action include several factors such as intensive economic investments since the beginning of this century, general distrust that political structures can solve inherited and new environmental problems, as well as creating a situation where environmental movements act rather like classic political movements. The paper analyzes the transformation of environmental movements and the factors that accelerated this transformation, as well as new methods of their action, especially those caused by the case of Rio Tinto. In this regard, two new terms „politization of ecology” and „post-politization of ecology” are introduced, where politization of ecology means the use of environmental problems in short-term political promotion, while post-politization denotes the transition of environmental movements to classical political movements.

KEYWORDS: environmental movements, environmental referendum, politization of ecology, post-politization of ecology, Rio Tinto

---

ДОБРА ИСКУСТВА ПАМЕТНИХ, ЗЕЛЕНИХ ГРАДОВА ЗА ОДРЖИВИ ЗЕЛЕНИ РАЗВОЈ И ДЕМОКРАТИЗАЦИЈУ^[1]

СНЕЖАНА С. ЂОРЂЕВИЋ

Универзитет у Београду
Факултет политичких наука
Београд (Србија)

САЖЕТАК: Предмет овог рада је приказ добре праксе паметних, зелених градова у примени ИТ апликација за пружање јавних услуга (решавање и еколошких проблема), борбе против климатских промена и афирмације зелених енергија. Посебно важан аспект је анализа копродукције као активног укључивања грађана кроз апликације у процес креирања политика, у обликовање пакета јавних услуга „кројених“ према потребама заједнице као вид демократизације друштва. Добра искуства паметних градова одлична су лекција за Србију и њене градове.

Методе које се користе у овом раду јесу анализе и синтезе радова из ове области, анализе доброг начина коришћења ИТ пакета у појединим европским градовима, креирања добрих мерних инструмената за праћење промена микроклиме услед глобалног отопљавања у немачким и британским градовима, студија случаја афирмације зелене енергије у Белгијском урбаном дистрикту и компарације с начином третирања ових тема у Србији.

---

1 Текст је први пут објављен у часопису за политичку теорију и праксу *Напредак* 3 (1) /2022, doi: 10.5937/napredak3-36910

Очекивани допринос овог рада је увид у неке добре праксе и указивање на шансу да наша држава и градови преузму и примене нека од ових корисних знања, вештина и инструмената за добробит грађана и наше заједнице.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: паметни градови, копродукција, јавне политике и услуге, екологија, зелена енергија

---

1. ПАМЕТНИ ГРАДОВИ

Паметни градови настају с развојем ICT и применом њених платформи, апликација и софтверских пакета за пружање јавних услуга грађанима (али и за пружање комерцијалних услуга такође). Информатичко друштво је променило начин живота људи, донело многа побољшања али и неке нове изазове (Ђорђевић, 2019, стр. 363–365). Са дигитализацијом се као веома битно отворило питање да ли она води до отуђивања људи, креирања виртуелног света који потискује па и угрожава реални живот и односе међу људима или, напротив, постаје средство за већу партиципацију грађана у процесима одлучивања. Ова шанса је битан чинилац демократизације друштава која су у време неолибералне државе претрпела извесне видове ауторитарних и недемократских промена (Schou, Hjerlholt, 2018, стр. 1–17).

Данас се у том смислу, уз анализу дигитализације и функционисања паметних градова, све више пише о *копродукцији* као афирмацији система фокусираног грађане, тј. на креирање политика и услуга кројених према тим потребама и на јачање заједнице која је отпорнија на изазове глобализованог света: ефективнија борба за екологију, за одржив развој и за демократску заједницу (Ђорђевић, 2019, стр. 363–367).

2. КОПРОДУКЦИЈА

Копродукција је паметно укључивање грађана од стране власти преко ИТ платформи, апликација и софтвера у креирање пакета јавних услуга. Грађани указују на проблеме, на приоритетна питања, и исказују потребе које воде бољем обликовању услуга.

Копродукција је захваљујући примени ИТ апликација брзо дала врло интересантне резултате. Предуслов за остваривање добрих резултата јесу посвећени политички лидери и администрација (службеници) као и активни грађани, који скупа с другима хоће да решавају проблеме и подигну квалитет услуга и живота (благостања) заједнице и суграђана. У скоро свим државама догађа се да је администрација немоћна да реши многе проблеме заједнице. Укључивање грађана преко апликација донело је многа оригинална, иновативна, али и врло корисна решења.

Мноштво је примера за то: пријављивање илегалне градње или кршење стандарда у дозвољеној градњи и уређењу простора (ружење простора и објеката, нефункционална решења или еколошки опасне активности), затим дивље одлагање смећа (бацање на просторе који нису предвиђени за то), криминалне активности (продаја дроге, преваре, крађе и други видови угрожавања безбедности грађана). Многе платформе којима се обезбеђује комуникација грађана с органима власти (државни органи, а још чешће органи локалних власти) омогућавају брже и квалитетније решавање проблема и корекцију у пакетима услуга, које постају скројене за конкретне грађане и заједницу.

ИТ омогућава да се велики број сензора користи за прикупљање корисних података. Тако сензори за чистоћу ваздуха, воде и тла олакшавају идентификовање врста, па и извора загађења, олакшавају ефикасно и брзо заустављање штетних

процеса као и лечење проблема. Од оваквог вида укључивања грађана велику корист имају инспекције у свим областима рада. Ове службе хронично пате од малог броја запослених инспектора, те се на овај начин значајно обогаћује и олакшава њихов рад. У области пријава разних врста загађења (разноврсне дојаве, иницијативе за постављање сензора или за креативнији приступ решавању проблема) копродукција је дала велики допринос решавању проблема и подизању квалитета животне средине (Fugini, Bracci, Sicilia, 2016, str. 32; Ђорђевић, 2021б, str. 111–114).

У саобраћају се често користе сензори за неадекватно паркирање или за идентификовање места оштећења (обично рупа) на путевима. Надлежним службама се тако указује на места неопходних поправки, подиже се квалитет путева и повећава безбедност саобраћаја.

Занимљив је пример из САД у области здравља. У реформи здравственог система у једном тренутку је отворено питање да ли се прва помоћ указује свима или неки појединци (сиромашни и без адекватне полисе здравствене заштите) не могу користити ову врсту услуге. Настао је грађански покрет који је успео у намери да ова услуга буде јавно добро доступно свима. У пракси се појавио и проблем да угроженим људима често треба подршка за позив прве помоћи, али и подршка док служба не дође. Догађа се да се без ове подршке неки не тако тешки проблеми искомпликују па и заврше фатално. Направљене су ИТ апликације којима се ефикасно контактира служба прве помоћи која брзо долази до угрожене особе, а у многим градовима и насељима грађани пролазе обуке за прву помоћ. Испоставило се да ове активности јако повезују грађане, стварају осећај сигурности, солидарности и задовољства у заједници (Paletti, 2016, str. 143).

ИТ апликације повезују људе (грађане и власти, тј. администрацију), сензоре и омогућавају размену података, чиме

се повећава транспарентност креирања и примене услуга, и њихових корекција ако је неопходно. Ови подаци често постају доступни преко многих уређаја (*internet of things*) те се могу користити за разне сврхе (повећање ефективности) (Bovaird, Loeffler, 2012, str. 27; Paletti, 2016, str. 144).

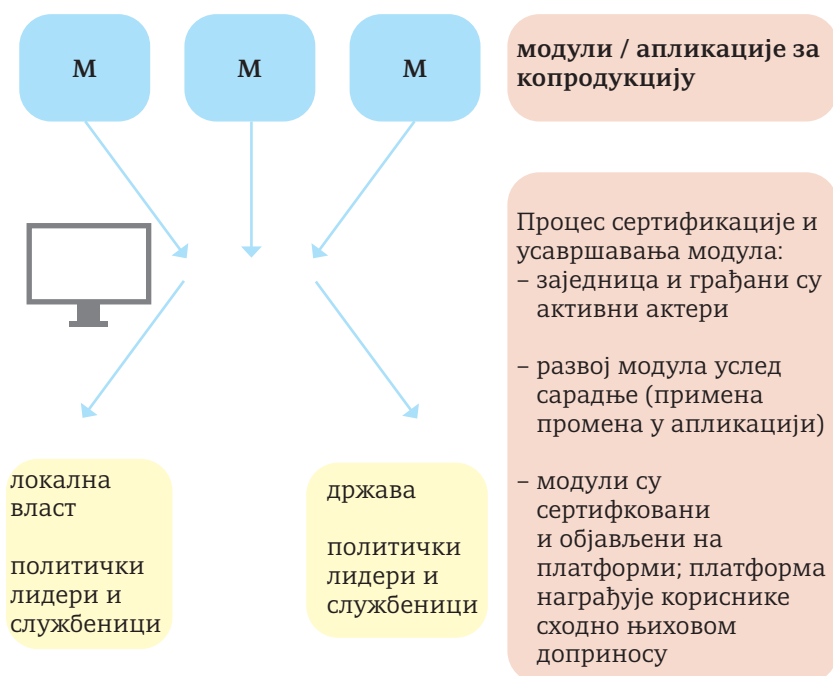
У том смислу може се рећи да копродукција обогађује непосредну демократију, повећава поверење између грађана и власти, јача повезаност заједнице, ставља фокус на остварене резултате па већом транспарентношћу ојачава одговорност јавних институција. Копродукција помаже да креирање политика и пружање услуга буду фокусирани на грађане, који постају важан партнер у овим процесима. Последишно, овим активностима се подиже енергија у заједници, јача социјални капитал насупрот отуђењу, усамљености и упућивању на виртуелни живот коју неки концепти развоја и примене ИТ намећу. Јачају једнакост, солидарност, емпатија за проблеме других људи и заједницу у целини, правда и брига за околину (Schou, Hjerlholt, 2018, str. 1–17).

Пример добре праксе је коришћење IRIS апликације, направљене 2008. године за потребе Венеције (Италија). Преко ње грађани и администрација града одлично сарађују у решавању мноштва проблема (пријава оштећених улица, бацање смећа, еколошки опасне активности, нелегалне активности свих врста, криминал итд.). Венеција успешност пројекта *дугује великој њосвећености њолиџичких лидера ѓрада и администрације* таквом начину рада, што се види по томе како службеници промптно решавају идентификоване проблеме, при чему се подстиче иновативност и службеника и грађана. Градске службе су отворене за сугестије грађана о неопходности промене приступа у раду, па и о организационим променама у служби да би се остварили оптимални резултати. У том смислу се такође активно коригује и регулатива да не би отежавала подизање квалитета услуга. И многи други градови

су направили апликације, али је изостао тако добар резултат јер политички лидери и службеници нису били посвећени пројекту као њихове колеге у Венецији (Codella, Tampini, 2011, str. 5–10; Paletti, 2016, str. 147). Копродукција подразумева сарадњу државе, локалних власти и грађана јер се у тој интеракцији идентификују потребе заједнице, приоритети и жељени резултати. За све њих копродукција је стратешка вредност, док је држава координатор и фацилитатор ових процеса. Важан актер у том процесу су ИТ компаније, које креирају платформе, апликације и софтверске пакете за разне намене и услуге. У том смислу, они морају да схвате значај копродукције те да обликују решења погодна за укључивање грађана (флексибилност и адаптабилност система за нове потребе). Апликације треба да омогуће надгледање тих процеса (транспарентност) и да оставе простор за креирање нових решења и обогаћивање услуга. *Gamification* и систем подстицаја могу врло корисно утицати на иновативност и креативност људи и постизање оптималног квалитета услуга (Paletti, 2016, str. 149).

Наредна слика приказује процес креирања апликације и модула који омогућавају копродукцију заједнице (грађана) и власти, тј. администрације (државе или још чешће локалне власти) у процесу пружања услуга. Посебно је интересантан процес усавршавања модула кроз иницијативе заједнице и грађана које уносе битне промене, обогаћују модул и тако подижу његову функционалност и квалитет. Посвећеност политичких лидера и администрације побољшању услуга у великој мери доприноси успешности пројеката.

Копродукција је веома корисна за нашу земљу. Србија је у социјалистичкој Југославији деценијама имала богату праксу самоуправљања. Грађани су развили вештине одлучивања, креирања политика и праћења резултата обезбеђених услуга. Ратови 90-их година као и амбијент капиталистичког друштва после 2000. године нису позитивно утицали на ја-

Слика 1. Копродукција кроз примену ICT у јавном сектору и сертификација модула Извор: Аутор, према: Paletti, 2016, str. 149–150.

чање демократског капацитета – опстаје партијска држава, постоји пракса централизације, институције непосредне демократије се слабо користе и доминира пракса да политичке елите (у држави и локалним властима) избегавају јавност у раду због групних и личних погодности које се најлакше реализују у сивој зони (Ђорђевић, 2021б, str. 115, 116, 118). У том смислу, наше друштво би требало да користи сваку шансу за јачање транспарентности у одлучивању, ширење простора за укључивање грађана преко ИТ апликација у условима када су администрација и политичари немоћни да реше неке проблеме, чиме би се те праксе полако премештале и у регуларне институције (креирање политика, стратешких докумената и пружање услуга).

3. УРБАНА ЗЕЛЕНА АГЕНДА

Бројна истраживања указују на то да опстанак врста зависи од постојања минималног броја генетски различитих врста, као и од одговарајуће структуре геосистема. Глобално загревање и загађење на планети и активности човека (стално ширење насеља, посебно великих) смањују простор који насељавају биљке и животиње, те су многе врсте угрожене. Градови су густо насељени и у њима је загађење веће него у залеђу. У градовима се идентификује феномен градског загревања – градског топлотног острва (често температуре могу бити и 10 степени више него у залеђу), бука често смета животињама па и биљкама. Услед глобалног загревања, али и због претераног коришћења вештачких ђубрива и хемијских средстава за заштиту биља у пољопривреди (фунгициди, пестициди, хербициди) долази до загађења, а последично и до појаве нових патогена итд. (Hauber, Pustal, 2019, str. 83).

Сви ти чиниоци морају бити узети у обзир када се планирају паметан развој градова, коришћење тла, паметна градња и уређење простора. У стратегији развоја града мора се водити рачуна о очувању равнотеже у живом свету (заштита биља и животиња у граду, заштита залеђа града). Под заштитом биља се подразумевају очување, одржавање и ширење зелених површина као што су градске шуме, паркови, друге зелене површине, баште, зелени кровови, зелени зидови а под заштитом животиња мисли се на птице, инсекте, водени свет итд. (Hauber, Pustal, 2019, str. 84).

Данас половина светске популације живи у градовима, а процена УН јесте да ће до 2050. године 70% популације бити урбано. Повећава се број мегаградова са више од пет милиона становника, посебно у Азији, Африци и Латинској Америци, где је лоциран највећи број великих насеља (Ђорђевић, 2012, str. 67, 68). Веома често се ова насеља стихијски развијају, без

планова, што је често извор многих проблема. Изазови развоја градова велики су и у развијеним земљама услед глобалног загревања, те је начин њиховог развоја данас цивилизацијски изазов (Baumüller, 2019, str. 85).

С глобалним загревањем мења се и клима у градовима. Евидентно је отопљавање, које има за последицу врло сува и топла лета и благе зиме. Док благе зиме могу бити пријатне, лета у градовима топлог појаса могу да буду неиздржљива (феномен урбаних врелих острва, *urban heat island*). Надаље, ове промене су специфичне по наглим и обилним пљусковима, који се често завршавају поплавама услед слабих капацитета одводних система.

Глобално, у последњих 100 година температура на планети порасла је за један степен, а очекује се да би до краја миленијума, ако се ништа не промени, могла да порасте и за пет степени. Услед грејања на прљаве енергенте концентрација CO₂ зими расте, па говоримо о феномену лондонског смога (нема ветра). У појединим градовима лети се због густог саобраћаја концентрише загађење, које погоршава летње врелине (феномен назван лосанђелески смог).

Микроклима у градовима зависи од великог броја фактора тако да сваки град мора да се посматра за себе. Градске власти треба да сниме стање и све проблеме настале с климатским променама, идентификују приоритете за решавање и креирају пакет мера за ублажавање и дугорочно решавање проблема. Сваки град мора да се „лечи“ посебним, за њега скројеним мерама. Отуда се политика одрживог развоја преваходно посматра као локална и регионална те локалне власти – насеља, градови и региони, представљају главне актере у овим процесима. Држава је, свакако, важан партнер и подршка у овим напорима али су главни креатори еколошких стратегија и планова локалне власти (Baumüller, 2019, str. 85, 86).

Занимљива је процена глобалног загревања у Европи до краја XXI века ако се овај степен загађења настави. У табели 1 дати су сви елементи климе који се мењају, уз дефинисање мера и интензитета промене.

Повећање температуре током зиме до пет и шест степени донеће знатно блаже зиме Скандинавији (Шведској, Финској), Русији, Немачкој, северним деловима Италије, Аустрије и територијама некадашње Југославије (Словенија, Хрватска, делови Босне и Србије), као и већини земаља Источне Европе. Ове промене могу бити пријатне. Северније и западне земље које излазе на Атлантски океан (Ирска, Британија, Холандија) немају значајније промене температуре (до 2,5 степени и зими и лети).

Повећање температуре током лета представља велики проблем и тражи активан стратешки приступ ових земаља, а посебно њихових градова (и региона), ублажавању последица и решавању ових проблема. Слика показује да су најугроженије медитеранске земље, а највише централни део Шпаније (раст просечне температуре од преко шест степени). Велико отопљавање прати југ Француске, Италију, Јадран, цео простор некадашње Југославије, Бугарску и Грчку, с повећањем од четири до пет степени. Централни део Европе има повећање просечне температуре током лета у распону 3,5–4,5°К. Земље Северне Европе (јужна линија иде простором Ирска, Британија, Холандија, северна Немачка, Пољска, Украјина) имају раст од 2,5 степени, а тек се понегде јављају мање изражене зоне раста до 3,5°К. Имајући у виду да су лета у том делу Европе прохладна, за њих су промене сасвим пријатне.

Током зиме Србија добија 4,5 степени на северу и истоку земље и пет степени у просеку у централном, западном и југозападном делу земље. Током лета исти пораст температуре изазваће велике проблеме, посебно у градовима, где је

уочљивији ефекат загревања – градска топла острва. Мапа показује да ће пораст просечне температуре током лета ићи навише од 4,5°К (на северу) до 5°К (на југу). Већ сада су лета веома топла па ће даљи раст температуре знатно погоршати климу (скоро да ће бити неподношљиво проводити лета у градовима). Отуда ће наша земља, а посебно свако насеље, град и регион, морати далеко активније да промишља како да побољша стање и превентивно предузме мере тим поводом. Имајући у виду да уз промену температуре иду и промене других фактора (повећање сунчеве радијације, пад испаравања и влаге у ваздуху, веће суше, веће загађење, смањена транспарентност ваздуха и видљивост, успореније кретање ваздуха и пад снаге ветра итд. – табела 1 уз слику 2), јасно је да стратегије и акциони планови морају бити паметно и мултидисциплинарно промишљени с дефинисаним конкретним мерама. Грађани и локалне заједнице морају да буду посвећени решавању ових питања у дужем периоду да би се постигли добри резултати.

Немачка, на пример, спада у земље које годинама стратешки прате и мере ефекте климатских промена на својој територији. Градови и региони стално мере врсту и интензитет промена у микроклими (направљени су бројни индикатори праћења стања). У процесу обликовања свог града (коришћење земљишта, градња, обликовање зелених слободних простора итд.) примењују различите иновативне праксе, којима се коригују слабости и подиже квалитет животне средине. Најбољи паметни зелени градови су Хамбург и Берлин, који су градови државе, затим Штутгарт (у држави Баден Виртенберг), Нирнберг (у Баварској) и ХанOVER (у Доњој Саксонији).

Испоставило се да је у процесу урбаног планирања веома битно посветити посебну пажњу отвореним зеленим просторима. Ови простори омогућавају рекреацију за становнике а истовремено су важан чинилац адаптирања урбаног сис-

тема на климатске промене. Подаци говоре да се 50% свих биљних и животињских врста налази на простору градова и ширих региона, јер им овај простор омогућава лакши опстанак. При обликовању зелених простора треба имати у виду да је и за биљке и за животиње од великог значаја добра доступност обала река, језера као и постојање плићака. Подаци такође говоре да загађење, бука и климатске промене лоше утичу на човека, али и на остали живи свет, те озелењавање и смањивање загађења благотворно утичу на градове, људе и екосистем уопште.

Одговорни лидери градова, али и региона којима припадају, посвећују велику пажњу креирању паметних стратегија у области градње, становања, рекреације, развоја бизниса и привреде, као и очувању природе у овим просторима. Дobar пример је британски извештај – Национална процена екосистема (National Ecosystem Assessment, NEA), са иновативним приступом у анализи. Њиме се прати развој сваке од ових делатности, анализирају се изазови за екосистем и цена изазваних и направљених проблема, уз израду могуће алтернативе и обрачун монетарних исхода сваке од ових алтернатива. Дobar је пример компаративне анализе резултата *класичне и одрживе пољопривреде*. Мери се добит од производа добијених класичном пољопривредом, али се мере и оптерећење и трошак који настају за животну средину коришћењем ђубрива која оптерећују воде и отежавају и поскупљују процес њиховог пречишћавања. *Одржива пољопривреда* избацује вештачка ђубрива и супстанце као што су пестициди, фунгициди итд., и ослања се на природна ђубрива, комбинацију биљака приликом сађења, чиме се подстиче њихова природна сарадња као и сарадња биљака са светом инсеката за опрашивање (нове вештине вртларства). Поређење та два вида пољопривреде, уз прецизна мерења, даје велику предност одрживој пољопривреди, која се све

Табела 1.
Интензитет промена у елементима климе
изражен кроз мере

Елемент	Мера	Промена у околини
Радијација	Глобална радијација Ултравиолетно зрачење	до 20% нижа Лето: до 5% ниже Зима: до 30% ниже
	Осунчаност - трајање	до 15% краће
Температура	Годишњи просек	до 1.5 К виша
	Ноћни минимум	до 12 К виша
	Дани грејања	до 10% краћи
	Дужина хладног периода	до 25% краћа
Влага	Инверзија температуре при тлу	незнатно присутна у граду
	Годишњи просек (релативна влажност)	Лето: до 10% нижа Зима: до 2% нижа
Брзина ветра	Годишњи просек	до 30% спорија
	Буре	до 20% спорија
	Повећарци	до 20% чешћи
Облачност	Степен облачности	до 10% већа
Видљивост	Учесталост магле	нешто мања
	Видљивост до 5 km	значајно слабија
Падавине	Количина (mm)	до 10% већа
	Дани са више од 5 mm	до 10% чешћи
	Дани са снежним падавинама	до 5% ређи
	Роса	до 65% ређа
Загађивачи ваздуха	Концентрација	Значајно виша

Извор: Jürgen Baumüller, *Challenges – Urban Climate*, стр. 86.

више негује и у градовима (градска пољопривреда). Та мерења у локалним срединама подстичу иновативна решења за очување екосистема, али и одрживи развој, исказан и монетарним резултатима (Anders, Hauber, Pustal, 2019, стр. 88).

3.1. ОЗЕЛЕЊАВАЊЕ^[2]

Зеленило у градовима обухвата урбане шуме, пољане, паркове, приватне баште, мање зелене просторе, зелене кровове, терасе са биљем, гробља са зеленилом, зелене стазе и дрвореде дуж улица, булевара и зеленило дуж путева. Поред ових зелених, битне су и плаве површине у градовима које се односе на океан, море, реке, језера, базене и слично. У анализама је важно идентификовати величину али и распоред ових површина у граду као и њихову доступност за грађане. Анализа је показала да у Берлину, једном од најзеленијих градова на свету (с популацијом од 3,5 милиона становника), чак четвртина популације овог града, што је око милион становника, нема адекватан приступ зеленим површинама, мерено према стандардима које су усвојиле градске власти.

Многа истраживања показују да биљке јако добро утичу на људе и да повећање зелених површина смањује стрес и агресивност код људи, а потенцијално и стопу криминала у градовима, што треба да буде додатни подстицај већој бризи за зеленило. У том смислу било би занимљиво применом ових стандарда на Београд дати оцену доступности зелених површина грађанима свакој његовој општини, насељу и месној заједници, али и другим градовима у Србији.

Зелени простори се стално изнова обнављају, ревитализују, мењају садржаје и важан су простор и за развој еконо-

---

2 Senatsverwaltung für Stadtentwicklung und Umwelt. Umweltatlas Berlin Karte 06.05 Versorgung mit öffentlichen, wohnungsnahen Grünanlagen, Ausgabe 2013. str. 8 (Управа Сената Берлина за развој града и околине. Атлас околине Берлина, Карта 06.05. Брига и управљање јавним зеленим површинама у близини станова и суседстава).

Табела 2.
Стандарди близине зелених простора становницима

Скала	Максимална удаљеност	Отворени простор	m ² по становнику
Становање	250 m	до 1 ha	4
Суседство	500 m	од 1,1 ha до 10 ha	6
Округ	1.000 m	од 10 ha до 40 ha	7
Град	5.000 m	више од 40 ha	8

Извор: Stephan Anders, Gerhard Hauber, *Waltraud Pustal, Open Spaces and Urban Climate*, стр. 90, према: SenStadtUm

мије искуства^[3] (Hjorth, Kostera, 2007, стр-17–27, Ђорђевић, 2012, стр. 189–192). Деца, али и одрасли, уче се да у баштама саде биље, уче о врстама биљака, њиховом вегетационом и животном циклусу, хранљивим и лековитим својствима, естетици вртова и значају вртларства. Образовне и културне институције (вртићи, школе, факултети али и музеји, позоришта, културни центри) добар су простор за афирмацију ових идеја и вештина. Само грађани који имају свест о значају бриге за биљке и живи свет уопште у градовима могу бити савезници (тај савез је неопходан) у креирању и одрживом развоју паметног, зеленог града. У супротном, одрживост зеленог града остаје упитна.

---

3 Економија искуства је тип економског развоја у коме градови и државе улажу у обнову девастираних делова насеља повлачењем индустрије. Овај процес иде уз активно учешће грађана (посебно уметника и креативних људи на реализацији иновативних пројеката) и њиме се врши и социјална и просторна обнова. Ти делови града постају привлачни за туристе и грађане, изводе се разни перформанси, нуди учење разних вештина, нових делатности, учи о историји друштва итд.

У праћењу стања и квалитета одржавања зелених површина битно је обухватити све површине, и јавне и приватне^[4] (Ђорђевић, 2017, стр. 2, 13–217). Треба обезбедити одржавање зелених површина свих структура и величина водећи рачуна о стабилном природном систему и омогућити слободно кретање људи, животиња и биљака (слободно кретање ваздуха, полена и проветравање градских простора) (Anders, стр. 90).

Занимљив је такође приступ Лондона као метрополитенског ареала – града од шест милиона становника, који је урадио план Читав Лондон је зелена мрежа (All London Green Grid) с амбицијом да се активно чува и одржава сав живи свет.^[5] Лондонски урбанисти су у обликовању овог града користили искуства *концејџа прага баште*,^[6] тако да у читавом градском ткиву постоје зелени појасеви и зелене зоне. Већина насеља овог града има ниске породичне куће са својим баштама (англосаксонски модел насеља), а у околини имају паркове и мање зелене површине. Град има велики број паркова (великих али и средње величине), које љубоморно чувају и квалитетно одржавају.

Дошок свежег ваздуха је такође битан чинилац квалитетног урбаног екосистема, посебно имајући у виду проблем

4 Анализе показују да локалне власти у Србији, у анализама које раде и студијама које праве, често изостављају приватне површине, приватне институције које пружају услуге грађанима, јер сматрају да нису за њих надлежне. И овај пример показује да је такав приступ веома узак те да се мора посматрати целина зелених простора које град поседује.

5 Лондон је познат по великом броју разних врста птица, лептира, инсеката али у граду се, управо због великог простора под зеленилом, може наћи много лисица и ситније дивљачи.

6 Концепт града баште креирао је као посебан метод у урбаном планирању британски планер и теоретичар Ебенизер Хауард, 1898. године. Тај концепт је подразумевао креирање самодовољних урбаних целина које у себе укључују зелене појасеве, зоне становања, пољопривреде и индустрије. Овај концепт је увек имао своје присталице у разним земљама света и одлично је утицао на озелењавање градова.

успоравања кретање ваздуха услед високе концентрације загађивача у ваздуху. Градска власт у том смислу треба да узме у обзир врсте ветрова који дувају, време њиховог појављивања (зима, пролеће, лето, јесен), правац, снагу, и да анализира утицај ових ветрова на стање у граду (добри ефекти и могући проблеми).^[7] У том контексту могу се осмислити и мере за решавање проблема и побољшање стања.

У урбанизму се правцима постављања улица и њиховом ширином утиче на добро проветравање простора, а у градњи се то постиже позиционирањем зграда на терену (раван терен, падина итд.), густином градње и висином зграда. Градња се мора посматрати не само на нивоу парцела или делова града већ и у контексту целине градског простора. Испоставља се да према периферији, која се сматра „вратима и прозорима града“, треба отворити коридоре за доток свежег ваздуха. У том смислу грађевине не би смеле да буду претерано високе нити градња треба да буде густа. Наредне три слике указују на то.

У приморским градовима Медитерана улице се традиционално постављају зракасто у односу на море и залеђе града да би се отворили ваздушни коридори и обезбедила природна вентилација. То је посебно битно уколико су градови амфитеатралног облика (део града је на падинама брда), као рецимо Дубровник према Срђу, Сплит према Марјану, Херцег Нови према Орјену итд.

Надаље, битно питање је доступност сунчеве светлости, што је такође особеност сваког града имајући у виду низ чинилаца као што су: географска позиција града (равница, бр-

---

7 Београд има велику срећу са кошавом, која зими значајно доприноси чишћењу ваздуха, те је овај ветар природни коректор великог проблема загађења у граду.

да или планине), географска ширина која утиче на количину сунчеве светлости током године или количина и задржавање снега (северни крајеви са дугим зимским ноћима, сумраком уместо дана и феноменом *Aurore Borealis*). На количину светлости утиче донекле и близина река, језера или мора (рефлексија сунчеве светлости од водених површина).

Сунчева светлост је врло корисна, али током лета, посебно у топлијим крајевима, повећава се количина сунчеве радијације што може угрозити здравље људи, нарочито у периодима високог УВ зрачења. Традиционално, у медитеранском региону вештина заштите људи од излагања јаком сунчевом зрачењу током лета примењена је у стилу градње, јер су зграде грађене близу једна другој а улице су уске да би се чувао хлад. Жалузине на прозорима смањују доток сунчеве светлости у станове и заштитни су знак ових градова. Честе су вињаге пред кућама којима се праве пријатни, засењени простори за одмор под виновом лозом. Застори, надстрешнице и сунцобрани важан су део мобилијара на пијацама, трговима и отвореним просторима кафића и ресторана. Надаље, приморски градови традиционално имају беле или куће светлих боја, од којих се одбија светлост, чиме се смањује загревање кућа али и околних простора.

У хладнијим и северним пределима (нарочито у Скандинавији) у којима нема довољно сунца (посебно у зимским месецима) урбанисти осмишљавају како да повећају количину сунчеве светлости. Планине могу такође да смање доступност директне сунчеве светлости. Тако су становници варошице Виганела (*Viganella*) на северу Италије, у регији Пијемонт, смештене у планинама, где има свега неколико сати сунца дневно,^[8] патили од лошег расположења и депресије до те ме-

---

8 Скоро три месеца годишње ово насеље је у потпуном хладу (83 дана у години).

ре да су почели да се исељавају из града. Градоначелник је осмислио интересантно и иновативно решење постављањем покретних огледала на суседно брдо којима се сунчеви зраци усмеравају на град, што је инспирисало и нека друга планинска насеља да искористе овај вид додатног осунчавања (Anders, 2019, str. 95). Сличне проблеме имају и градови северног појаса у којима је током зимског периода дужина дана веома скраћена те превладава ноћ или сумрак, као што показују наредне слике. Суштинско решење овог проблема за сада се не може пронаћи.

3.2. МЕРЕ КОЈЕ МОГУ ДА УБЛАЖЕ ГЛОБАЛНО ОТОПЉАВАЊЕ У ГРАДОВИМА ТОПЛИЈЕГ ПОЈАСА

Истраживања су показала, као што је већ речено, да је глобално загревање средњој Европи а посебно Медитерану донело велики раст температуре те су неке од мера које се могу предузети: озелењавање које подразумева више паркова, шума, дрвореда, али и зелених кровова, башти и наравно вертикалног зеленила (зелени зидови и зелени џепови на мањим површинама). Велики број градова у свету озбиљно се посветио озелењавању. На слици 6 приказани су зелени пројекти у Њујорку (зграде, кровови и четврти), а на слици 7 слични пројекти у Берлину, који је један од најзеленијих градова на свету.

Неке од додатних мера за смањење високих температура јесу: влажење ваздуха током лета (распршивачи воде), више фонтана и чесама у граду, боље коришћење (већа доступност) обала језера и река или базена за освежење, креирање више заклона на просторима изложеним директној сунчевој радијацији на јавним површинама, али и у становима (терасе зграда или станова) (Anders, 2019, str. 94).

Озелењавање додатно добро утиче и на ублажавање проблема изненадних и обилних падавина, које по правилу иза-

зивају поплаве због немогућности одводних канала и речних корита да приме тако велике количине воде одједном. У том смислу, велике зелене површине су благотворне због капацитета биљака да задрже велику количину воде. Поједини градови који имају проблем с недовољном количином падавина током лета направили су систем резервоара који се у кишним периодима пуне да би се у сушна времена та вода користила за заливање (Anders, 2019, str. 94, 95).

3.3. ЛЕКЦИЈЕ ЗА СРБИЈУ И ЊЕНЕ ГРАДОВЕ

Држава и локалне власти (посебно градови) у Србији треба да се озбиљније посвете анализи микроклиматских промена и да помоћу сензора креирају добре базе података. Веома је важно да градови партиципативно креирају локалне еколошке акционе планове, који су у великој мери запуштени па и заборављени, као и пакете мера за ублажавање и решавање еколошких проблема. Локалне власти могле би у много већој мери да захтевају креирање ИТ апликација за комуникацију с грађанима о проблемима који постоје у неким областима услуга. На тај начин би се искористили сјајни капацитети укључивања грађана, и дао ветар у леђа многим градским службама с недовољним бројем запослених (инспекција и друге службе) те отворио простор за копродукцију.

Рециклажа спада у запостављене области у нашем друштву у којима деценијама није урађено ништа иако она, поред значајних еколошких ефеката, има и велики развојни потенцијал. Озбиљан помак направљен је у последње време затварањем *landfield* депоније Винча која је постала озбиљан еколошки ризик. У исто време, покренута је изградња фабрике за прераду смећа с делом фабрике која сагорева метан ослобођен из био-отпада, стварајући тиме зелену енергију (електрана). У другом постројењу се ослобађа топлотна енергија, те

ће се користити као топлана за загревање неких београдских насеља. Овај пројекат се реализује преко концесије дате француско-јапанској партнерској фирми (Ђорђевић, 2021а, стр. 16).

Истраживање на узорку од 132 зграде с равним крововима на Новом Београду показало је да *пројекат* зелених кровова има велики еколошки потенцијал, јер 92.000 м² зеленог крова апсорбује 4.700 тона CO₂, чиме се значајно прочишћава град и на исти начин додатно чува око 8.000 kWh енергије (Ђорђевић, Јоксимовић, Јовановић-Поповић, 2018, стр. C1217–C1229). Ови пројекти нису прескупни и могу бити тачка окупљања грађана у месним заједницама и област сарадње у корист свих – и власти које реализују еколошки важан пројекат и грађана који добијају здравију животну средину и поносе се својом заједницом.

Пројекат *афирмације електричних возила* теже је реализовати у краћем периоду због материјалне ситуације већине становника, али то не омета израду плана и посвећеност том циљу. Реализацију овог пројекта охрабрују технолошка усавршавања батерија, а тиме и очекивани пад цене ових возила. Изградња инфраструктуре (енергетске станице) такође је велики изазов и усмерење би требало да буде да извор енергије обавезно буде зелен (ветар или соларна енергија) а никако сива енергија.

Пројекти одсумпоравања термоелектрана Обреновац, Колубара и Костолац, иако ограниченог домета, ипак су врло важан корак напред у смањењу загађења у нашој земљи.

4. ЗЕЛЕНА ЕНЕРГИЈА

Енергија је битна тема свих друштава јер је основ производње и живота сваке заједнице. Данас се услед климатских промена отвара као ургентно питање преласка на зелене изворе енергије (сунце, ветар, плима и осека, механичка енер-

гија, вода итд.). Паметни град креира *климатски акциони план* на основу добре базе података о стању у свом граду и уз активно укључивање грађана. План садржи мере које треба применити ради ублажавања стања, а дугорочно и решење проблема као што су загађење, отопљавање и претерано загревање итд. Основ проблема настаје сагоревањем прљавих енергената за производњу енергије, рад топлана, фабрика, као и погон возила (бензин). У том смислу се праве мапе загађивача у граду, а у дебатама грађани, политички лидери и стручњаци осмишљавају мере и изводиве акције (Fraker, 2013, str. 43–69).

Скандинавски градови (и друштва) лидери су у преласку на зелене енергије. Копенхаген има свега 86 дана током године када користи неке од сивих енергија, док остало време користи искључиво зелене енергенте. То је омогућено и преласком ових друштава на електрична возила. Држава је дала субвенције за куповину електричних возила, град је набавио е-аутобусе и затворио центар града за сва возила сем електричних, а по улицама у читавом граду постављена је адекватна мрежа пуњача и е-станица.

У Србији је ова врста дебате с државом и локалним властима углавном изостала. Често надлежно министарство остаје пасивно иако су ове теме високо на агенди ЕУ. Афирмација производње зелене енергије често се сматра луксузом иако нас загађења доста коштају (Ђорђевић, 2021а, str. 16–19). Србија користи око 30% зелене енергије (из хидроцентрала), док енергија ветра и сунца има занемарљив удео.

У области еколошке и енергетске политике могуће је реализовати много добрих пројеката којима би се подигао квалитет животне средине у Србији, а добре праксе земаља које су већ дуго посвећене тим питањима могу нам бити врло корисне. Држава и локалне власти могле би активније да подстичу грађане да производе соларну енергију (просуме-

ри, који су истовремено и произвођачи и потрошачи), чиме би значајно ојачале систем зелене енергије.

У наредном тексту фокусираћемо се на искуство Белгије у трговини сивом и зеленом енергијом преко паметне енергетске мреже и брзе енергије, те ћемо преко режима уласка (производње и продаје) и изласка (потрошње и куповине) енергије кроз режим промене цена видети како се подржава трошење, али и производња зелене енергије.

4.1. ПАМЕТНА ЕНЕРГЕТСКА МРЕЖА

Тема ове анализе је начин трговања електричном енергијом у амбијенту када држава има стратешки интерес да подстакне коришћење зелене а потисне коришћење сиве енергије (из фосилних горива) ради побољшања квалитета животне средине. Занимљиво је истраживање трговања на паметној електромрежи градског дистрикта (*smart grid*) у Белгији током месец дана. Ова мрежа има 60 домаћинстава од којих су 10%, тј. њих шест и произвођачи зелене енергије (просумери).^[9] У овом истраживању реч је искључиво о соларној зеленој енергији (користе се соларне плоче). Надаље, на основу прикупљених података о процесу уноса и потрошње енергије у разним деловима дана током месец дана, направљене су симулације како би у истим околностима ови процеси изгледали да има 30% (18) или 50% (30) просумера, те су резултати тих налаза веома интересантни (Rai-Zapatam, Mihaylov, Nowe, 2017, str. 27).

Паметна електромрежа подразумева постојање инфраструктуре (каблови, складишта, батерије, паметни струјомери). Отварају се поједина важна питања у овом процесу. Испоставило се да у ситуацији када не би постојала *складишта*

---

9 Просумер је назив за произвођача који је и потрошач своје енергије.

и батерије за чување енергије, цене би биле у већем распону (биле би више) услед немогућности да се планира или одложи време потрошње енергије, док је стање знатно боље када складишта постоје. Надаље, постоји разлика између друга три стања у вези с локацијом (дистрибуцијом) складишта. Батерије могу имати произвођачи (просумери) и обично је реч о батеријама 4–7 kW, јер је то довољно за складиштење њихове енергије. Друга, честа ситуација је да складишта, тј. батерије, постоје и у *подстанци некој дистрикцији* (обично су већег капацитета од око 10 kW Теслине батерије или чак 12 kW Бошове батерије), док је трећа најповољнија ситуација када складишта, тј. батерије, постоје и код произвођача (просумерс) и у подстанци дистрикта.^[10] Закључак овог, али и многих других радова с овом темом, јесте да складиштење веома битно и значајно доприноси рационализацији у потрошњи енергије као и приоритизацији коришћења зелене енергије из електросистема. У том смислу постоје поуздани емпиријски подаци да је улагање у складишта и економски веома исплативо за инвеститоре.

Важан аспект ове анализе јесте могућност да се планира, а тиме и *одлаже коришћење* зелене енергије. Соларна енергија се производи током дана (лети је дужи период и јачи интензитет производње, а зими краћи и често мање интензиван због облачних дана). У овом раду се није ишло у те две крајности (зима с кратким даном и лето с дугим), већ је истраживање спроведено у нормалним околностима са умереном дужином сунчаних и облачних дана просечне дужине и интензитета светлости ради добијања боље слике просечног стања). Очито

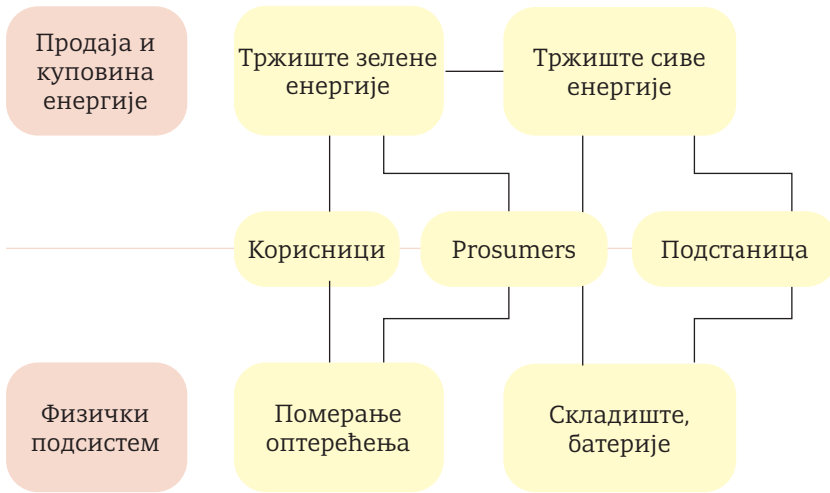
10 Батерије подразумевају и неке губитке енергије (нето ефикасност обично износи 90%, тј. губитак је начелно посматрано око 10%. Неке батерије су боље па тако: Tesla Powerwall батерије имају губитак 7%, а Bosch батерије свега 2,3% (Rai-Zapatam, Mihaylov, Nowe, 2017, str.33)

је, такође, да је потрошња енергије највећа током дана. Проблем се јавља када престаје производња зелене енергије (од сумрака до зоре) и више нема њеног прилива у енергосистем, јер је тада на располагању само енергија добијена из фосилних горива (сива). Начин приоритетног коришћења зелене енергије подразумева пребацивање оптерећења потрошње у систему (*load shifting*) на период када је прилив зелене енергије већи и смањење потрошње сиве енергије. У домаћинствима постоје већи потрошачи као што су машина за судове, веш машина, сушач веша, бојлер, за које је битно да се укључе када у систему има зелене енергије.

Важан чинилац у овом процесу чини *цена ове две врсте енергије*. Регулатор (независно регулаторно тело) у складу са стратегијом друштва да се окрене зеленим енергетским изворима, одредио је распон цена. За зелену енергију то је 0,01–0,215 евра по kWh (дакле просечна цена је 0,1075 евра по kWh), а за сиву енергију 0,15–0,30 евра по kWh (просечна вредност 0,225 евра по kWh).^[11] Поређењем вредности распона и просечне висине цене, видимо да иако је цена производње зелене енергије виша него производње енергије из фосилних горива (сиве енергије), регулатор је као меру стимулације за производњу зелене енергије обезбедио да она буде више него двоструко јефтинија, а тиме и атрактивнија за коришћење. Економско оправдање ових потеза лежи у чињеници да што је већи број произвођача зелене енергије (на пример, што већи број домаћинстава улаже у соларне панеле), тиме цена зелене енергије пада и она постаје економски исплативија. Наиме, докле год је цена зелене енергије виша од сиве, у њу грађани

---

11 Поређења ради у Србији је цена енергије знатно нижа и износи просечно око 0,08 евра по kWh што је за петину мање од просечне цене зелене енергије а скоро три пута јефтиније од цене сиве енергије у Белгији.

Слика 9. Елементи и односи између актера на тржишту електричне енергије. Извор: Аутор, извесне измене, према: Rai-Zapatam, Mihaylov, Nowe, 2017, str. 30.

могу улагати из ентузијазма према очувању животне средине упркос томе што ће платити вишу цену него за енергију из фосилних горива. Имајући у виду учестале економске кризе, велики део грађана, због угроженог стандарда, не може себи да обезбеди такав луксуз.

Регулатор је такође уредио и начин трговине који је у складу са тржишним правилима понуде и тражње у оквиру регулисаног распона цена – одвија се на берзи (NRG-X-Change) преговарањем (*bidding*) између *дистрибутера*, *џ. просумера* и *корисника* енергије. Дистрибутер и просумер траже неку цену (*ask*), а корисник одговара понудом цене (*offer*) која је за њега прихватљива у оквиру постојећег законског распона. Постоји разлика између начина трговине овим двама врстама енергије. Сивом енергијом се тргује преговањем између дистрибутера (дистрикт подстананице), просумера и „других“ потрошача, по ААБС моделу (Adaptive Attitude Bidding Strategy). Постоје краткорочна и дугорочна варијанта

креирања цена уз прилагођавање на тржишне промене. Ова енергија се купује и плаћа у еврима (Rai-Zapatam, Mihaylov, Nowe, 2017, str. 29–32).

Зеленом енергијом се тргује између произвођача (просумера) и корисника по моделу холандског преговарања (*Dutch bidding*), који је форма усмене аукције и користи се у продаји роба и услуга. Ипак за трговину зеленом енергијом се користи *модел аукције групе цене*, који је раније био писмен, али данас постоји као унапређена електронска варијанта. Софтверски пакет *Књига њонуда* (*Orderbook*) компјутерски одређује агрегатну цену од свих понуђених захтева и понуда, а коначна цена енергије коју корисник плаћа је средња вредност између понуђене и прихваћене цене, као вид стимулације за добру понуду цене (Ђорђевић, 2008, str. 126, 127).^[12] Зеленом енергијом се тргује с посебном врстом биткоина (NRG-X-coins), што је такође нека врста стимулације за грађане и друге актере да се укључе у производњу и трговину зеленом енергијом (Niesten, Alkemade, 2016, str. 629–638, Vytelingum, Cliff, Jennings, 2008, str. 1700–1729).

У техничком смислу на струјомеру се прати време уноса зелене и сиве енергије од стране произвођача и просумера, као и преузимања енергије од стране потрошача. Паметни струјомер перманентно мери стање на мрежи у интер-

---

12 Холандска аукција се користи за продају роба и услуга (често за продају рибе, цвећа итд.). Отворена је, усмена, транспарентна и обезбеђује конкуренцију. Почине тиме што понуђач роба или услуга (у овом случају енергије) истакне највишу могућу цену а онда иду понуде које су по правилу ниже. Победник је онај ко понуди највишу цену али он не плаћа ту цену већ средњу вредност између те и наредне највише цене (мање од његове понуде) што је врста награде за најбољу понуду. Варијанта ове аукције али као писмене (преко запечаћених понуда или електронског надметања) а која се управо и користи при трговању електричном енергијом је *аукција групе цене* (Ђорђевић, 2008, str. 127)

валу од 15 минута (ова јединица мерења стања у систему зове се *slot*). Очекује се да померање коришћења енергије у белгијском систему иде најдаље до три сата, што износи 12 слотова (12 слотова x 15 минута = 180 минута) (Rai-Zapatam, Mihaylov, Nowe, 2017, str. 32).

Цена сиве енергије је виша док на мрежи има зелене енергије, а када зелена енергија нестаје, сива енергија појефтињује (постаје повољнија). С повратком зелене енергије на мрежу (током дана), сива енергија поскупљује, те је ово систем двоструке подршке зеленој енергији.

Занимљива је ситуација у којој потрошач помери време коришћења енергије, али ни у том тренутку не постоји довољно зелене енергије коју може да користи. Тада се аутоматски укључивање апарата одлаже до тренутка када у систему буде довољно енергије (накнадно укључивање је електронски регулисано кроз алгоритамску формулу која идентификује редослед укључивања према времену доласка на систем).

Продаја и куповина енергије обухватају начин функционисања тржишта енергије (зелене и сиве) где се на берзи спроводе разне врсте преговора (*bidding*) којима се краткорочно или дугорочно одређују цене струје.

Показало се, као што је већ речено, да смањење потрошње скоро уопште не може да се реализује у условима када не постоје складишта (батерије). С обзиром на то да складишта постоје, идентификовано је мерењима да су с растом броја домаћинстава која производе зелену енергију (просумера) и уштеде знатно веће. Када постоји 10% просумера, уштеде иду до 15%, када их је 30%, уштеда се креће око 15%, а када их је 50%, уштеде иду до око 50%, што је велика промена у енергетском систему. Најбољи резултати у уштеди и најнижа стопа коришћења сиве енергије постижу се када постоје складишта и у домаћинствима и у дистрикт подстаници (Rai-Zapatam, Mihaylov, Nowe, 2017, str. 38).

4.2. ЕНЕРГЕТСКА ПОЛИТИКА У СРБИЈИ

У Србији се производи 70% сиве енергије (из термоелектрана, сагоревањем лигнита) и 30% зелене енергије (из хидроелектрана). Процент енергије ветра и сунца веома је низак (скоро занемарљив).

Произведена енергија иде у јединствени енергетски систем те се испоручује потрошачима по јединственом режиму цена прецизно регулисаном и транспарентно приказаном. Цене одређује Агенција за енергетику као независно регулаторно тело, али у пракси се то тело консултује с органима власти (пре свега Владом и ресорним министарством).

Имајући у виду да фабрике као највећи потрошачи по правилу раде дању, систем је дао подстицаје за домаћинства да више енергије троше ноћу (од 24.00 до 8.00). Режим цена је подељен у три зоне: зелену, најјефтинију, која покрива кориснике који троше око 380 kWh енергије, затим плаву и коначно црвену зону. Свака зона опет има два режима: скупу, дневну струју и јефтину, ноћну. Однос између дневне и ноћне тарифе износи 4 : 1, чиме се грађани стимулишу да користе ноћну струју, бар када је реч о великим потрошачима (бојлер, машине за прање суђа, веша и за сушење веша).

Грађани се ограничењем зелене зоне стимулишу да економично троше енергију јер је у плавој зони просечна цена струје за 50% виша од цене у зеленој зони. Рецимо, уколико је потрошња у зеленој зони у односу 2 : 1 или чешће 3 : 1 и исти однос остане и у плавој зони – просечна цена струје у зеленој зони износи 4.000 динара по kWh, а у плавој 6.000 динара по kWh. Просечна цена струје је око 0,08 евра по kWh. То је, поређења ради, за петину мање од просечне цене зелене енергије и скоро три пута јефтиније од цене сиве енергије у Белгији.

Производња одрживе, зелене енергије у Србији је на почетку. Држава је направила чак и систем за подстицање повла-

шћених произвођача, те се од сваког наплаћује накнада, али се објективно услови за укључивање не мрежу не знају, нити се озбиљно заговара овај концепт. Поједини грађани били би заинтересовани за улагања, али за сада тај систем подстицаја није довољан. Ако би куповина и инсталација соларне плоче од 5 kW коштали 5.000–6.000 евра (држава покрива половину цене те би издатак за просумера износио 2.500–3.000 евра), а месечна производња износила 500 до 600 kWh за породицу са месечном потрошњом око 500 kWh (и троши 50 евра за струју, а годишње 600 евра), панел би покрио њихову потрошњу и исплатио би се већ после шест година. Постоји ограничење да просумер може да угради највише две плоче (10 kWh), а то улагање би омогућило перманентну зараду од продаје енергије с једне плоче (у садашњим условима око 50 евра месечно, уз тенденцију сталног раста). Ако је век трајања плоче 30 година, постојао би велики економски интерес за овом врстом улагања. Свакако да би режим цена за зелену и за сиву енергију био од пресудног значаја.

У Србији је уведена и берза за трговање енергијом, али су активности на њој у зачетку. Надаље, држава је најавила издавање зелених обвезница, али њихова атрактивност није велика – приход је око 1% на улог за период од седам година, што је у висини камата на штедњу у банкама (у кризи ове камате су заиста веома ниске), а знатно испод муниципалних обвезница (у Шапцу су рецимо имале 6% камате на седам година, што је шест пута исплативије) или државних обвезница издатих 2017. (2,5% на пет година).

ЗАКЉУЧАК

Наше друштво би требало да користи сваку шансу за јачање транспарентности у одлучивању, ширење простора за укључивање грађана преко ИТ апликација у условима када су ад-

министрација и политичари немоћни да реше неке проблеме, чиме би се те праксе полако премештале и у регуларне институције (креирање политика, стратешких докумената и пружање услуга).

Држава и локалне власти (посебно градови) у Србији треба озбиљније да се посвете анализи микроклиматских промена и да помоћу сензора, али и доприноса других актера, креирају добре базе података које су предуслов за квалитетно вођење јавних политика. Веома је важно да градови партиципативно креирају локалне еколошке акционе планове, који су у великој мери запуштени па и заборављени, као и пакете мера за ублажавање и решавање еколошких проблема. Локалне власти могле би да буду активније у креирању ИТ апликација за комуникацију с грађанима о проблемима који постоје у неким за њих битним областима услуга. Тиме би се паметно искористило укључивање грађана да се направи бољи увид у потребе и могућа решења, а тај процес би дао ветар у леђа многим градским службама с недовољним бројем запослених (инспекција и других служби) и отворио простор за копродукцију.

Пројекти озелењавања, зелених кровова имају велику шансу за успех уз релативно скромна улагања. Рециклажа треба да постане једна од приоритетних делатности јер је еколошки врло корисна и има велике развојне капацитете. Што се тиче пројекта стимулације производње зелене енергије и подстицања електричних возила, ови пројекти траже добру припрему, одлично планирање и поуздан амбијент за инвестирање грађана.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Bott, H., Grassl, G., Anders, S. (2019). *Sustainable Urban Planning – Vibrant Neighbourhoods Smart Cities Resilience* (2019). Munich: DETAIL.
- Bovaird, T., Loeffler, E. (2012). From Engagement to Co-production: the Contribution of Users and Communities to Outcomes and Public Value. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 23, 1119–1138. doi: 10.1007/s11266-012-9309-6.
- Caporarello, L., Cesaroni, F., Giesecke, R., Missikoff, M. (2016). *Digitally Supported Innovation – A Multi-Disciplinary View on Enterprise, Public Sector and User Innovation*. Switzerland: Springer International Publishing.
- Cordella, A., Tempini, N. (2011). E-government and Bureaucracy: the Role of functional Simplification in the Case of the Venice Municipality. *Proc-Transform. tGov Workshop '11*. (11), 1–16. Available at: https://www.researchgate.net/publication/258698803_E-Government_and_Bureaucracy_The_Role_of_Functional_Simplification_in_the_Case_of_the_Venice_Municipality.
- Ђорђевић, K., Joksimović, O., Jovanović-Popović, M. (2018). Energy Consumption and CO2 Emission Reduction through Refurbishment of Residential Buildings' Roofs by applying the Green Roof System – Case Study. *Thermal Science*, 22 (4), 1217–1229. doi: 10.2298/TSCI170530127D.
- Ђорђевић, S. (2012). *Contemporary Urban Studies – Entrepreneurial, Creative, Democratic Cities*. Beograd: Čigoja štampa, Fakultet političkih nauka. [In Serbian]
- Ђорђевић, S. (2017). *Application of the Principle of Subsidiarity in Serbia*. Beograd: Fakultet političkih nauka. [In Serbian]
- Ђорђевић, S. (2019). *Smart Policies and Innovative Services*, In: B. Stojkov (ed.), *The E-Future of Cities* (361–374). Beograd: Akademija inženjerskih nauka Srbije, Geografski fakultet.

- Dorđević, S. (2021a). *Smart Cities' Developmental Capacities in the fields of Spatial Planning and Construction – Lessons from Copenhagen to Belgrade*. Montreal: IPSA.
- Dorđević, S. (2021b). Digitalization Supporting Participative Democracy and Sustainable Development. In: A. Krstić (ed.) *Citizens in the Era of Disinformation* (107–127). Beograd: Fakultet političkih nauka. [In Serbian]
- Fugini, M., Bracci, E., Sicilia, M. (2016). *Co-production in the Public Sector Experiences and Challenges*. Switzerland: Springer International Publishing.
- Helfert, M., Krempels, K., Klein, C., Donnellan, B., Gusikhin, O. (eds.) (2017). *Smart Cities, Green Technologies and Intelligent Transport Systems*. Switzerland: Springer International Publishing.
- Hjorth, D., Kostera, M. (eds.) (2007). *Entrepreneurship and the Experience Economy*. Denmark: Copenhagen Business School Press.
- Nielsen, E., Alkemade, F. (2016). How is Value created and captured in Smart Grids? A Review of the Literature and an Analysis of Pilot Projects. *Renewable Sustainable Energy Revolution*, (53), 629–638. doi: 10.1016/j.rser.2015.08.069.
- Schou, J., Hjelholt, M. (2018). *Digitalization and Public Sector Transformations*. London: Palgrave Macmillan.
- Vamstad, J. (2012). Coproduction and Service Quality: the Case of Cooperative Childcare in Sweden. *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 23(4), 1173–1188, doi: 10.1007/s11266-012-9312-y.
- Vytelingum, P., Cliff, D., Jennings, N. R. (2008), Strategic Bidding in Continuous Double Auctions, *Artificial Intelligence*, 172 (14), 1700–1729. doi:10.1016/j.artint.2008.06.001.

SNEŽANA S. ĐORĐEVIĆ

University of Belgrade
Faculty of Political Sciences
Belgrade (Serbia)

GOOD EXPERIENCES OF SMART GREEN CITIES FOR SUSTAINABLE GREEN DEVELOPMENT AND DEMOCRATIZATION

S U M M A R Y

The subject of this paper is the review of good practice of smart green cities in the use of IT applications for providing public services (including the resolution of ecological issues), coping with climate change and green energy affirmation. A particularly important aspect is the analysis of the coproduction, i.e. of active involvement of citizens through the application in the policy creation process, the preparation of public services package custom-made for the community needs as a form of democratization of the society. Good experiences of smart cities are an excellent lesson for Serbia and its cities.

The methods used in this paper are the analyses and syntheses of the papers from this field, the analyses of the good method of using IT packages in certain European cities, the creation of good measurement instruments for monitoring microclimate change due to global warming in German and British cities, the study of green energy affirmation in the Belgian urban district, and comparison with the manner of treating these topics in Serbia.

The expected contribution of this paper is the insight into some good practices and indicating the opportunity for our country and cities to take over and apply some of this useful knowledge, skills and instruments for the welfare of our citizens and community.

KEYWORDS: smart cities, coproduction, public policies and services, ecology, green energy

---

РАЗВОЈ КЛИМАТСКЕ ДИПЛОМАТИЈЕ И ЊЕН ЗНАЧАЈ ЗА САВРЕМЕНЕ ДРЖАВЕ^[1]

АНДРЕЈ Р. БОЈИЋ

Универзитет у Београду
Факултет политичких наука
Београд (Србија)

САЖЕТАК: Климатске промене су један од највећих изазова с којим се суочавају модерне државе и цело човечанство. Оне имају велики утицај на готово све спољнополитичке изазове у XXI веку. Научници и стручњаци постигли су сагласност о њиховом значају. Међутим, недостају политичка сагласност и формулисање ефикасног политичког одговора. Будући да се дешавају глобално, политички одговор на њих мора бити међународни, регионални и локални. Да би се ефикасно одговорило на климатске промене, оне се морају ваљано разумети, адекватно анализирати и државе морају имати капацитете да се у спољној политици успешно изборе с тим изазовом. Другим речима, државе морају да изграде унутрашње капацитете за успешно вођење климатске дипломатије, која је од појаве овог изазова у међународној агенди, почетком деведесетих година прошлог века, постала главно спољнополитичко средство у изградњи међународног климатског режима. Од првог глобалног УН Самита у Рију (1992) до последњег у Глазгову (2021) климатски режим је настајао брже или спорије у зависности од већих или мањих успеха климатске дипломатије. Данас, када су последице климатских промена све уочљивије, а грађа-

---

1 Текст је први пут објављен у часопису за политичку теорију и праксу *Напредак* 3 (1) /2022, doi: 10.5937/napredak3-36911

ни све гласнији, државе више не могу себи да дозволе аматеризам у тој области спољнополитичке активности. Измењени концепт међународних односа који је донео и измењен концепт безбедности има шири поглед од искључиве оријентације на државу. Све ово укључује и државе Југоисточне Европе које успешном климатском дипломатијом могу дати стварни међународни допринос, али и побољшати међусобну регионалну сарадњу и унапредити свој економски развој.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: климатске промене, климатска дипломатија, климатски режим, Оквирна конвенција Уједињених нација о промени климе (енгл. UNFCCC), зелена транзиција, Југоисточна Европа, декарбонизација, зелени опоравак, регионална сарадња.

Постоји један изазов који одређује контуре овог века много драматичније него ли било који други и то је хитна претња због промене климе.

БАРАК ОБАМА, ПРЕДСЕДНИК САД 2008–2016.

У члану 1. Оквирне конвенције УН о промени климе (UNFCCC) каже се да „промена климе означава ону промену климе која је директно или индиректно условљена људским активностима које изазивају промене у саставу глобалне атмосфере, и која је суперпонирана на природна колебања климе, осматрана током упоредивих временских периода“ (United Nations, *Treaty Series*, Vol. 1771, p. 107 или, „Службени лист СРЈ – Међународни уговори“, број 2/97). У литератури постоје бројна одређења климатских промена. За потребе овог рада одредићемо климатске промене као оне промене климе које се директно или индиректно приписују људским активностима које мењају састав атмосфере и које се, за разлику од климатских

варијабилности, бележе током дужег периода (Sekulić, Dimović, Jović, Todorović, 2012, str. 13). Климатске промене сигурно нису највећи изазов у XXI веку, међутим, свакако јесу изазов који има највећи утицај на све друге изазове. После безмало тридесет година од када су климатске промене постале део светске агенде, на Светском самиту Организације уједињених нација у Рио де Жанеиру,^[2] 1992. године, научници и стручњаци постигли су готово апсолутну сагласност о њиховом значају. Требало је више од педесет година научних дебата и доказивања да би академска и стручна заједница заузеле став да су оне наша реалност и опасност која озбиљно прети човечанству. Најважнији доказ је ипак пружила сама природа. Природне катастрофе, које су само наизглед изненада погодиле планету, биле су највећа потврда. Иако се научно климатске промене све мање оспоравају, о њиховом значају у овом не тако кратком периоду колико су део светске агенде није постигнута ни политичка ни „пословна“ сагласност.

Док су о настанку и утицају климатских промена урађена многа истраживања, постоји празнина у дискусијама о томе како треба да изгледају међународни климатски режим и климатска дипломатија као основна међународна активност која треба да води ка његовом успостављању. Све што је створено до данас чини се да је створено *ad hoc*, управљајући се према могућностима за постизање компромиса са највећим емитерима или у покушају да се пронађу хитни одговори на

---

2 Конференција Уједињених нација о животној средини и развоју, такође позната и као Самит у Рију или Светски самит или Земаљски самит (енгл. Earth Summit) била је међународна конференција на највишем нивоу одржана у Рио де Жанеиру од 3. јуна до 14. јуна 1992. године. На Самиту је учествовало 178 држава, од којих је 118 послало своје председнике или премијере, око 2.400 представника невладиног сектора и неких 17.000 људи из невладиног сектора (прим. аут.).

упозорења која су долазила из природе или од јавности. Нажалост, све веће и чешће природне катастрофе почињу да нас убрзавају у проналажењу одговора. Упркос огромним напорима међународне заједнице да се донесу заједничке политике и постигне договор у овој области, резултата нема много. Разлози за то су бројни, али је свакако један од најважнијих одсуство пуне партиципације највећих светских загађивача, како држава, тако и компанија, и из групе развијених земаља и из групе земаља у развоју. И једни и други се у формулисању таквог става и политике воде искључиво националним интересима у погледу развоја. Земље у развоју не виде своју одговорност јер сматрају да имају право на свој развој, исто онако и у истој мери у којој су га имале данашње развијене земље док су грабиле ка свом пуном развоју, не хајући притом за уништавање човекове околине. С друге стране, развијене земље не желе да се одрекну свог степена развоја заснованог на енормном коришћењу фосилних енергената и одбацују одговорност за настале климатске промене тврдњама да уколико се од њих захтева да успоре свој развој, то исто морају да ураде и земље у развоју. На овај начин се налазимо у својеврсном зачараном кругу. При томе, сви се у том кругу понашају као слободни јахачи (енгл. *free riders*) и нико не жели да сагледа реалност из угла заједничког интереса, који говори да се проблеми узроковани променама климе не задржавају на националним границама. Из овог стања може се изаћи само дуготрајним разговорима и договорима – климатском дипломатијом.

ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ КЛИМАТСКИХ ПРЕГОВОРА И КЛИМАТСКЕ ДИПЛОМАТИЈЕ

Први покушаји да се дефинише проблем климатских промена начињени су средином прошлог века, када је мали број научника препознао и доказао утицај човека на драстичну промену

климе која се манифестовала порастом нивоа океана и мора и растом глобалне температуре. Од осамдесетих година прошлог века, под утицајем научних истраживања, међународна заједница је почела, доста стидљиво, да износи ово питање на агенду међународне политике. Прва велика промена настала је на поменутом Самитом у Рио де Жанеиру почетком деведесетих година. Од тада до данас начињени су бројни кораци ка успостављању свеобухватног оквира климатске политике у међународним односима који је почео да се назива климатски режим. Најзначајнији корак направљен је те, 1992. године усвајањем Оквирне конвенције о промени климе под окриљем Организације уједињених нација (енгл. United Nations Framework Convention on Climate Change – UNFCCC). Она је постала главни носећи стуб дипломатске активности на успостављању глобалног климатског режима. Међутим, као што истиче Дарко Надић, релативно касно је проблем загађења човекове средине постао један од главних проблема савремене људске историје. Он ипак закључује да је информација о уништавању природе уграбила последњи тренутак да заживи и да се медијски представи (Nadić, 2012). С мање или више успеха, брже или спорије, данас се може рећи да више нема дилеме да та информација постоји и да се климатски режим развија, а да ће се процес његовог успостављања наставити. Главну активност унутар тог процеса чине непрестани преговори између држава о модалитетима за бављење изазовом који представљају климатске промене. Алат који државе користе за ту активност јесте климатска дипломатија, као најновији и најмлађи вид мултилатералне дипломатске активности држава у савременим међународним односима. Потписивању ове конвенције претходио је први званични, више стручни и научни скуп, који је 1979. године одржан у Женеви – Прва светска климатска конференција, у организацији Светске метеоролошке организације. Најзначајнији резултат тог скупа било је оснивање Међународ-

ног панела за климатске промене (енгл. International Panel in Climate Change – IPCC). Управо ће извештај који је IPCC објавио једанаест година касније, 1990. године, послужити као научна и стручна основа за сазивање Самита у Рију 1992. године. Од тог историјског самита до данас прошло је скоро тридесет година током којих су климатски преговори имали мање или веће успоне и падове. Чешће је било речи о застоју него о напретку, па се данас чини да су неки аутори у праву када их описују као преговоре „корак напред, два корака назад“. Од Самита у Рију под окриљем успостављене UNFCCC почели су да се организују најпре периодични, а затим и редовни годишњи светски састанци на највишем нивоу као Конференције страна потписница (енгл. Conference of Parties – COP), којих је до сада одржано укупно 26. Последњи је одржан прошле године у Глазгову (Уједињено Краљевство). Овде је важно подсетити да је Конференција страна (COP 26) у Глазгову требало да се одржи крајем 2020, али је због избијања пандемије коронавируса одложена за 2021. годину. На COP 25 у Мадриду Србија је избрана за једног од седам потпредседника Конференције у Глазгову у име Групе земаља Источне Европе, чиме је наша земља добила признање за активну партиципацију у овом процесу и постала један од видљивих актера. Иако су сви значајни јер дају моментум целом процесу, неки „COP-ови“ су ипак били важнији по својим резултатима. Значајнији догађаји у том процесу током протеклих деценија одиграли су се 1997. године на COP-у у Кјоту (Јапан) када је потписан први глобални Протокол о доприносу држава смањењу емисија гасова са ефектом стаклене баште (енгл. Kyoto Protocol),^[3] који је ступио на снагу

---

3 Детаљније на: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-kyoto-protocol/what-is-the-kyoto-protocol/kyoto-protocol-targets-for-the-first-commitment-period> (приступљено 7. 3. 2022).

2005. и имао рок важења до 2012. године. Следећи важан догађај био је COP 13 на Балију (Индонезија), 2007. године, када је усвојен Акциони план са Балија (енгл. Bali Action Plan),^[4] којим је предвиђено формирање глобалног механизма за финансирање борбе против климатских промена оснивањем Глобалног механизма за животну средину (енгл. Global Environment Facility – GEF)^[5]. Затим је уследио Самит у Копенхагену (Данска) 2009. године од којег се очекивало да ће постићи нови и бољи глобални споразум, који је требало да наследи Протокол из Кјота за који је већ тада било јасно да неће дати жељене резултате. Међутим, Копенхаген је био велико разочарење за све учеснике будући да највеће земље (САД, Кина, Русија, Индија, Аустралија итд.) нису успеле да постигну договор. Након Копенхагена, изгледало је као да је цео процес изгубио смисао. Ипак, да не буде све тако црно, Копенхаген је успео да лансира нови механизам за финансирање у виду Глобалног климатског фонда (енгл. Global Climate Fund – GCF).^[6] Конференције из Канкуна (Мексико) 2010. године, Дурбана (Јужна Африка) 2011. и нарочито Дохе (Катар) 2012. године дале су оптимистичнији импулс целом процесу. У Дохи је усвојен Доха амандман који је био део ширег пакета (енгл. The Doha Climate Gateway),^[7] а којим је постигнута сагласност држава потписница да се важење Кјото протокола продужи до 2015. године, још три године након његовог званичног престанка, када је планирано усвајање новог глобалног споразума. Свакако најважнији угаони камен за успостављање глобалног климатског режима после

---

4   Детаљније на: <https://unfccc.int/resource/docs/2007/cop13/eng/06a01.pdf> (приступљено 7. 3. 2022).

5   Детаљније на: <https://www.thegef.org/> (приступљено 7. 3. 2022).

6   Детаљније на: <https://www.greenclimate.fund/> (приступљено 7. 3. 2022).

7   Детаљније на: <https://unfccc.int/process/conferences/the-big-picture/milestones/the-doha-climate-gateway> (приступљено 7. 3. 2022)

Самита у Рију (1992) и Протокола из Кјота (1997) био је Самит у Паризу,^[8] 2015. године, на којем је закључен Париски споразум (енгл. Paris Agreement), нови и овог пута обавезујући глобални споразум о смањењу емисија гасова са ефектом стаклене баште који је наследио онај из Кјота. Овог пута државе су се одлучиле за другачији приступ од оног из Кјото протокола. За разлику од 1997. године, када се покушало с глобалним договором у погледу циљева за смањење, што се није показало као добар пут, у Паризу су државе одлучиле да промене правац и крену „одоздо нагоре“, што је у пракси значило да се саме државе обавезу колико ће смањити емисије и да се онда тога стриктно придржавају (Purvis, Belenky, Lefton, Langley, 2016).

Поред Оквирне конвенције о промени климе у последњих тридесет година потписано је још неколико значајних међународних конвенција и уговора који су поставили темељ климатског режима. Климатске промене, климатска дипломатија и заштита животне средине уопште тако су постале теме, које су добиле већи простор у међународној агенди. Својим сталним и непрекидним развојем у последњих тридесет година ове конвенције превазишле су свој формалноправни значај и постале својеврсне платформе и механизми сарадње и надметања између држава. Бројни аутори и експерти из спољнополитичке праксе слажу се да ће у годинама које су пред нама питања регулисана овим конвенцијама бити призма кроз коју ће се преламати нови, не тако лако видљиви економски односи између држава, што ће само по себи у будућности стварати нове оквире за сарадњу, али и нове могуће оквире за конфронтацију између држава. Из изазова климатских промена и њиховог деловања на дру-

---

8 Детаљније на: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/what-is-the-paris-agreement> (приступљено 7. 3. 2022)

ге изазове с којима се суочавају државе у XXI веку настаће многи безбедносни ризици и претње, који више неће имати јасно препознатљив оквир, а самим тим ни јасну матрицу за регулисање. Нема сумње да ће климатске промене само појачати утицај изазова као што су недостатак обрадиве земље, пијаће воде, миграције становништва, ерозија итд. Ови изазови под дејством климатских промена које се јављају као мултипликатор других изазова лако могу прерасти у сукобе који могу да постану насилни. Ово нас доводи до измена у савременом концепту безбедности, где све већи значај почињу да добијају невојни изазови, ризици и претње садржани у социјеталној и еколошкој димензији безбедности (Buzan, 1998). Уколико желе да успешно управљају овим новим изазовима, државе ће морати да развијају нове унутрашње капацитете и да се повезују у нове међународне облике сарадње. Све развијене земље, али и водеће земље у развоју, одавно су почеле да део својих спољнополитичких активности усмеравају ка изградњи унутрашњих административних и стручних капацитета за бављење новим изазовима, користећи се и развијајући капацитете климатске дипломатије. Неке су још пре више од тридесет година у својим администрацијама, најчешће при министарствима иностраних послова и министарствима заштите животне средине, формирале тела, групе или одељења за аналитику и климатску дипломатију, дајући носиоцима тих активности одлучујућу надлежност у пословима преговарања у области климатских промена и заштите животне средине у оквиру својих билатералних и мултилатералних дипломатских активности. Једна од првих држава на свету која је при кабинету председника Владе формирала јединицу за климатску дипломатију било је Уједињено Краљевство. Све је започело 1996. године, када је тадашњи министар иностраних послова у сенци Робин Кук (Robin Cook) формирао тим стручњака за климатске промене

не и заштиту животне средине, који га је саветовао и о међународној политици. Када је годину дана касније, након избора, преузео званично канцеларију министра иностраних послова Уједињеног Краљевства, ова група је добила и свој званични легитимитет (Mabeu, Gallagher, Vorn, 2013). Неке од најразвијенијих земаља на свету имају специјалне саветнике шефова држава и Влада за питања климатских промена.^[9]

ЗЕЛЕНА ТРАНЗИЦИЈА И ИЗМЕЊЕНИ КОНЦЕПТ БЕЗБЕДНОСТИ

Измењен концепт безбедности, нови облици сарадње и конфронтација између држава у савременим међународним односима имају све веће социоекономске последице по државе. Као један од одговора на те последице државе су почеле да развијају различите политичке и економске инструменте. Један од најсложенијих јесте транзиција савремених економија од индустријских економија заснованих на енормном трошењу енергије ка зеленим економијама заснованим на иновацијама, заштити животне средине и обновљивим енергијама. Ова транзиција представља изузетно сложен скуп политичких, економских, социјалних и еколошких мера, инструмената и активности које морају бити усвојене у појединачним државама. Притисак за имплементацију ових политика долази у највећој мери од самих грађана и тржишта, али и од највећих међународних организација као што су Уједињене нације, Европска унија, Група Г7 итд.

Државе су данас „добровољно приморане“ да се баве транзицијом својих економија и да их „чисте од прљавих тех-

---

9 Детаљније на: https://beta.rs/vesti/politika-vesti-svet/137178-bivsi-drzavni-sekretar-sad-dzon-keri-na-celu-bajdenovog-tima-za-borbu-protiv-klimatskih-promena?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+betavesti+%28Novinska+agencija+Beta++Vesti%29 (приступљено 1. 3. 2022).

нологија“ и прекомерне употребе фосилних горива. Термин „добровољно приморане“ најбоље описује ситуацију у којој се државама оставља могућност избора да ли ће бити у возу зелене транзиције или неће, али, у случају да не буду, неће моћи да учествују у новим облицима сарадње и глобалне економије. Код мање развијених земаља ово ствара додатни притисак јер су често кредити који долазе од међународних финансијских институција и из билатералне помоћи и сарадње условљени еколошким стандардима и набавком скувих еколошких технологија. Основ зелене транзиције и онога што се данас, када излазимо из пандемије ковида 19, глобално назива зеленим опоравком (енгл. Green Recovery) јесте опоравак економије и природе смањивањем емисије штетних гасова. Поред циљева који су постављени UNFCCC, појединачне државе су почеле да се добровољно обавезују на додатно смањивање. Тако је Европска унија прва прокламовала циљ да Европа до 2050. године мора постати први климатски неутрални континент. Такође, недавно су највиши званичници Народне Републике Кине изјавили да ће до 2050. године и Кина смањити своје емисије за 50%.^[10] Наша земља се такође у децембру 2020. године обавезала да ће до 2050. године постићи климатску неутралност. Све ове добровољне мере имаће утицај и на друге државе да крену истим путем.

У процесу успостављања климатског режима глобално је највећи допринос давала и даје Европска унија и њене најразвијеније државе чланице. Сталним повећавањем амбиција у погледу смањивања емисија штетних гасова и сталним покретањем различитих иницијатива за сарадњу

---

10 Детаљније на: <https://beta.rs/zelena-srbija/zs-srbija/138211-vucic-srbija-ce-do-2050-godine-biti-niskougljenicno-drustvo-sa-konkurentnom-ekonomijom> (приступљено 7. 3. 2022).

и разговор Европска унија се наметнула као светски лидер у овом процесу. Та њена улога је далеко од чисте форме, јер политике које садрже енергетски и климатски пакети које су усвојили највиши органи ЕУ од држава чланица захтевају суштинску промену у односу према овом изазову и стварне и мерљиве доприносе. Од држава из нашег региона такође се очекује да следе ту политику и као земље кандидати за чланство у овој међународној организацији, али и као њени чланови. Имајући ово у виду, намеће се закључак да балканске државе морају да учине исто и у погледу климатске дипломатије као средства за успешно вођење климатске политике. То значи да државе региона морају да ојачају своје унутрашње дипломатске капацитете упркос томе што је ова врста спољнополитичке активности држава на нашем простору још недовољно научно истражена и недовољно практично позната.

Имајући у виду „добровољну примораност“ држава да се понашају на одређени начин у измењеним околностима савремених међународних односа, приоритети владиних политика и приоритети спољне политике држава могу бити остварени успостављањем капацитета за успешно спољнополитичко деловање држава у области климатских промена и успешно вођење климатске дипломатије, што ће повећати регионалну стабилност и међусобно поверење држава. Измењени концепт безбедности у савременим међународним односима ствара потребу, али и даје могућност да савремене државе водећи успешну климатску дипломатију повећају међусобно поверење и успоставе безбедносну заједницу према модерном схватању безбедности. Ово је значајно јер климатске промене, видљиво или не, утичу на многе друге изазове с којима се суочавају модерне државе стварајући притом промену у односу између геополитике и геоекономије, што све утиче на државе и процесе у којима оне учествују.

КЛИМАТСКА ДИПЛОМАТИЈА КАО СРЕДСТВО СПОЉНЕ ПОЛИТИКЕ МОДЕРНИХ ДРЖАВА

У спољној политици средства се користе да би се постигли неки циљеви. Циљеви се не могу одредити без познавања средстава која једном субјекту међународних односа стоје на располагању. Такође, избор средства је условљен претходним избором циља. И овде се наизглед налазимо у зачараном кругу јер једно без другог не може. Да би се изашло из овог круга неопходно нам је оно најважније у било којој активности, а то су вредности. Вредности су стања или особине које људи желе и сматрају их добрим, корисним или лепим. У основи сваког спољнополитичког средства, односно поступка којим желимо да остваримо неки циљ налази се нека вредност. Она може бити заједничка свим државама, као што је опстанак или квалитет живота, општечовечанска у коју спада и очување човекове околине, односно посебна вредност која је специфична за појединачне субјекте спољне политике као што је, на пример, национални интерес (Vukadinović, 2005, str. 84). Одабирање циља састоји се, дакле, у одабирању вредности коју желимо да постигнемо или сачувамо неким спољнополитичким средством. Један од најстаријих познатих политичких писаца и мислилаца, индијски филозоф Каутиља, дао је једну од првих подела спољнополитичких средстава. У *Аршхашасџри*, делу које се приписује њему, каже – да би се постигао одређени циљ, могу се према приликама применити мирење, дарови, расправа и казна (Boesche, 2002). У суштини, ова се подела одржала и до данас и са малим изменама можемо рећи да се спољнополитичка средства по својој суштини данас могу поделити на убеђивање, обећавање, награђивање, прећење, принуђивање и кажњавање. Поред ове поделе спољнополитичких средстава по њиховој суштини, средства у међународним односима можемо посматрати и у материјалном смислу, односно као инструменте или оруђа преко којих се

делује у међународним односима. Свакако, најважније спољнополитичко средство у материјалном смислу у савременим међународним односима јесте дипломатија.

Квалитет живота, безбедност, а нажалост и опстанак као заједничка вредност свих држава у XXI веку више се не могу одвојити од климатских промена које озбиљно угрожавају и прете да угрозе ове вредности. Да би се оне очувале и унапредиле, мудре државе су схватиле да значајан део својих дипломатских активности морају да усмере у том правцу. Поготово што климатске промене прете да угрозе и друге заједничке, општечовечанске и посебне вредности, без којих савремени систем међународних односа не би био могућ. На тај начин настала је посебна врста дипломатске активности која се у најширем смислу може сматрати делом мултилатералне дипломатије, али све више, под утицајем времена у којем живимо и озбиљности претње какву представља промена климе, постаје и незаобилазни фактор билатералне и нове полилатералне дипломатије. Дакле, једноставно говорећи, климатску дипломатију можемо одредити као ново спољнополитичко средство држава за постизање заједничких и посебних спољнополитичких циљева усмерених на очување заједничких, општечовечанских и посебних вредности као што су опстанак, национална безбедност и квалитет живота. Срж климатске дипломатије представљају мултилатерални преговори држава који се одвијају под окриљем UNFCCC и других значајних међународних конвенција и организација. Због озбиљности претње ови преговори постају све чешћа тема и на агендама билатералних преговора држава, али и полилатералних међународних активности.

Када говоримо о промени климе не можемо повући никакву политичку, идеолошку, економску па ни државну границу. Промена климе и природа не познају ове границе. Једина граница, која чак не може бити ни граница у смислу било какве препреке, већ више граница у смислу разлике у односу

на нешто друго јесу биолошка и географска граница које су условљене природом. Поред немогућности да на националним границама зауставимо природне катастрофе, простор који заузимају националне државе на Балканском полуострву нема могућност ни да у биолошком смислу буде одвојен од остатка Јужне и Југоисточне Европе. Стара планина са својим биодиверзитетом не почиње и не завршава се на тзв. западном Балкану. Дунав пролази кроз неколико земаља док се не улије у Црно море, итд. Биодиверзитет Балкана је као један од најбогатијих биодиверзитета на свету неодвојиви део биодиверзитета читаве Јужне и Југоисточне Европе. Оваквим приступом желимо да покажемо да у питањима климатских промена не можемо остајати на државним, националним или политичким границама. Ово има посебан значај у светлу постављеног циља да Европа до 2050. године постане први климатски неутрални континент на свету. Без климатски неутралне Југоисточне Европе нема ни климатски неутралне Европе.

Овде желимо да појаснимо зашто када говоримо о изазову климатских промена у региону није умесно користити одредницу Западни Балкан, већ само Балкан или Југоисточна Европа. Наиме, да бисмо уопште могли да сагледамо изазов климатских промена из регионалне перспективе, најпре морамо правилно да одредимо границе овог региона. У том послу, за разлику од неких других области, нама на руку иде то што је клима јединствена и недељива по националним основама и границама. То нам олакшава приступ и даје могућност за ваљану и рационалну анализу у реалним оквирима. У литератури, научној, стручној и политичкој, последњих година за овај регион можемо наћи неколико назива, што често код читалаца ствара забуну. Ти називи углавном зависе од тога да ли се користе за географско, политичко или политичко-географско описивање и одређење овог простора. Тако поједини аутори, који регион проучавају као географску целину,

најчешће користе назив Балкан или Балканско полуострво, при чему мисле на Србију, Хрватску, Босну и Херцеговину, Црну Гору, Северну Македонију, Албанију, Грчку, Бугарску, Румунију и европски део Турске. Неки аутори овој групи додају и Словенију. То је уједно и најстарије одређење региона, које се најдуже користило и као географско и као једино политичко одређење. Шире географско, а све чешће и политичко одређење користе аутори који овај простор називају Југоисточном Европом, којој, поред наведених држава, припада и део Мађарске (Банат). Међутим, крајем деведесетих година и почетком прве деценије овог века из политичке потребе да се направи разлика између држава које су учествовале у сукобима на простору бивше Југославије и оних које нису, западна међународна заједница престала је да користи термине Балкан и Југоисточна Европа и формирала је нови, чисто политички термин Западни Балкан, којим су обухваћене државе бивше Југославије, минус Словенија, плус Албанија. Употреба овог термина је покушај да се, с једне стране, истргну из сећања било какав југословенски простор и наслеђе, а с друге стране, да се јасно поделе и обухвате (не)интересне сфере у региону. Овакав приступ брзо је довео до бројних теоријских и практичних потешкоћа. Једноставно, ако прихватимо појам Западни Балкан, онда морамо имати и еквивалентне појмове за источни, северни и јужни Балкан, што нас наводи на закључак да ове појмове морамо дефинисати по географском, а не политичком принципу. Ако се ослонимо на географију, немамо много простора да својевољно одређујемо које ће државе или делови држава бити обухваћени неким појмом па би тако неке државе биле и Западни и Источни Балкан или Западни и Јужни Балкан итд. Појам Западни Балкан је дакле чисто политичка конструкција без икаквих веза са географијом. Колико нелогичности и недоследности има у таквом приступу најбоље говори чињеница да је након једнострано

проглашене независности Косова*^[11] 2008. године и уласка Хрватске у Европску унију 2013. године међународна заједница овај термин кориговала па се сада под Западним Балканом подразумевају наведене државе, минус Хрватска, плус Косово*. Не само да овај назив региона није коректан у смислу да описује ирационалне границе региона које не постоје, већ он осим за политичке потребе не може да се користи ни за једну озбиљнију анализу или целовит регионални приступ било ком изазову. Када је реч о климатским променама о томе нема говора. Овај регион је у смислу биологије, биодиверзитета, климатског појаса и географије недељива целина. Из тог разлога смо у овом раду, а из потребе да се дође до реалних и темељних закључака, користили најшири политичко-географски приступ и посматрали овај регион као Југоисточну Европу. Свако друго ограничавање или регионално сужавање не би дало реалну представу проблема који анализирамо.

КЛИМАТСКА ДИПЛОМАТИЈА, БАЛКАН И ДАЉЕ

На крају, можемо закључити да, иако нису најважнији изазов XXI века, климатске промене су свакако изазов који највише утиче на све друге изазове данас. Слободно можемо рећи да су климатске промене највећи мултипликатор свих других изазова у модерно време. Такође, као што смо претходно видели, измењена природа савремених међународних односа, која је у међународну арену увела недржавне актере, недржавне и нељудске претње, мења и природу савременог концепта безбедности, а самим тим и улогу државних администрација, првен-

---

11 Косово* – овај назив је без прејудуцирања статуса и у складу је с Резолуцијом Савета безбедности Уједињених нација 1244 и мишљењем Међународног суда правде о декларацији о независности Косова.

ствено министарстава иностраних послова. Данас се све чешће користи појам полилатерализам, за разлику од појмова билатералне и мултилатералне сарадње, при чему ниједан од ових облика сарадње није у пракси „чист“ и довољно прецизан да објасни оно што се дешава, али простор овог рада не дозвољава да улазимо у даљу разраду овог проблема већ ћемо то оставити за неку другу прилику. Нови облици сарадње утичу и на појаву новог концепта моћи који можемо назвати „меко-тврда“ моћ, где се механизмима меке моћи постижу резултати који су се некада постизали искључиво механизмима тврде моћи, а где постоји својеврсна „добровољна примораност“ самих држава. У доба глобализације већина спољнополитичких активности постепено пребацује фокус са геополитике на геоекономију, што открива да сарадњом у области климатских промена државе иновацијама и новим технологијама могу подстаћи сопствени економски развој, повећати међусобну трговинску и научну сарадњу, а тиме додатно ојачати регионалну стабилност и остварити реалне економске бенефите за своје грађане. Да би биле успешне у овоме, савремене државе морају развијати своје административне и дипломатске капацитете за бављење изазовима савременог доба какве су климатске промене. Овде се намеће питање зашто државе нашег региона не би биле део глобалног климатског режима у настајању, поготово ако имамо у виду да су евентуални трошкови које треба поднети вишеструко мањи од штете која би настала ако остану по страни, али и од свих добити и користи које би проистекле из такве партиципације. Из овога произилази закључак да је важно успоставити капацитете за успешно вођење климатске дипломатије у државама региона, а затим укључити питања климатских промена и заштите животне средине у већину регионалних и глобалних иницијатива за сарадњу. Уколико се изазову климатских промена из угла спољне политике приступи на овај начин, климатска дипломатија може бити једно од најважнијих спољнополитичких средстава држава у XXI веку.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Adriazola, P., Carius, A., Griestop, L., Ruthner, L., Tanzler, D., Thwaites, J., Wolters, S. (2014). *New Paths for Climate Diplomacy*. Berlin: Federal Foreign Office; Adelphi.
- Amanatidis, G., Urbina Trevino, G. (2018). *Climate Diplomacy*. Brussels: European Parliament.
- Buzan, B. et al (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. London: Lynne Rienner Publishers.
- Berlin Climate and Security Conference Summary* (2019). Berlin: German Federal Foreign Office; Adelphi; Potsdam Institute for Climate Impact Research.
- Boesche, R. (2002). *The First Great Political Realist: Kautilya and His Arthashastra*. Lanham: Lexington Books.
- Bojić, A. (2010). *Energy Security of European Union*. Beograd: Fakultet političkih nauka. [In Serbian]
- Climate Diplomacy Report* (2019). Berlin: Federal Foreign Office.
- Cvetković, V., Vučić, S., Gačić J. (2015). Climate Change and National Defence. *Vojno delo*, 67(5), 181–203. doi: 10.5937/vojdelo1505181C [In Serbian]
- Group of authors (2020). *21. Century Diplomacy, Foreign Policy is Climate Policy*. Berlin: Wilson Center; Adelphi.
- Hofmeister, W. Rueppel, P. (2014). *Climate Change Diplomacy, the Way Forward for Asia and Europe*. Singapore, Brussels: Konrad-Adenauer Stiftung Ltd.; East Asian Institute; European Policy Centre; European Union Centre in Singapore.
- Kegley, C. W. (2004). *World Politics: Trend and Transformations*. Beograd: Centar za studije Jugoistočne Evrope; Fakultet političkih nauka; Prometej. [In Serbian]
- Mearsheimer, J. J. (2010). *The Tragedy of the Politics of Great Powers*. Beograd: Udruženje za studije SAD u Srbiji; Fakultet političkih nauka. [In Serbian]
- Nadić, D. (2012). *Experiments in Political Ecology*. Beograd: Čigoja štampa; Fakultet političkih nauka. [In Serbian]

- Nye, J. (1988). Neorealism and Neoliberalism. *World Politics*, 40(2), 235–251. doi:10.2307/2010363
- Nye, J. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.
- Nye, J. (2006). *Understanding International Conflicts*. Beograd: Stubovi kulture. [In Serbian]
- Purvis, N., Belenky, M., Lefton R., Langley, C. (2016). *Climate Diplomacy after Paris: opportunities for U.S. leadership*. Washington DC: Climate Advisers.
- Sekulić, G., Dimović, D., Kalmar, Z., Todorović, N. (2012). *Climate Change Resilient – Serbia*. Beograd: WWF. [In Serbian]
- Seyom, B. (1996). *International Relations in a Changing Global System, Toward a Theory of the World Polity*. New York: Westview Press.
- Simić, R. D. (2002). *Security Science*. Beograd: Službeni list [In Serbian]
- Simić, R. D. (2007). *Modern Security Theories*. Beograd: Centar za međunarodne i bezbednosne poslove. [In Serbian]
- Vukadinović, R (2005). *Theory of International Politics*. Zagreb: Politička kultura. [In Croatian]
- Wang, H. (2020). “Climate Superpowers?” *Why the Cold War is the wrong analogy for our heating Planet*. In: A. Carius, N. Gordon, L. Risi (eds.) *21st Century Diplomacy, Foreign Policy is Climate Policy* (6–9). Berlin: Wilson Center; Adelphi.

INTERNET SOURCES / ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

- <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-kyoto-protocol/what-is-the-kyoto-protocol/kyoto-protocol-targets-for-the-first-commitment-period>
- <https://unfccc.int/resource/docs/2007/cop13/eng/06a01.pdf>
- <https://www.thegef.org/>
- <https://www.greenclimate.fund/>
- <https://unfccc.int/process/conferences/the-big-picture/milestones/the-doha-climate-gateway>

<https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/what-is-the-paris-agreement>

https://beta.rs/vesti/politika-vesti-svet/137178-bivsi-drzavni-sekretar-sad-dzon-keri-na-celu-bajdenovog-tima-za-borbu-protiv-klimatskih-promena?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+betavesti+%28Novinska+agencija+Beta+-+Vesti%29

<https://beta.rs/zelena-srbija/zs-srbija/138211-vucic-srbija-ce-do-2050-godine-biti-niskougljenicno-drustvo-sa-konkurentnom-ekonomijom>

ANDREJ R. BOJIĆ

University of Belgrade
Faculty of Political Sciences
Belgrade (Serbia)

**DEVELOPMENT OF CLIMATE DIPLOMACY
AND ITS SIGNIFICANCE FOR MODERN STATE**

S U M M A R Y

Climate change is one of the greatest challenges encountered by modern states and humanity on the whole. It has a huge impact on almost all foreign policy challenges in the 21st century. Scientists and experts have reached agreement about its significance. However, there is no political consent and formulation of an efficient political response. Since climate change occurs globally, the political response to it must be international, regional and local. In order to respond efficiently to climate change, it needs to be properly understood and adequately analyzed, and states must have the capacity to successfully deal with that challenge in their respective foreign policies. In other words, states must build internal capacities for successful conduct of climate diplomacy that, since the emergence of this

challenge on the international agenda, at the beginning of the 1990sm has become the main foreign policy instrument in the development of the international climate regime. From the first global UN Summit in Rio (1992) to the most recent one in Glasgow (2021), the climate regime was developed more or less rapidly, depending on the major or minor successes of climate diplomacy. Nowadays, with the consequences of climate change being more evident and with citizens raising their voice, states cannot allow themselves to be amateurs in that area of foreign policy activity. The modified concept of international relations that has also brought along the modified concept of security has a broader view than the exclusive orientation to the state. All this also includes the countries of Southeast Europe which are able to make an actual contribution through successful climate diplomacy, as well as improve mutual regional cooperation and strengthen their economic development.

KEYWORDS: climate change, climate diplomacy, climate regime, United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), green transition, Southeast Europe, decarbonisation, green recovery, regional cooperation

ЦИП – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

502(082)

ЕКОЛОГИЈА на раскрсници : група аутора / приредио
Дарко Надић. - Београд : Фондација „За српски народ и
државу”, 2023 (Београд : Бирограф). - 214 стр. ; 24 cm

Тираж 200. - Напомене и библиографске референце уз
текст. - Библиографија уз сваки рад. - Summary.

ISBN 978-86-81728-20-8

а) Заштита животне средине -- Зборници

COBISS.SR-ID 109336329

